

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

RESTORATIVNÍ JUSTICE
Sborník příspěvků a dokumentů

Editor
JUDr. Zdeněk Karabec, CSc.

Tento text neprošel jazykovou korekturou, nemá charakter oficiálního překladu
a je určen pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2003

ISBN 80-7338-021-8

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003

OBSAH

PhDr. Miroslav Scheinost ÚVODNÍ POZNÁMKA	4
JUDr. Zdeněk Karabec, CSc. (celková redakce) KONCEPT RESTORATIVNÍ JUSTICE	5
JUDr. Helena Válková, JUDr. Pavel Šámal, JUDr. Alexander Sotolář RESTORATIVNÍ JUSTICE A ČESKÁ REFORMA TRESTNÍHO PRÁVA MLÁDEŽE	21
Mgr. Jan Rozum ČINNOST PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY Z POHLEDU RESTORATIVNÍ JUSTICE	41
JUDr. Simona Diblíková RESTORATIVNÍ JUSTICE A VĚZEŇSTVÍ	55
DOPORUČENÍ č. R (99) 19 VÝBORU MINISTRŮ ČLENSKÝM STÁTŮM RADY EVROPY TÝKAJÍCÍ SE ZPROSTŘEDKOVÁNÍ V TRESTNÍCH ZÁLEŽITOSTECH	70
Organizace spojených národů Hospodářská a sociální rada Komise pro prevenci kriminality a trestní soudnictví Standardy a normy OSN v prevenci kriminality a trestním soudnictví Kanada: návrh rezoluce	
ZÁKLADNÍ PRINCIPY RESTORATIVNÍ JUSTICE	77
UKOVĚŤ RESTORATIVNÍ JUSTICE	81
Robert B. Cormier, PhD. RESTORATIVNÍ JUSTICE: SMĚŘOVÁNÍ A ZÁSADY – VÝVOJ V KANADĚ	107
Jeff Latimer, Craig Dowden & Danielle Muise ÚČINNOST METOD RESTORATIVNÍ JUSTICE : META-ANALÝZA	119

Úvodní poznámka

Koncept „restorativní justice“, který přináší do tradičního systému trestní justice nové prvky, jako např. mediaci (zprostředkování) mezi pachatelem a obětí trestného činu, skupinové mimosoudní projednávání drobných deliktů mladistvých pachatelů (tzv. rodinná konference), akcent na kompenzaci újmy způsobené obětí apod., se v posledních letech stále více obsahově rozšiřuje.

Různé instituce a organizace se zaměřují na praktické uplatňování principů a prostředků restorativní justice v rámci právního řádu jednotlivých zemí, na půdě OSN vznikají dokumenty podporující aplikaci restorativních přístupů k pachatelům a obětem trestných činů. Na mezinárodních konferencích a seminářích jsou diskutovány možnosti a perspektivy restorativní justice.

IKSP proto považuje za vhodné publikovat k tomuto tématu ve své edici několik vlastních původních příspěvků i překladů zahraničních odborných textů a dokumentů, jako studijní materiál pro širší odbornou veřejnost.

Praha, prosinec 2003

PhDr. Miroslav Scheinost
ředitel IKSP

Koncept restorativní justice

JUDr. Zdeněk Karabec, CSc.

1. Úvodní poznámka

V posledních desetiletích se na odborných fórech intenzivně diskutuje o další budoucnosti trestní justice. Tyto diskuse jsou vedeny snahou nalézt vhodný teoretický koncept, v jehož rámci by bylo možno překonat všeobecně známé problémy při stíhání a trestání pachatelů, při kontrole kriminality, při ochraně společnosti před trestnou činností za současného garantování práv občanů, tedy snahou nově formulovat principy trestní spravedlnosti. Tyto problémy se v posledních letech již zřetelně rýsují ve většině zemí, i když mají různé právní systémy a patří do různých kulturních a geografických okruhů.

Ve většině zemí stále roste počet uvězněných osob, věznice jsou přeplněné, k převýchově pachatelů nedochází, strach z kriminality se zvyšuje a náklady na vězeňství se stávají neúnosným břemenem pro státní rozpočty. Podle odborných odhadů je uvězněno ve věznicích na celém světě více než 8,75 milionů lidí. Téměř polovina z tohoto počtu se nachází v USA (1,93 mil.), v Rusku (0,96 mil.) a v Číně (1,43 mil.). Spojené státy mají nejvyšší index vězeňské populace na světě; zhruba 700 osob ze 100 tisíc obyvatel se nachází ve věznicích. V Rusku je tento index 665 osob na 100 tisíc obyvatel.¹ Tyto počty jsou výsledkem trvalého trendu zvyšování trestní represe, který již po několik desetiletí lze sledovat ve většině zemí.

Neustále se zvyšující počet vězeňské populace a důsledky tohoto vývoje vedou k oprávněným pochybnostem o účinnosti sankční politiky a celého systému trestní justice. Již mnoho let se hovoří o narůstající „krizi vězeňství“. Fundovanější názory upozorňují spíše na „križi trestu odnětí svobody“.

Výkon trestu odnětí svobody přináší řadu známých nežádoucích efektů, jako je např. devastující vliv vězeňského prostředí na osobnost odsouzeného, přerušení pozitivních sociálních vazeb s původním prostředím, přerušení pracovních aktivit a vztahů, ztížené uplatnění v životě po propuštění apod.

Delší pobyt ve věznici nutně vede k adaptaci na vězeňské prostředí a k pasivnímu přizpůsobení daným podmínkám. Projevy nekonformního chování ve věznicích končí konfliktem s vězeňským personálem nebo se spoluvězni. *Toto nezbytné potlačení individuality odsouzených osob vede u nich ke ztrátě pocitu odpovědnosti za vlastní rozhodování* (ostatně v etiologii kriminálního chování se nedostatek odpovědnosti objevuje velice často), což může po propuštění z dlouhého trestu vést až ke ztrátě sociální a psychické způsobilosti k životu na svobodě.

Ve druhé polovině 20. století se dostala do popředí otázka, zda standardní systémy trestní justice náležitě reflektují potřeby *obětí trestných činů* a zda dostatečně zajišťují ochranu jejich práv. Rozvíjejí se různé *viktimologicky orientované přístupy k problematice trestání a zacházení s pachateli*, které usilují o zlepšení postavení obětí v trestním procesu a o účinnější zajištění jejich práv na odškodnění újmy, kterou utrpěly v důsledku trestného jednání pachatele, a o dosažení přiměřené satisfakce.²

¹ Walmsley, R.: World Prison Population List (third edition). Home Office, Findings 166, 2002

² Blíže viz: Novotný, O.-Zapletal, J. a kol.: Kriminologie. Eurolex Bohemia, Praha 2001 (str. 128-136).

Formuluje se *restituční (kompenzační) penologická teorie trestání*, která zdůrazňuje, že trest má především umožnit, aby oběti trestného činu byla nahrazena (kompenzována) veškerá škoda, a to nejen materiální, ale i další újma, kterou utrpěla v souvislosti s jednáním pachatele. *Ustupuje tedy zájem na potrestání pachatele a přednost má ochrana zájmů poškozených osob.* Trest, který je pachateli uložen, a způsob jeho výkonu má umožnit, aby mezi pachatelem a jeho obětí (a v širším smyslu ve vztahu k celé společnosti) došlo k obnově sociálních vztahů, narušených spáchaným trestným činem.³

Obdobný přístup prosazuje *teorie „sociální ochrany“* (Marc Ancel), která v řadě směrů oprávněně poukazuje na *omezené možnosti trestní justice při potlačování kriminality* i na limity, které má trestní právo jako regulátor chování a jednání lidí. Formálně právní projednávání trestného činu, tedy zjištění, zda dané jednání naplňuje všechny znaky skutkové podstaty, zhodnocení trestní odpovědnosti pachatele a uložení trestu nevede podle této teorie ke skutečné ochraně společnosti, protože nemotivuje pachatele, aby si uvědomil morální dimenzi svého činu, porozuměl jeho společenské škodlivosti, pochopil konkrétní následky trestného jednání, které poškozují oběť i další osoby, a snažil se je odčinit.

Když v polovině 18. století přišel Cesare Beccaria se svými převratnými představami o trestání, trestní justici a o zacházení s pachateli, reflektoval problémy své doby a vyslovil požadavky, které ovlivňovaly chápání trestní spravedlnosti a způsob jejího uplatňování po celá následující staletí a v řadě směrů v podstatě až do současné doby.⁴

Toto pojetí trestní spravedlnosti je však na prahu 21. století konfrontováno se zcela jinou realitou. Nejde jen o nové dimenze zločinnosti, ale především se zdá, že stávající uplatňování trestní spravedlnosti se blíží svým limitům. Stále větší kontingenty lidí - pachatelů jsou tak či onak marginalizováni a stigmatizováni ve společnosti, obětem jejich trestných činů se však nedostává satisfakce a kompenzace způsobené újmy.

V demokratických zemích na počátku 21. století se projevuje stále větší akcent na práva jednotlivce, na prosazování prvků občanské společnosti, různé nevládní organizace výrazně ingerují do činnosti státního aparátu. Dynamika společenského pohybu akceleruje, rodí se nové koncepce a hledají se netradiční řešení. Zdá se, že nyní vstupujeme do období, kdy dostávají konkrétní tvar dříve jen volně diskutované představy o novém chápání trestní spravedlnosti.

2. Historické souvislosti

Trestní spravedlnost, tedy nazírání na přiměřenost a vhodnost společenské reakce na spáchaný trestný čin, je historicky a kulturně podmíněna. Liší se v jednotlivých kulturně - civilizačních oblastech a mění se i v průběhu času.

Dávné chápání trestní spravedlnosti tak, jak o něm máme ověřitelné historické doklady, spočívalo *na odplatě a vyrovnání*. Známý princip „oko za oko, zub za zub“ vyjadřuje nejen záměr způsobit pachateli stejnou újmu, jakou způsobil své oběti, ale obsahuje i snahu „vyrovnat“ situaci pachatele a poškozeného. Tohoto vyrovnání však bylo možno v určitých případech dosáhnout i nepřímou, tedy kompenzační (poskytnutím adekvátního odškodnění). To je podstata různých možností „vykoupení se z trestu“, tedy možnosti vyhnout se odplatě zaplacením náhrady (odškodného) oběti.

Tyto postupy byly chápány jako „spravedlivé“, tedy jako přijatelné a vhodné ve většině známých civilizačních okruhů, a to v různých etapách jejich kulturního vývoje.

³ Viz: Karabec, Z.: Účel trestání. Kriminalistika č. 2/2000

⁴ Beccaria, C.: Dei delitti e delle pene, Monaco 1764; český překlad O zločinech a trestech, J. Otta, Praha 1893.

Modality tohoto pojetí trestní spravedlnosti se projevovaly spíše v procedurách (měly tedy spíše „procesní charakter“), např. v různých kulturních a náboženských zvyklostech, podle kterých byly projednávány jednotlivé delikty a bylo zacházeno s jejich pachateli.

Kompetence k projednávání různých deliktů prošly v průběhu časů radikálními změnami. V původní podobě byly tyto kompetence zřejmě ponechány nejužšímu okruhu rodiny (to je základem dosud přežívající krevní msty), nebo stařešinovi rodu, či sboru představitelů kmene. Tak jak se vyhraňovala moc jednotlivých subjektů (náčelníků, vládců a pod.), řídících a rozhodujících obecné i dílčí záležitosti dané lidské pospolitosti (komunity), přičemž tato moc byla často zdůvodňována a zaštiťována náboženskou autoritou, omezovala se zároveň možnost přímých účastníků daného konfliktu (deliktu) rozhodnout věc podle představ a zájmů oběti.

Postupem času pozbyly jednotlivé delikty „soukromoprávní charakter“, přestaly tedy být primárně záležitostmi mezi viníkem a poškozeným a stát (nejprve absolutistický panovník, později jiné subjekty - orgány, na které panovník delegoval svou pravomoc) si plně vytvořil *trestní monopol*.

V Evropě tento vývoj nabýval konkrétních rysů v průběhu 11. a 12. století, tak jak se postupně formovaly jednotlivé státní útvary a upevňovala moc panovníků a církve. Z počátku si vznikající státní moc vyhrazovala právo stíhat jen nejzávažnější činy, ohrožující moc panovníka nebo státní náboženství. Postupně se monopol státu rozšířil na všechny delikty a trestné činy se plně dostaly do sféry veřejného práva.

Součástí tohoto trestního monopolu se stalo i *vylučné oprávnění státu koncipovat trestní politiku a realizovat ji svými mocenskými prostředky*. Tento vývoj vyvrcholil v průmyslově rozvinutých evropských zemích zhruba v 19. století a byl odrazem celkového nazírání na úlohu státu a součástí filozofického a politického myšlení té doby.

Pro ilustraci lze uvést současný pohled zemí tzv. třetího světa, které prošly koloniálním obdobím, kdy byl do jejich tradičních (kmenových) systémů sociální kontroly implantován západní systém trestní justice. V některých zemích subsaharské Afriky nebo jižní Asie dosud existují modely v podstatě viktoriánské sankční politiky, spočívající v prosté izolaci pachatelů ve vězeňských zařízeních. V tradičním kulturním prostředí těchto zemí je proto vězeňství chápáno jako cizorodý prvek, který mj. „nelogicky“ způsobuje stav, že uvěznění lidé, kteří mohou produktivně pracovat (nebo alespoň žít sebe a svou rodinu), se stávají ekonomickým břemenem pro ostatní členy společnosti. V těchto zemích převažuje názor, že „západní model“ trestní justice pouze marginalizuje (vyřazuje na okraj společnosti) pachatele trestných činů, aniž napomáhá k tomu, aby byly odstraněny škodlivé následky trestné činnosti.⁵

Když Cesare Beccaria volal po svrchovanosti státní moci a panovníka při trestání pachatelů, prosazoval ideu státního monopolu v trestní justici. V demokratických zemích současné doby, se silnými prvky občanské společnosti, se zdá být tento státní monopol již určitým anachronismem.

Ve druhé polovině 20. století, zejména v souvislosti s všestranným posilováním významu lidských a občanských práv a jejich ochrany, se rozvíjí též hledání nové podoby trestní spravedlnosti. Postupně se prosazují názory o omezování pravomocí státu při řešení trestních věcí a o *posílení role přímých účastníků, tedy pachatelů a obětí, při řešení těchto konfliktů a jejich následků*. Formulují se představy o restorativní justici.

⁵ Srov.: Coyle, A.: Annual Report 2001. International Centre for Prison Studies. Kings College, London.

3. Koncepce restorativní justice

3.1. Pojem restorativní justice (z angl. restore - obnovit, navrátit do původního stavu) lze vyložit jako určitý koncept zacházení s pachateli, odlišný od klasické „retributivní“ trestající justice, vycházející z názoru, že současná trestní spravedlnost není adekvátní reakcí společnosti na růst kriminality, nevede k ochraně jednotlivce i společnosti. Jde o koncept, který navazuje na některé myšlenky odmítající státní monopol na řešení konfliktů trestní povahy, její paradigma je však spatřováno ve velmi dávném pojmání spravedlnosti. *Restorativní justici lze chápat jako soubor postulátů, cílů a metod, které charakterizují určitý přístup k řešení problematiky zločinnosti.* Jde o takové pojetí trestní justice, ve kterém jsou hojně zastoupeny prvky zdůrazňující práva oběti a jejich ochranu, mimosoudní projednávání trestních věcí aj.

Restorativní justici nelze pojímat jako nějaký ucelený systém reakce společnosti na trestnou činnost, např. ve smyslu „anglosaské koncepce trestní justice“, či „kontinentálního trestního procesu“ apod. Některé země mají tedy trestní justici „více restorativní“ a některé méně, podle toho, jak jsou při legislativních úpravách reakce společnosti na trestnou činnost zastoupeny teoretická východiska a principy, které zahrnujeme do restorativní justice. Restorativní justice tedy představuje spíše určitý paralelní systém, působící *vedle klasické trestní justice nebo v mnoha směrech trestní justici doplňující.*

V 80.letech v USA a později v západní Evropě v souvislosti se zjevnou krizí trestní justice, krizí vězeňství a trestu odnětí svobody, projevující se růstem společenských nákladů na boj s kriminalitou (cost of crime), přeplněností věznic, neúčinností různých resocializačních programů při výkonu trestu, narůstá přesvědčení o bezvýchodnosti dosavadního pojetí trestní spravedlnosti. Narůstá skepse o možnosti řešit již chronické nedostatky stávajícího systému a hledají se nejen různé alternativy k trestu odnětí svobody, různé odklony v trestním procesu, ale krystalizují názory i na celý nový koncept trestní justice.

Snahy o vytvoření restorativní justice vycházejí z názoru, že *tradiční trestní politika vyčerpala své možnosti* a není schopna zabránit růstu kriminality ani řešit narůstající problémy trestní justice, jako jsou enormní zatížení soudů, nízká účinnost trestů, nedostatečná ochrana obětí aj.

Je však třeba upozornit, že zastánci restorativní justice jsou zejména sociologicky orientovaní kriminologové. Naproti tomu juristicky zaměření kriminologové upozorňují na nebezpečí, které může přinést přílišné uvolnění nebo opuštění klasických zásad trestního práva a trestního procesu pro ochranu základních lidských práv a svobod a pro ochranu společnosti. Nutno tedy konstatovat, že zřejmě ještě nenastala doba pro plné opuštění tradičních zásad trestního procesu a pro podstatné omezení funkcí trestního práva.

3.2. Základní principy restorativní justice lze shrnout takto:

- Zločin nemá být považován za porušení společenského pořádku ani za překročení abstraktních právních a morálních pravidel, ale má být chápán především jako škoda (újma), která byla způsobena oběti a jako hrozba pro bezpečnost společnosti.
- Škodu způsobenou oběti je třeba chápat široce, jde o újmu materiální, fyzickou, psychickou, o ztrátu společenského postavení, narušení sociálních vazeb, osobního a rodinného života.
- Reakce na zločin má přispět ke snížení (odstranění) této škody a hrozby.

- Hlavním účelem společenské reakce na spáchaný čin nemá být potrestání pachatele, ani jeho převýchova nebo odstrašení, ale vytvoření takových podmínek, aby mohly být odstraněny následky trestné činnosti.
- Tendence ke zpříšňování trestní represe (ukládání přísnějších trestů) je kontraproduktivní, zejména u mladistvých pachatelů.
- Pachatel se má aktivně podílet na náhradě způsobené škody (na odstranění škodlivých následků trestného činu) a mají mu přitom být zachována všechna práva jako ostatním občanům.
- Jestliže pachatel nehodlá participovat na tomto odstranění následků (na náhradě škody), je k tomu donucen soudem.
- Státní orgány (orgány činné v trestním řízení) se mají v systému restorativní justice angažovat pouze tehdy, jestliže čistě vyjednávací postup mezi pachatelem a obětí nevede k cíli nebo jestliže spáchaný trestný čin je takového druhu (závažnosti), že klasický trestní proces je nezbytný.
- Oběť trestného činu nemůže být nucena k vyjednávání s pachatelem o způsobu a rozsahu kompenzace za způsobenou škodu.⁶

4. Aplikace principů restorativní justice

4.1. Aliance nevládních organizací působících při OSN v oblasti prevence kriminality a trestní justice formulovala pracovní definici restorativní justice a její možnosti takto: „*Restorativní justice je proces, při kterém všechny strany, mající účast na určitém trestném činu, se setkávají společně za účelem kolektivního posouzení, jak vyřešit nepříznivé následky trestného činu a jeho budoucí důsledky*“.⁷

Stranami, které se účastní procesu, při kterém jsou aplikovány principy restorativní justice, se samozřejmě rozumí především pachatel projednávaného trestného činu a jeho oběť. Do projednávání mohou však být zahrnuty rodiny pachatele a rodiny oběti i další osoby patřící ke komunitě, ke které pachatel nebo oběť patří a které byly trestným činem nějak dotčeny nebo k němu mají co říci, a to zejména pokud jde o předcházení podobnému trestnému jednání.

V restorativní justici je *pojem komunita chápán velmi široce*. Komunita není a priori určený okruh osob, její vymezení vyplývá z povahy projednávaného deliktu. Pachatel i oběť jsou příslušníky komunit na několika úrovních. Jde o komunity založené např. na osobních vztazích (rodina, přátelé, sousedé, spolužáci apod.), na územní organizaci (lokalita, kde pachatel a oběť žijí, město, okres, stát), na sociální příslušnosti (podle profese, vzdělání, pracovního zařazení aj.).

Aby bylo reálně možné uskutečnit setkání pachatele, oběti a zainteresovaných členů komunity, společně diskutovat o spáchaném trestném činu a dospět k nějakému kolektivnímu názoru a stanovisku, je nezbytné svěřit iniciativní roli neutrální osobě, která *plní úkoly zprostředkovatele (mediátora)*. Tím má být osoba, která je schopna odborně a s dostatečnou autoritou připravit zúčastněné osoby na projednávání případu podle principů restorativní justice a zajistit, že jednání bude pro všechny strany bezpečné a že všichni zúčastnění budou moci vyjádřit své názory a uplatnit své návrhy.

⁶ Srov.: Závěry z 1. Mezinárodní konference o restorativní justici pro mladistvé. Belgie, Leuven, květen 1997

⁷ Restorative Justice Handbook (Statement submitted by the Alliance of Non – governmental Organizations in Crime Prevention and Criminal Justice. Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Vienna, 10-17 April 2000

Úlohu mediátora zastávají v řadě zemí zcela soukromé osoby, nezávislé na státních orgánech či veřejných organizacích; jejich činnost je buď dobrovolná, nebo je sponzorována z různých nadačních zdrojů apod. V zemích, kde existuje rozvinutý probační systém, obvykle plní roli mediátora v některých fázích trestního procesu probační úředníci.

Následky, které pachatel svým činem způsobil, jsou z hlediska principů restorativní justice pojímány rovněž velmi široce. Nejde jen o přímou materiální škodu, která byla oběti způsobena a kterou lze nahradit či jinak odčinit. Jde též zejména o *emocionální újmu*, kterou oběť utrpěla a kterou je nutno kompenzovat náležitou satisfakcí. Tyto emocionální (psychické) potřeby oběti je třeba při projednávání případu respektovat; jejich uspokojení ovšem nelze spatřovat v nepříměřených požadavcích na pachatele či dokonce v nějakých postupech odplatného charakteru.

Přístupy restorativní justice mají na zřeteli nejen vztah pachatel – oběť, ale též odstranění následků spáchaného činu, které se mohou projevit ve vztahu komunit, ke kterým zúčastněné strany patří (např. vznik nepřátelství mezi rodinami).

Stěžejním a patrně nejobtížnějším úkolem při aplikaci principů restorativní justice je vytvoření prostoru pro *pochopení a uznání viny ze strany pachatele*, poskytnutí příležitosti pro odčinění spáchaného deliktu a dosažení „vykoupení a smíření“. Dosažení tohoto stavu by se pak mělo stát i tou nejúčinnější zárukou, že nedojde k opakování (recidivě) trestného jednání.

4.2. Za prakticky nejrozšířenější postupy v rámci restorativní justice lze považovat *zprostředkování styku pachatele s obětí, při kterém se hledají způsoby řešení situace způsobené trestným činem*. Tento postup se označuje jako *mediace* (z lat. medius = střední, ležící uprostřed, nestranný).

Mediace mezi pachatelem a jeho obětí je označována za nejvhodnější postup, který poskytuje poškozenému (oběti trestného činu) možnost setkat se s viníkem, který mu škodu způsobil (s pachatelem trestného činu). Toto setkání se uskutečňuje v bezpečném prostředí, je vedeno odborně vyškoleným zprostředkovatelem (mediátorem) a umožňuje bezprostřední diskusi o spáchaném činu a jeho důsledcích.⁸

V průběhu mediace má poškozený příležitost sdělit pachateli, jak ho svým činem skutečně poškodil, jak mu ublížil nejen materiálně (finančně), ale zejména emocionálně, jak obtížně se bude s následky vyrovnávat (např. při ublížení na zdraví, při zničení majetku). Nemělo by jít jen o jednostranně vznášené výčitky, ale mediátor by měl pachateli dát možnost prezentovat své vysvětlení, proč spáchal trestný čin, za jakých podmínek, čím byl motivován. Účastníci mediace by pak měli ve společné diskusi navrhnout a nalézt řešení, jak se pachatel vyrovná s obětí a jak nahradí a odčiní způsobenou škodu a újmu.

Mediační postupy v rámci restorativní justice se liší od zprostředkování, které se používá v civilním procesu nebo při řešení obchodních sporů v arbitrážním řízení, neboť zúčastněné strany (pachatel a oběť) *nemají stejnou právní pozici*. V civilním procesu i v arbitrážním řízení se posuzují nároky uplatňované jednotlivými stranami a řízení by mělo vyústit ve vzájemně přijatelnou dohodu; otázky motivace jednání jednotlivých účastníků, emocionální aspekty, satisfakce, předcházení podobnému jednání v budoucnu apod. obvykle nejsou pro mediaci v občanskoprávních a obchodních věcech považovány za relevantní. Někdy se proto mediace v rámci restorativní justice označuje jako mediační dialog, setkání nebo konference.

⁸ Bazemore, G. - Umbreit, M.: Restorative Justice and Citizen Involvement in the Response to Youth Crime. Community Justice Institut, Florida, Atlantic, University, 1999

Mediace je již hojně rozšířeným přístupem v Evropě i v USA. Odborné prameny uvádějí, že v současné době v Evropě probíhá více než 700 různých projektů, které připravují, aplikují a vyhodnocují možnosti mediaci mezi pachateli a poškozenými. Např. Americké sdružení advokátů (American Bar Association) doporučuje, aby mediaci v jednotlivých stádiích trestního procesu se stala součástí národních justičních systémů ve všech státech USA. Výzkumné studie ve státě Minnesota např. ukázaly, že 91 % respondentů očekává, že mediační postupy budou aplikovány u všech soudních instancí v tomto státě.⁹

Základním předpokladem pro úspěšnou mediaci mezi pachatelem a obětí je *navození pocitu bezpečí*. Je úkolem mediátora všemi prostředky zajistit, aby oběť, když se setká tváří v tvář s pachatelem, který jí ublížil svým trestným činem, a má s ním o tomto činu rozmlouvat, se necítila jakýmkoliv způsobem ohrožena ani v průběhu mediaci, ani aby neměla obavu z pachatelova budoucího jednání. I pouhý náznak výhrůžek ze strany pachatele je důvodem k přerušení a odmítnutí mediaci. Zde se musí projevit odborná kvalifikace mediátora, protože nejde jen o obsah dialogu mezi pachatelem a obětí; zároveň přitom probíhá mezi nimi i neverbální komunikace, která může obsahovat skryté hrozby nebo při které oběť, byť nepodloženě, pocítí ohrožení nabývá.

K dosažení pocitu bezpečí slouží i volba vhodného místa pro mediaci (neměla by to být úřední kancelář v budovách policejních nebo justičních orgánů), protože pocit bezpečí při mediaci musí mít i pachatel. Ten se nemá cítit ohrožen tím, že by obsah neformálního rozhovoru s obětí mohl být zneužit proti němu v případném dalším pokračování soudního procesu (nebo v jiném řízení). I pachatel musí přistupovat k mediaci dobrovolně a jednání v prostorách justičních budov navozuje atmosféru určitého donucení.

Příprava mediaci začíná prvotním kontaktem mediátora s pachatelem, při kterém mediátor usiluje o získání důvěry pachatele, vysvětluje mu účel mediaci, věnuje pozornost vylíčení případu z hlediska pachatele, zodpoví jeho otázky a vysvětlí právní souvislosti mediaci a její význam pro výsledek probíhajícího soudního řízení v dané věci. Teprve po souhlasu pachatele s mediací by měla být oslovena oběť.

Pro vlastní průběh mediaci byla na základě praktických zkušeností vypracována již široká škála podrobných metodických doporučení, rad a návodů. Detailně je popsáno, jak postupovat při zahajování dialogu mezi pachatelem a obětí, jak tento rozhovor usměrňovat, jakými technikami navozovat uvolněnou atmosféru při mediaci, jak konkrétně usnadňovat stranám jejich situaci v průběhu mediaci, jak motivovat pachatele k projevení zájmu o důsledky jeho trestné činnosti apod.

Jednotlivé techniky jsou propracovány velmi podrobně a týkají se i takových jemností, jako je intenzita hlasového projevu mediátora, způsob oslovování účastníků mediaci, uspořádání rozsazení účastníků v místnosti, kde mediaci probíhá, aj.¹⁰

4.3. Projednávání trestného jednání, kterého se pachatel dopustil, mimo soudní proceduru za účasti rodiny pachatele a rodiny oběti je považováno rovněž za účinnou metodu restorativní justice. Pro tento postup se ujalo označení „rodinná skupinová konference“ (family group conferencing); jde o určitou formu mediaci, která je považována za vhodnou zejména při projednávání případů mladistvých delikventů.

⁹ Viz dílo cit. v pozn.8

¹⁰ Viz např. Umbreit, M.S.: Victim Offender Mediation & Dialogue: Guidelines for Victim Sensitive Practice. Center for Restorative Justice & Peacemaking, University of Minnesota, 1999

Tento způsob projednávání vychází z tradic původního obyvatelstva na Novém Zélandu. Na tuto tradici navázala i současná justice na Novém Zélandu, kde byla příslušná právní úprava přijata v roce 1989 a rodinná skupinová konference se stala standardním způsobem projednávání trestních věcí mladistvých pachatelů. Tento způsob byl akceptován i v Austrálii a přenesl se i do dalších zemí, např. do USA, kde je v současné době používán mnoha policejními orgány i probačními pracovníky. Rodinná skupinová konference je nejčastěji užívaná forma odklonu (diversion) v trestním procesu proti mladistvým delikventům, ale v některých případech je tato forma používána i v trestních věcech dospělých pachatelů.

Účast širšího okruhu lidí dotčených spáchaným trestným činem má umožnit, aby si pachatel lépe uvědomil společenský dosah svého jednání, a na druhé straně aby širší okruh účastníků (členů rodiny pachatele i rodiny oběti) mohl v průběhu mediace pozitivně působit na pachatele. Jako vhodný postup pro takovouto rodinnou konferenci se doporučuje, aby nejprve pachatel popsal své jednání, motivaci i průběh projednávaného případu. Poté by měl každý účastník vyličit, jakým způsobem se daný případ dotkl jeho života. Nejprve by měl promluvit poškozený (oběť), ovšem pokud si tak přeje. Ostatní účastníci, tedy rodinní příslušníci, např. rodiče, sourozenci, ale i vzdálenější příbuzní, vyjádří svůj názor na projednávaný čin a zejména na osobu pachatele a vyjádří své subjektivní pocity (např. zklamání důvěry, lítost, stud apod.) z toho, co člen rodiny spáchal. Příslušníci rodiny oběti naopak mohou výstižně vyjádřit i v širších souvislostech, jak spáchaný čin poškodil oběť, jak ztížil její další životní uplatnění aj.

Je samozřejmé, že vhodnost této metody rodinné skupinové konference je podmíněna kvalitou rodinného zázemí pachatele. Těžko lze předpokládat, že rodina, která zanedbala výchovu svého člena nebo o jeho vývoj (vzdělání, zájmy, přátele) neprojevovala zájem, při projednávání případu sehraje pozitivní roli. Naopak je zde riziko, že taková rodinná konference by byla kontraproduktivní.

Na druhé straně, pokud jsou pro to předpoklady, může rodinná skupinová konference vyústit v určitou kolektivní záruku, že pachatel napraví škodu, kterou svým činem způsobil. Členové rodiny si také mohou lépe uvědomit nutnost zvýšeného dohledu nad chováním svých členů a v případě pachatele vykonávat určitou formu „probačního dohledu“.

Příprava a průběh rodinné skupinové konference jsou zajišťovány odborným pracovníkem, kterým může být dobrovolník nebo pracovník různých nevládních organizací, který získal příslušnou kvalifikaci a prošel odbornou přípravou. Doporučuje se, aby vedle členů rodiny pachatele a oběti se konference zúčastnily i osoby, které měly či mají klíčovou roli v pachatelově životě, jako např. učitelé, přátelé, vzdálení příbuzní, ale i členové party, ve které se pachatel pohybuje.

Výzkumné studie potvrzují, že tato metoda restorativní justice přináší úspěch zejména při projednávání trestních věcí mladistvých pachatelů, neboť jejich rodiny se začnou daleko aktivněji zajímat o chování svého člena, než když se jeho případ projednává ve standardním trestním procesu. Studie také prokázaly, že účast členů rodiny obou stran, tedy pachatele i jeho oběti, přispívá k tomu, že poškozený má pocit satisfakce, a k tomu, že se zmenšuje jeho strach z pachatele a obava, že se stane znovu jeho obětí. V případě, kdy tato metoda byla aplikována jako odklon v trestním řízení, byl daný případ uzavřen mnohem rychleji, než by se tak stalo při soudním projednávání.¹¹

¹¹ Srov. Umbreit, M.S.: „Family Group Conferencing“ Implications for Crime Victims, University of Minnesota, 2000

4.4. Názvem „společné rozhodování“ (volný překlad z angl. circle sentencing) se označuje postup, při kterém mají možnost představitelé určité, nejčastěji etnické komunity, přímo se podílet na projednávání trestných činů, které spáchali její příslušníci, nebo které se odehrály uvnitř této komunity. Smyslem této účasti je dosažení široké akceptace rozhodnutí v projednávaném případě tak, aby nejen pachatel a poškozený, ale i jejich okolí přijalo rozhodnutí jako rozumné a spravedlivé.

Metoda společného rozhodování (tedy i společného úsudku) představuje určitý paralelní systém k oficiální trestní justici a navazuje na tradiční rituály a zvyklosti při projednávání deliktů v některých etnických komunitách. Tento způsob projednávání kriminálního chování předpokládá, že státní orgány považují za přiměřené, když případ bude vyřízen mimo jejich kompetenci, a stát se tak vlastně zřekne v daném případě své jurisdikce. To by mělo umožnit, aby určitá komunita občanů převzala odpovědnost za rozhodnutí v daném případě; státní orgány (např. policie, prokuratura) mohou této komunitě k jejímu rozhodování poskytnout potřebné podklady. Takovýto postup obvykle začíná žádostí pachatele, aby se jeho případ projednal v rámci společného rozhodování. V jeho průběhu nejprve vystupuje oběť, poté pachatel a současně je dána možnost všem účastníkům (zainteresovaným členům komunity), aby vyjádřili své názory na příčiny projednávaného případu a své představy o spravedlivém řešení, které by mělo na zřeteli i prevenci. V rámci postupu podle metody „společného rozhodování“ má být proto zajištěno i sledování dalšího chování pachatele. Jde tedy i formu kolektivního dohledu.

Tento rámcový model může mít mnoho variací, tak aby nejlépe vyhovoval možnostem a tradicím jednotlivých komunit. Uvádí se např., že tato metoda je úspěšná při řešení deliktů spáchaných v indiánských rezervacích v USA. Opatření přijatá v rámci společného rozhodování mohou mít různou formu právní závaznosti, a to opět v závislosti na zvyklostech a tradicích nebo na vůli státních orgánů vzdát se svých pravomocí. Někdy tedy postačí rozhodnutí určitého respektovaného orgánu dané komunity (např. rady starších aj.), v jiných modelech společného rozhodování je vyžadováno potvrzení nebo souhlas justičního orgánu s tímto rozhodnutím.

Lze konstatovat, že tato metoda užívaná v restorativní justici zatím není příliš rozšířená, skrývá v sobě určitá úskalí a problémy právní povahy a patrně bude možno ji aplikovat jenom ve specifických podmínkách některých komunit.¹²

5. Prosazování principů restorativní justice

Na prosazování principů restorativní justice se zaměřují různé instituce, zejména nevládní organizace, např. pracovní skupina, která byla zřízena Aliancí nevládních organizací působících při OSN v oblasti prevence zločinnosti a trestní justice se sídlem v New Yorku. Podkladové materiály této pracovní skupiny byly předloženy jako oficiální dokumenty na jednání X. kongresu OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli (Vídeň 2000). Na tomto kongresu byly v rámci doprovodného programu projednávány možnosti rozvoje a uplatňování principů restorativní justice.

Hospodářská sociální rada OSN připravila, v návaznosti na závěry zmíněného kongresu OSN, návrh „*Rezoluce o základních principech při aplikování programu restorativní justice v trestních věcech*“. Podle tohoto návrhu se „restorativním procesem“ míní takový proces, při kterém oběť, pachatel a každý další subjekt nebo člen komunity dotčený trestným činem mohou společně aktivně participovat na řešení důsledků vyplývajících ze spáchání trestného činu, a to často za pomoci nezávislé osoby (např. mediátora).

¹² Viz např.: Barry Stuart Building Community Justice Partnerships - Community Peacemaking Circles. Aboriginal Justice Section, Departement of Justice of Canada, Ottawa.

Tato připravovaná Rezoluce OSN doporučuje zejména:

- Koncept restorativní justice (cíle, programy, metody) má být k dispozici ve všech stadiích trestního procesu.
- Principy restorativní justice by měly být aplikovány pouze se svobodným a dobrovolně vyjádřeným souhlasem všech zúčastněných subjektů. Tento souhlas může být vzat zpět kdykoliv během trestního řízení.
- Všechny zúčastněné subjekty mají být seznámeny se základními fakty projednávaného případu, což je předpoklad pro jejich účast na restorativním procesu. Tato jejich účast nesmí být použita jako důkaz uznání jejich viny v probíhající trestním řízení.
- Musí být brán bedlivý zřetel na případné nerovnoprávné postavení subjektu restorativního procesu (pachatele, oběti, dalších zúčastněných osob), zejména vzhledem k jejich věku, sociální zralosti, intelektuálním předpokladům apod.
- Obdobně musí být brán zřetel na to, aby se všechny zúčastněné subjekty necítily v průběhu restorativního procesu ohroženy.
- Principy a postupy používané v restorativním procesu mají být zakotveny v příslušných právních předpisech. I když tyto principy nebudou mít právní závaznost, příslušné justiční orgány by je měly respektovat.
- Účastníci restorativního procesu mají mít právo na právní pomoc před tímto procesem i v jeho průběhu, mladiství by měli mít možnost využívat rodičovské asistence.
- Dříve než jednotlivé subjekty vysloví svůj souhlas s účastí v restorativním procesu, musí být plně informovány o svých právech, o povaze tohoto procesu a o možných souvislostech s jejich rozhodnutím.
- Pachatel ani oběť nesmějí být žádným způsobem donucováni k účasti na restorativním procesu (např. ani přemlouváním nebo uváděním mylných informací).
- Obsah diskuse, která proběhne v rámci restorativního řízení, musí být důvěrný a nemá být zveřejněn bez souhlasu účastníků.
- Soudní rozhodnutí založené na výsledcích restorativního procesu má mít stejnou právní povahu jako jiná soudní rozhodnutí nebo rozsudky a má vylučovat možnost nového trestního stíhání v téže věci (non bis in idem).
- Jestliže v průběhu restorativního procesu nedojde k dohodě mezi stranami, případ má být vrácen zpět orgánům trestního řízení, které mají ve věci rozhodnout bez zbytečného odkladu. Skutečnost, že v rámci restorativního procesu nedošlo k dohodě, nemůže být důvodem pro přísnější rozsudek v následném trestním řízení.

Citovaná rezoluce obsahuje i řadu ustanovení týkajících se postavení a funkce mediátora a jeho odborné průpravy. Mediátoři by měli být získáváni ze všech struktur společnosti a měli by mít dobré znalosti o kulturních a místních podmínkách jednotlivých komunit. Měli by samozřejmě být schopni řádně vést restorativní proces a mít dostatečnou autoritu. Při výkonu své funkce by měli postupovat zcela nestranně a měli by vždy respektovat důstojnost zúčastněných stran. Odborná příprava mediátora by měla mj. zahrnovat získání základních znalostí o systému trestní justice a samozřejmě i o jednotlivých programech a metodách uplatňovaných v restorativním procesu.

Rezoluce dále doporučuje, aby byla vytvořena možnost průběžných konzultací mezi orgány trestní justice a pracovníky připravujícími a aplikujícími jednotlivé programy restorativní justice, aby došlo ke vzájemnému porozumění a pochopení možností a výhod obou modelů projednávání trestních věcí. To by také mělo umožnit rozšířit programy restorativní justice a poskytnout další možnosti pro implementování restorativních přístupů do praxe orgánů činných v trestním řízení.

Rezoluce předpokládá, že jednotlivé státy, které k rezoluci přistoupí, budou podporovat výzkum a studie, které by hodnotily účinnost restorativních programů. Zároveň se předpokládá, že restorativní justice nebude chápána jako uzavřený systém nebo jako již definitivní projekt, ale naopak že signatářské státy budou hledat další možnosti a modifikace v rámci definice restorativního procesu, kterou citovaná Rezoluce uvádí.

6. Hodnocení výsledků

Protože restorativní justice představuje v podstatě nový model řešení konfliktů, které dosahují intenzity trestných činů, a je tedy alternativou k tradiční (retributivní) trestní justici, je samozřejmě třeba překonávat určitou nedůvěru nebo pochybnosti doprovázející aplikaci restorativních postupů a opatření. Velká pozornost je proto věnována ověřování účinnosti jednotlivých metod restorativní justice a hodnocení vhodnosti celého teoretického konceptu.

Doporučuje se, aby neověřené výsledky, jakkoliv mohou být zajímavé pro autory různých restorativních programů, nebyly ukvapeně zobecňovány a doporučovány jako podklad k případným legislativním návrhům. Vědecké poznatky, nikoliv přání, iluze, nebo politické potřeby, musí být základem pro aplikaci jednotlivých postupů a prostředků restorativní justice. *Měly by být zkoumány především klíčové prvky restorativní justice* a tím jsou zájmy a potřeby obětí trestných činů. Jde o nároky obětí na kompenzaci, bezpečnost, informace, na účast (při procesu) a na pomoc. Při výzkumných studiích je sledováno, jak jsou tyto nároky uspokojovány v rámci restorativního procesu v porovnání s tradičním systémem trestní justice.

Např. rozsáhlá studie zaměřená na účinnost 42 restorativních programů v různých státech USA ukázala ¹³, že v úhrnu bylo 89,1 % obětí uspokojeno ve svých nárocích, zatímco ve srovnatelných případech tradičního trestního procesu bylo uspokojeno pouze 55,8 % obětí. Ještě výraznější rozdíly se ukázaly ve vnímání celkové spravedlnosti těchto dvou typů řešení trestních věcí. Oběti trestných činů vnímaly restorativní proces jako spravedlivý v 96,1 % případů, zatímco klasický trestní proces považovaly za spravedlivý pouze v 56 % případů.

Ukázalo se, že i pachatelé považovali restorativní proces za spravedlivější (94,9 %), než proces klasický (77,6 %).

Z uvedené studie také vyplynulo, že úspěšnější byly ty restorativní programy, v jejichž rámci byla aplikována metoda umožňující účast většího počtu subjektů na projednávání případu (rodinná skupinová konference), než programy založené na projednání případu pouze mezi pachatelem a obětí (mediace).

V odborné literatuře prezentující výsledky výzkumů je uváděno, že po projednání trestného jednání pachatele v rámci restorativního procesu, je příznivý i index recidivy.¹⁴

Při hodnocení vhodnosti celkového konceptu restorativní justice je upozorňováno na hlavní námitky, které spočívají v argumentaci, že v systému restorativní justice je možno řešit jen méně závažné případy trestné činnosti, a že u značné části pachatelů nelze očekávat pochopení podstaty restorativní justice, neboť její metody budou vnímat jako projevy určité slabosti nebo bezradnosti společnosti. Oprávněné pochybnosti se týkají i reálnosti požadavků, aby v rámci restorativní justice docházelo k úplnému obnovení vztahů narušených trestným činem (patrně jen obtížně lze zapomenout na šokující psychickou újmu nebo dosáhnout plného společenského uplatnění obětí, která utrpěla závažnou újmu na zdraví).

¹³ Viz: McCold, P - Wachtel, T.: Restorative Justice Theory Validation . Studie prezentována na 4. mezinárodní konferenci o restorativní justici pro mladistvé (Tübingen, SRN, říjen 2000)

¹⁴ Srov. Umbreit, M.: The Impact of Restorative Justice, Fact Sheet. Center for Restorative Justice and Mediation, Minnesota, USA 1997

7. Perspektivy restorativní justice

Úspěch většiny teoretických koncepcí v oblasti humanitních věd závisí na tom, jak se podaří teoretické představy realizovat v praktickém životě. To se neobejde bez náležitého organizačního a institucionálního zajištění. Pokud jde o koncept restorativní justice, lze konstatovat, že již pevně zakotvil na několika kontinentech a v různých právních systémech v řadě zemí.

Např. v USA již v roce 1983 zřídilo Federální ministerstvo spravedlnosti Úřad pro oběti zločinu (The Office for Victims of Crime), jehož hlavním úkolem bylo poskytovat federální podporu jednotlivým státům USA při zavádění různých programů zaměřených na pomoc obětem trestných činů. V roce 1988 novelou zákona o obětech trestných činů (Victims of Crime Act) byla existence tohoto Úřadu formálně potvrzena a byla mu svěřena péče o spravedlivé zacházení s oběťmi zločinu.

Úřad spravuje federální fond, ze kterého jsou odškodňovány oběti trestných činů. V USA není tento fond dotován z veřejných daní, ale je založen na finančních prostředcích plynoucích z peněžitých trestů, pokut a dalších náhrad ukládaných pachatelům. Obětem trestných činů jsou v rámci různých programů poskytovány příspěvky na kompenzaci způsobené škody, na lékařskou péči, na právní a sociální pomoc apod. (od roku 1988 bylo z tohoto fondu vynaloženo více než 3 mld. dolarů ve prospěch obětí zločinu).

Činnost Úřadu pro oběti tedy významně napomáhá rozvíjení principů restorativní justice v USA. Jen v roce 1999 se Úřad podílel na uspořádání pěti odborných konferencí o restorativní justici v jednotlivých státech USA, na uspořádání mezinárodní konference o restorativní justici pro mladistvé na Floridě a podporoval činnost řady nevládních organizací (NGO) angažujících se v různých restorativních programech.¹⁵

Kromě této oficiální podpory ze strany ministerstva spravedlnosti USA výrazně napomáhá rozvoji konceptu restorativní justice zájem a odborná připravenost akademických pracovišť. Na řadě amerických universit jsou přednášena témata vztahující se ke konceptu restorativní justice, vznikají i specializovaná akademická pracoviště rozvíjející tuto disciplínu (např. již zmíněný Community Justice Institut na Florida Atlantic University, Center for Restorative Justice and Mediation na universitě v Minnesotě aj.).

V Evropě se podjalo iniciativní a organizační role pro rozvíjení a aplikaci principů restorativní justice Evropské fórum pro mediaci a restorativní justici (European Forum for Victim - Offender Mediation and Restorative Justice). Fórum bylo formálně ustaveno v prosinci v roce 2000 na setkání zainteresovaných odborníků z 15 evropských zemí. Fórum si klade za cíl své činnosti podporovat výměnu informací a zkušeností z oblasti restorativní justice a rozvíjet efektivní metody a programy (zejména mediaci) v systémech trestní justice v evropských zemích.

Činnost Fóra řídí výkonný výbor složený ze zástupců několika zemí a pět odborných komisí (pro výzkum, odbornou přípravu, informace, publikační činnost a financování). Sekretariát Fóra sídlí v Leuven, Belgie. Fórum vydává od roku 2001 vlastní informační periodikum „Newsletter of the European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice“, ve kterém jsou publikovány mj. i informace o postupném prosazování restorativních principů v systémech trestní justice v jednotlivých evropských zemích.

¹⁵ Viz: Office for Victims of Crime. Fact Sheet. US Department of Justice, Office of Justice Programs, July, Sept. 1999.

Na půdě OSN aktivně prosazuje ideje restorativní justice Aliance nevládních organizací (Alliance of Non - Governmental Organizations in Crime Prevention and Criminal Justice), a také Komise pro prevenci kriminality a trestní justici i Hospodářská a sociální rada.

Lze tedy konstatovat, že koncept restorativní justice již zřejmě definitivně překročil onu známou dělící čáru mezi teorií a praxí a že byly vytvořeny i organizační předpoklady pro to, aby představy o restorativní justici jako o určité nezbytné alternativě k trestající (retributivní) justici postupně ovlivňovaly i úpravu hmotně právních a procesních ustanovení v právních řádech v evropských zemích.

8. Trestní justice v ČR

Trestní justice v České republice je založena na tradičním kontinentálním trestním procesu a na poměrně rigidní hmotně právní a procesní úpravě, která poskytuje jen omezený prostor soudům, státním zástupcům i policejním orgánům pro volnou úvahu při hledání nejvhodnějších postupů při řešení trestních věcí nejen v zájmu společnosti, ale i obětí a pachatelů.

Je ovšem zřejmé, že i trestní justice ČR je ovlivňována současnými trendy existujícími v ostatních evropských demokratických zemích, jako je zejména rozšiřování alternativních trestů a možností odklonů v trestním řízení.

Do české justice tedy postupně pronikají i prvky restorativní justice a některé restorativní postupy a metody jsou již i legislativně zakotveny.

Jde zejména o mediační postupy, které se uplatňují v rámci institutu narovnání dle § 309 - 314 tr. řádu, a podmíněného zastavení trestního stíhání dle § 307 tr. řádu, kdy je dána pachateli možnost, aby s obětí svého činu uzavřel dohodu o způsobu náhrady škody.

Postavení, úkoly a činnost mediátorů byla upravena zákonem č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě, který nabyl účinnosti 1. ledna 2001.

Tímto zákonem bylo probační a mediační službě také svěřeno vykonávání dohledu nad chováním odsouzených osob ve zkušební době při podmíněném opuštění od potrestání s dohledem dle § 26 tr.zák., při podmíněném odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem dle § 60 a/ tr. zák., při podmíněném propuštění z výkonu trestu dle § 63 tr.zák.

Obsah a způsob provádění probačního dohledu je stanoven v § 26 a/ tr.zák. Dohledem se rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování soudem uložených podmínek. Dohled nad pachatelem má přispět nejen k ochraně společnosti, ale v jeho rámci má být pachateli poskytována i odborná pomoc, aby v budoucnu vedl řádný život.

Tato ustanovení trestního zákona a trestního řádu a přijetí zákona o Probační a mediační službě potvrzují zřejmou tendenci, postupně se prosazující v našem právním řádu, více se zaměřit i na uspokojení potřeb obětí trestných činů a více rozšiřovat škálu možností, jak pozitivně působit na pachatele.

V této souvislosti je vhodné upozornit i na zákon č. 209/1997 Sb. o peněžitě pomoci obětem trestných činů (ve znění novely provedené zákonem č. 256/201 Sb.), podle kterého je možno za stanovených podmínek poskytnout oběti (fyzické osobě), které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví, pomoc v paušální částce 25 tisíc Kč nebo další pomoc až do částky 150 tisíc Kč.

Při připravované rekodifikaci trestního zákona by bylo vhodné upravit i znění dosavadního § 23 tr. zák. o účelu trestu, podle kterého je účel trestu sice správně spatřován v ochraně společnosti a nápravě pachatele, ale na potřeby obětí ve smyslu restorativní justice zde pamatováno dosud není.

9. Závěrečná poznámka

Koncept restorativní justice se zřejmě nebude vyvíjet jako autonomní způsob trestání a zacházení s pachateli, jako tedy určitý protikladný nebo konkurenční model k tradičnímu systému trestní justice. Spíše půjde o symbiózu, vzájemné ovlivňování a prolínání obou modelů tak, že *nosné principy obou přístupů budou formovat trestní justici v průběhu jejího dalšího vývoje v tomto století.*

Zásadním problémem zůstává skutečnost, že restorativní přístupy je možno aplikovat pouze ve vhodných případech (vzhledem k osobě pachatele, závažnosti trestného činu, k situaci oběti apod.), zatímco trestní justice musí reagovat na všechny spáchané trestné činy. Některé restorativní metody přitom vůbec nemohou přicházet v úvahu.

Na druhé straně však koncept restorativní justice přináší řadu možností jak skutečně diferencovat a individualizovat nejen ukládané sankce (což je požadavkem všech penologických teorií), *ale jak individualizovat i způsob projednávání spáchaného deliktu, tedy jak diferencovat i trestní proces.* Nepůjde tedy jen o známá opatření ke zrychlení a zjednodušení trestního řízení při projednávání méně závažných případů, ale o možnost plně přihlédnout ke specifické situaci pachatele i oběti.

Koncept tzv. restorativní justice původně zamýšlený jako určitá alternativa ke klasickému trestnímu procesu (resp. jako forma odklonu od obvyklého postupu při projednávání trestních věcí), se nejprve uplatňoval ve stádiu přípravného řízení nebo v řízení před soudem, či místo soudního projednávání. Nyní se postupně prosazují (zejména v teoretické rovině) principy restorativní justice i ve stádiu vykonávacího řízení, tedy při výkonu uložených trestních sankcí. Jde zejména o různé navrhované modifikace výkonu nepodmíněných trestů odnětí svobody.

V této souvislosti se hovoří o „restorativním vězeňství“ (viz např. projekt belgického ministerstva spravedlnosti na reformu výkonu trestu odnětí svobody) jako o systému, který by měl eliminovat nežádoucí účinky prizonizace, zejména dlouhodobé. Jak známo, rozhodujícím předpokladem pro nápravný (resocializační) efekt výkonu trestu odnětí svobody, je uznání vlastní viny a spravedlivosti trestu ze strany odsouzeného. Tomu by mohly napomoci některé již osvědčené metody restorativní justice, jako např. kontakt (třeba pouze písemný) mezi odsouzeným a obětí (v krajních případech např. i s pozůstalými), který by umocnil subjektivní prožívání viny (např. omluvou, projevem lítosti) a motivoval pachatele k odčinění následků jeho činu, k náhradě způsobené škody a tím i k vlastní převýchově. Za další „restorativní“ způsoby výkonu dlouhodobých, ale i doživotních trestů, se považuje rozšířený kontakt s vnějším světem, poskytnutí možnosti odsouzeným podílet se na organizování svého každodenního režimu ve věznicích apod.

Praktické zavádění prvků „restorativního vězeňství“ bude patrně ještě vyžadovat hlubší rozpracování systému vnitřní diferenciace ve věznicích, neboť je zřejmé, že restorativní přístupy mohou být aplikovány jen ve vhodně volených případech a že tím nemohou být dotčena obecná hlediska bezpečnosti a ochrany společnosti.

Lze tedy konstatovat, že nová realita života současné doby staví do jiného světla i některé tradiční principy trestní justice. Asi si musíme připustit, že moderní teorie filozofické, sociologické, politologické a další způsoby nazírání světa budou ovlivňovat naše představy o právu a spravedlnosti, které dosud v podstatě vycházejí z myšlenkového podhoubí 18. - 19. století.¹⁶

¹⁶ – V souvislosti s vývojem právního řádu České republiky je vhodné připojit i historizující poznámku a připomenout existenci tzv. místních lidových soudů v 60. letech minulého století. Místní lidové soudy vznikly na základě zákona č.38/1961 Sb. jako orgány pracujících v obcích a na pracovištích, a projednávaly méně závažné

Spravedlnost bude možná třeba nazírat nikoliv jako ideu, jako morální a filozofický postulát, ale jako osobní pocit (to, čemu se v anglosaské právní teorii říká „personal feeling justice“). To by pak mohlo přinášet např. nové chápání klasického principu přiměřenosti trestu. Protože újma způsobená trestem je individuálně vnímána, ukládaný trest by měl být přiměřený morálním hodnotám pachatele. Na druhé straně ovšem souhrn vnímání spravedlnosti jednotlivými subjekty odráží hodnotový systém dané komunity. Z tohoto aspektu je závažnost (škodlivost) spáchaného činu samozřejmě dalším relevantním kritériem přiměřenosti trestu.

Trest by tedy měl být chápán především jako prostředek k tomu, aby si pachatel uvědomil škodlivost svého jednání a tím byl motivován k odstranění nebo zmírnění následků spáchaného činu. Kriminologie, která i přes veškerou důvodnou skepsi neopouští ideu resocializace pachatelů, se bude muset zřejmě hlouběji zabývat reálnými možnostmi sankční politiky a to i z hlediska zmíněné problematiky chápání spravedlnosti a percepce trestů.

Trestní justice by se měla výrazněji orientovat tak, aby kompenzace způsobené škody a satisfakce obětem trestného činu měla stejnou váhu jako ochrana společnosti. V systému našeho kontinentálního práva by bylo rovněž vhodné usilovat o rozšiřování prostoru pro uplatňování principu oportunité a prostoru pro diskreční pravomoce všech orgánů činných v trestním řízení. Možná se pak dospěje i k opravdové diferenciaci a individualizaci trestání a zacházení s pachateli.

Nelze ovšem nevidět, že koncept restorativní justice nabývá v některých směrech i rysů určité módnosti a že se objevuje i nekritické favorizování restorativních přístupů tam, kde je na místě nekompromisní reakce na spáchaný trestný čin.

případy porušování „socialistické zákonnosti, narušující zejména společenský pořádek a soudružské soužití občanů a drobné majetkové spory“. Tyto soudní orgány měly plnit především výchovnou funkci a svým rozhodováním působit na občany tak, aby chránili socialistické vlastnictví a plnili povinnosti občanů socialistického státu. Předpokládala se úzká spolupráce těchto soudů s různými společenskými orgány a organizacemi (např. s odbory) i s hospodářským vedením podniků. Soudci místních lidových soudů byli voleni na 2 roky veřejným hlasováním na shromáždění občanů určitého správního celku, svou funkci vykonávali bezplatně.

Z hlediska našeho tématu by bylo možno spatřovat v koncepci místních lidových soudů určité prvky restorativní justice, zejména pokud jde o předpokládané široké zapojení veřejnosti do činnosti těchto orgánů. V praxi však činnost místních lidových soudů zůstala převážně v rovině administrativního přístupu, tyto soudy si nezískaly společenský respekt a celá koncepce se brzo zdiskreditovala. Bylo tomu zřejmě proto, že postavení a činnost místních lidových soudů měla více politický než občanský charakter a veřejnost spatřovala v těchto orgánech pouze další ideologicky vyhraněnou státní instituci. Zákonem č. 150/1969 Sb. byly ku dni 1. ledna 1970 místní lidové soudy zrušeny

Literatura

Bazemore, G., Schiff, M.: Community Justice/Restorative Justice: Prospects for a New Social Ecology for Community Corrections. International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice, 1996, 2, s. 311-334.

Braithwaite, J.: Shame and Criminal Justice, Canadian Journal of Criminology 2000, 3, s. 281-298.

Karabec, Z.: Účel trestání. Kriminalistika 2000, 2, s. 108-117.

Karabec, Z.: Možnosti sankční politiky. Kriminalistika 2001, 3, s. 161-174.

Karabec, Z., Scheinost, M.: X. Kongres OSN o prevenci kriminality a zacházení s pachateli. Kriminalistika 2000, 3, s. 193-203.

Novotný, O., Zapletal, J.: Kriminologie. Eurolex Bohemia, Praha 2001.

Referáty ze 4. konference o restorativní justici pro mladistvé konané v Tübingen, SRN, říjen 2000. (Studijní materiály Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Praha).

Restorative Justice Handbook. A/CONF.187/NGO/7 (dokument X. kongresu OSN o prevenci kriminality a zacházení s pachateli).

Special Issue on Restorative Justice. International Review of Victimology 1999, 4.

Válková, H., Sotolář, A.: Restorativní justice - trestní politika pro 21. století? Trestní právo 2000, 1, s. 4-11.

Van Ness, D., Strong, K.: Restoring Justice. Cincinnati Anderson Publishing, 1997.

Závěry z 1. Mezinárodní konference o restorativní justici pro mladistvé konané v Leuven, Belgie, květen 1997 (Studijní materiály Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Praha).

Restorativní justice a česká reforma trestního práva mládeže

Doc. JUDr. Helena Válková, CSc., Doc. JUDr. Pavel Šámal, PhD,

JUDr. Alexander Sotolář¹⁷

I. Vymezení restorativní justice

Restorativní justice je založena na starém, „ze zdravého rozumu“ vycházejícím způsobu vnímání zločinu.¹⁸

- Trestný čin je narušením lidské integrity a mezilidských vztahů.
- Trestný čin vytváří povinnosti a závazky.
- Hlavním závazkem je dát věci do pořádku.
- Trestný čin způsobuje přetrhání vláken pavučiny vztahů a je často symptomem, který signalizuje, že je ve vztazích narušena rovnováha.

Vzájemné vztahy vyvolávají vzájemné závazky a odpovědnost jednoho k druhému. Tento pohled na trestný čin a jeho chápání staví do středu pozornosti význam omluvy a nápravy toho, co bylo trestným činem způsobeno. Hlavní pozornost je zaměřena na povinnosti a závazky toho, kdo se trestného činu dopustil. Zároveň je však třeba položit a zodpovědět si širší otázku: povinnosti a závazky může mít také okolí pachatele, především komunita, která jej obklopuje. Do procesu „léčení“ trestným činem narušených vztahů je proto třeba zapojit všechny zúčastněné, nejen pachatele a poškozeného.

Jak se toto chápání trestného činu a jeho nápravy odlišuje od chápání trestného činu z pohledu tradičního trestního práva, resp. retributivní trestní justice? Rozdíly těchto dvou přístupů lze vyjádřit pomocí tří klíčových otázek kladených v procesu hledání spravedlnosti.

Retributivní justice:

- Jak byl porušen zákon?

¹⁷ (H. Válková je vysokoškolskou učitelkou na Právnické fakultě ZČU v Plzni a na Filozofické fakultě UK v Praze, P. Šámal je vysokoškolským učitelem na Právnické fakultě ZČU v Plzni a soudcem Nejvyššího soudu ČR, A. Sotolář je soudcem Městského soudu v Praze)

¹⁸ Níže uvedené pojetí vychází z filosofie formulované Howardem Zehrem, který je obecně považován za duchovního otce konceptu restorativní justice popularizované jeho známým dílem *Changing Lenses* (Herald Press,

- Kdo se porušení dopustil?
- Jak má být potrestán?

Restorativní justice:

- Komu vznikla škoda?
- Jaké jsou potřeby osob, které trestný čin zasáhl ?
- Kdo by měl tyto potřeby saturovat?

Moderní západní kultura nachází odpověď v konceptu odplaty: pachatel má být po zásluze potrestán. Odpověď v duchu restorativní justice je odlišná: prvotně se mají uspokojit potřeby osob dotčených trestnou činností a z toho vyplývající závazky.¹⁹

II. Česká trestněprávní úprava s prvky restorativních přístupů

Shora uvedené, dnes již klasické pojetí restorativní justice se v čisté podobě v trestním právu evropských zemí nevyskytuje. Ani Česká republika není výjimkou.²⁰ Nadto zde po dlouhá desetiletí panovala totalitní právní kultura, která jakékoliv v dnešním pojetí chápané prvky restorativní justice znehodnotila tím, že je zpolitizovala a nařizovala „shora“, bez ohledu na skutečné potřeby a vůli vlastních aktérů, tj. pachatele, poškozeného a komunity. Jako takový odstrašující příklad mohou sloužit bývalé místní lidové soudy, zrušené v Československu až koncem 60.let, které měly přiblížit justici občanům tím, že jim umožnili podílet se na výkonu trestní spravedlnosti u bagatelní kriminality.

Do roku 1990 platilo o tehdy ještě československé justici, že poskytuje jen velmi omezenou možnost při hledání postupů a řešení vhodných nejen pro pachatele, ale i pro poškozeného a jejich nejbližší sociální okolí. Situace se radikálně změnila po roce 1989, kdy se poprvé mohly publikovat práce hledající nové cesty a informující o zahraničních zkušenostech. Tím se otevřel i prostor pro prvé projekty, ověřovací experimenty a legislativní změny.

Česká republika nyní patří k zemím, které promítly v období posledních deseti let některé prvky restorativní justice do své trestní legislativy a prosadily je i v aplikační praxi.

Scottdale,1990). Shrnutí principů a praktik restorativní justice lze nalézt i v jednom z jeho posledních děl: *The Little Book of Restorative Justice* (Good Books, Intercourse,2002), ze které čerpá i tento příspěvek.

¹⁹ Zehr.H. *The Little Book of Restorative Justice*. Good Books, Intercourse, 2002, s.19-40.

²⁰ Karabec, Z. Jaká je budoucnost trestní justice? Trestní právo, 2003, č.3-4

O tom svědčí povaha přijímaných novel a nových zákonů, které se snaží lépe upravit postavení poškozeného, zavést nové, neformální řešení trestních věcí, rozšířit katalog tradičních trestů o alternativní sankce, i statistické údaje ministerstva spravedlnosti prokazující tyto změny trestní politiky na konkrétních číslech o počtu a povaze ukládaných sankcí a uplatňovaných postupů.²¹

Již v roce 1993, tj. v prvním roce po rozpadu československé federace, byl v České republice přijat zákon č. 292/1993 Sb. novelizující trestní řád v tom směru, že zakotvil možnost se souhlasem pachatele podmíněně zastavit trestní stíhání u trestných činů ohrožených trestem odnětí svobody nepřevyšujícím 5 let. Podmínkou takového postupu je doznání pachatele a náhrada škody, byla-li způsobena, nebo uzavření dohody s poškozeným o tom, jak ji nahradit. Tento postup se po počátečních rozpacích a váhání stal jedním z nejpoužívanějších způsobů alternativního řešení trestních věcí v České republice – pro svoji relativní jednoduchost, rychlost a účinnost.

O dva roky později došlo k dalšímu rozšíření možností řešit trestní věc jinak než uložením tradiční trestní sankce: do trestního řádu byl zakotven zákonem č.152/1995 Sb. nový institut narovnání, který již počítal s aktivní účastí poškozeného a otevřel i možnost dohodnout se na způsobu odčinění i jiné újmy než jen škody vyčíslitelné v penězích. I zde se musí jednat o méně a středně závažné trestné činy ohrožené trestem se sazbou do 5 let a pochopitelně se vyžaduje souhlas pachatele i poškozeného. Na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání se však v tomto případě dosud nestalo narovnání v praxi oblíbeným způsobem, jak trestní věc řešit.²² Důvodů bude zřejmě více, jedním z podstatných je však fakt nutné spolupráce soudu s kvalifikovaným mediátorem, který v polovině 90.let nebyl ještě institucionalizován a proto soudci často chyběl. Nadto tento postup vyžaduje i dostatečnou časovou rezervu, která s ohledem na hodnocení soudů podle počtu ukončených věcí, může být faktorem hovořícím v neprospěch takové volby. Od roku 2002 byla možnost rozhodnout o schválení narovnání svěřena

²¹ Bliže srov. Válková H. *Od vězení k alternativním sankcím*. In: Ve službách práva. Sborník příspěvků. Praha: C.H.Beck,2003, s.305-322.

²² Nové trestněprocesní instituty - podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání - které byly zakotveny do trestního řádu novelami v roce 1993 a 1995 a statisticky jsou vykazovány soudy od roku 1994 a státními zastupitelstvími od roku 1995 – signalizují výrazný nárůst a časté využívání podmíněného zastavení trestního stíhání, které bylo použito v roce 1995 u 5606 trestně stíhaných osob (tj. 5,2 % ze všech trestně stíhaných) a v roce 2002 již u 10507 trestně stíhaných osob (tj. 11,3 % ze všech trestně stíhaných), zatímco pokud jde o narovnání, využívá jej aplikační praxe dosud sporadicky: např. v roce 1996 bylo aplikováno pouze ve 105 případech (tj. 0,1 % všech trestně stíhaných osob) a v roce 2002 ve 387 případech (tzn., že se týkalo jen 0,4% všech trestně stíhaných osob).

v přípravném řízení i státnímu zástupci, čímž snad v blízké budoucnosti dojde k hojnějšího využívání tohoto způsobu řešení trestních věcí.

Nejen trestněprocesní předpisy, ale i trestní zákon doznal změn ve prospěch alternativních sankcí. V roce 1995 byl nově zaveden trest obecně prospěšných prací (č.152/1995 Sb.), který znamenal první průlom do tradičního systému represivně zaměřených sankcí, v čele s trestem odnětí svobody. Po něm došlo s účinností od 1.ledna 1998 k zavedení možnosti ukládat u podmíněného upuštění od potrestání a u podmíněného odsouzení dohled (č. 253/1997 Sb.), vykonávaný probačním úředníkem, kterého dodatečně v roce 2000 institucionalizoval nový zákon o Probační a mediační službě (č.257/2000 Sb.). Tím byly vytvořeny organizační i personální předpoklady pro ukládání a výkon alternativních postupů a sankcí a zároveň vytvořeny podmínky pro uplatňování restorativních přístupů při řešení trestních věcí jak v rámci, tak vně trestní justice.

Poslední velkou legislativní změnu, výrazně posilující restorativní přístupy v české trestní justici, představuje reforma trestního práva mládeže, které bylo do té doby vtěleno do pouhých dvacetipěti trestněprávních ustanovení (14 v trestním zákoně a 11 v trestním řádu). Dosavadní úprava přihlížela jen nedostatečně ke specifikům této věkové kategorie pachatelů, kterou zohledňovala částečně odlišným průběhem trestního řízení, víceméně však stejnou mírou jejich trestní odpovědnosti a až na pár výjimek totožným, byť co do délky trvání mírnějším, katalogem trestních sankcí. Proto i na trestní odpovědnost mladistvých a její důsledky v plném rozsahu dopadala klasická zásada retributivního pojetí trestního práva, kde ochrana společnosti prostřednictvím trestů hraje klíčovou roli (§ 2 TrZ). K zásadnímu zlomu došlo v červnu 2003 přijetím zákona č.218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen zákon o soudnictví ve věcech mládeže - ZSVM) čítající 99 paragrafů , nepočítaje v to ustanovení měnící trestní zákon, trestní řád a další související normy, kdy poprvé dostala restorativní justice jednoznačnou podporu a preferenci před justicí odplatnou.

III. Česká reforma trestního práva mládeže

1. Historické počátky²³

Samostatné trestní právo a soudnictví ve věcech delikventní mládeže bylo poprvé na území naší (tehdy československé) republiky, upraveno zákonem ze dne 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n., o trestním soudnictví nad mládeží, který nabyl účinnosti dnem 1. října 1931. V důvodové zprávě k tomuto zákonu se tehdy psalo: „Je již obecným míněním celého kulturního světa, že zločinnosti mládeže nestačí čeliti trestem, nýbrž že je potřebí zjišťovati a potírati ono skryté zlo, z něhož trestný čin vytryskl. ...Čeliti tomuto zlu zavčas a to nejen trestem, který je tu často prostředkem neúčinným, nespravedlivým, ba i nebezpečným, nýbrž opatřeními výchovnými, směřujícími k mravní záchraně a k polepšení mladistvého, je tu příkazem humanity a rozumné kriminální politiky. Jinak nelze zabrániti tomu, aby ze zanedbané mládeže se doplňovaly řady zločinců z povolání a rostlo neproduktivní břímě vězeňství a pauperismu.“²⁴

Československý zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 jednak komplexně upravil trestní odpovědnost mladistvých ve věku 14 až 18 let a trestněprávní následky jejich činů označených názvem provinění, jednak nově koncipoval účel a zvláštní odchylky trestního řízení ve věcech mládeže. Obsahoval i řadu organizačních norem vytvářejících specializovanou organizační soustavu soudnictví v trestních věcech mládeže, přičemž však až na výjimky upravené zákonem (týkající se zvláštních případů přenesení pravomoci soudu poručenského na soud mládeže), ponechal výkon soudní pravomoci poručenského a trestního soudu mládeže oddělený a současně zdůraznil potřebu úzké spolupráce obou těchto specializovaných justičních složek.

Je smutnou skutečností, že tento velmi moderní zákon upravoval trestní odpovědnost, procesní postavení mladistvého a průběh proti němu vedeného trestního řízení u všech mladistvých žijících na území tehdejšího Československa pouhých osm let, tj. do doby, kdy došlo na základě tzv. mnichovské dohody v září 1938 k odtržení československého pohraničí a jeho přičlenění k Velkoněmecké říši a posléze dne 16. března 1939 k jednostrannému vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Toto více než šestileté násilné přerušení plné působnosti zákona o trestním soudnictví nad mládeží na území Československa skončilo až dnem 4. května 1945,

²³ Tato podkapitola byla částečně převzata z publikace Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. Praha: C.H.Beck, 2004

²⁴ Miřička, A., Scholz, O. O trestním soudnictví nad mládeží. Praha: Československý kompas, 1932, s.1

který poválečná československá vláda určila jako poslední den tzv. doby nesvobody. Od té doby se začal zákon z roku 1931 uplatňovat opět vůči všem mladistvým žijícím na území tehdejšího Československa.

Platnost zákona o trestním soudnictví nad mládeží však již neměla mít dlouhého trvání, neboť vzápětí po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 byly zahájeny práce na novém trestním zákonu, koncipovaném v duchu sovětského trestního zákonodárství, kde již přirozeně nebylo místo pro samostatné, na výchovu orientované trestní právo mládeže. Novým trestním zákonem č. 86/1950 Sb. byl pak progresivní zákon z roku 1931 bez náhrady k 1. 8. 1950 zrušen. Po dobu 63 let tak ani v bývalém Československu, a po rozpadu československé federace v roce 1993 ani v České republice, samostatné trestní právo mládeže neexistovalo

Na předloze nového zákona o soudnictví ve věcech mládeže začala pracovat skupina odborníků pověřených tímto úkolem v rámci Komise pro rekodifikaci trestního práva hmotného a procesního ustavené při ministerstvu spravedlnosti v roce 1997. Její práce byla podpořena a uspíšena přijetím usnesení vlády č.687/1999, které uložilo ministru spravedlnosti připravit návrh nového zákona samostatně upravujícího oblast trestního práva mládeže.

Po mnoha peripetiích byl vládní návrh zákona projednán a schválen Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky na doporučení ústavněprávního výboru dne 21. 5. 2003. Senát Parlamentu České republiky pak k doporučení svého ústavněprávního výboru návrh zákona definitivně schválil na své schůzi dne 25. 6. 2003. Po podpisu prezidentem republiky byl pak nový zákon pod č. 218 uveřejněn v částce 79 Sbírky zákonů rozeslané dne 31.7.2003. Zákon nabyl účinnosti dnem 1.ledna 2004. Tím se uzavřel mnohaletý proces přípravy a legislativního projednávání normy, kterou zákonodárce zkráceně nazval „zákon o soudnictví ve věcech mládeže“.

2. Účel a filosofie nového zákona

Účel a filosofie nového zákona jsou přiléhavě vyjádřeny již v jeho prvním ustanovení (§ 1 odst.2 ZSVM): „ Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší 15 let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páchání protiprávního činu zdržel, a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých

sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování protiprávních činů.“ Východiskem tohoto pojetí, které prostupuje celý zákon, a je vyjádřeno i v jeho základních zásadách (§3 odst.3, 4, 7 ZSVM) je snaha redukovat kriminalitu mládeže *metodami pozitivního působení*, minimalizovat rizika kriminální stigmatizace, ke které zpravidla dochází při aplikaci tradičních trestněprávních postupů a *zapojit do řešení příčin* a důsledků deliktu spáchaného dítětem či mladistvým nejen bezprostředně *poškozeného, ale i blízké sociální okolí pachatele*, resp. i oběti.

S tím úzce souvisí i požadavek na *převzetí odpovědnosti za újmu* způsobenou protiprávním činem, kdy je na dospívajícím, aby odčinil zcela nebo alespoň částečně následky svého delikventního jednání, které zde nejsou omezeny pouze na způsobenou škodu, ale jsou záměrně vyjádřeny mnohem širším termínem - újma. Zákon tím sleduje vytváření a posilování osobní odpovědnosti delikventa za způsobený následek. Na rozdíl od tradičně chápané trestní odpovědnosti zaměřené do minulosti jsou zde uplatněny prvky *restorativní justice*, jejímž prvořadým cílem je obnova deliktem poškozených mezilidských a sociálních vztahů.. Tato zásada, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění, by se měla v řízení ve věcech mladistvých i dětí mladších patnácti let uplatňovat přednostně ve všech případech, s výjimkou těch, kde zákon výslovně v příslušném ustanovení upřednostňuje jiný účel řízení. Tento zásadní princip zákona je v konkrétní podobě promítnut v řadě dalších ustanovení (zejména v § 45, § 68, § 70 odst. 3 ZSVM), čímž je podtržen význam, který zákonodárce připisuje uspokojení potřeb oběti protiprávního činu, které pokládá za podmínku naplnění požadavku spravedlivého projednání věci soudem mládeže.

Porovnáme-li znění nynějšího ust. § 1 a § 2 trestního zákona, která jakoby „zapomněla“ na poškozeného a sociální společenství dotčené trestným činem s ustanoveními § 1 odst.2 a § 3 odst. 1 ZSVM, vidíme na první pohled zřetelný rozdíl ve filosofických východiscích obou zákonů. Tento rozdíl nijak nezmenšovala ani do 31.12.2003 platná ustanovení § 74 a 76 TrZ modifikující účel trestání u mladistvých pachatelů. Zatímco dosavadní trestní zákon spatřuje v trestních sankcích nejbezpečnější prostředek ochrany společnosti před pachateli trestných činů, nový zákon o soudnictví ve věcech mládeže vidí jako nejslibnější způsob, jak předejít recidivě kriminality mládeže odčinění

újmy vzniklé protiprávním činem, resp. vážně projevenou snahu o alespoň částečnou nápravu následků způsobených deliktem a obnovení narušených sociálních vztahů při současné integraci dospívajícího do jeho nejbližšího sociálního prostředí směřující k tomu, aby si našel společenské uplatnění odpovídající jeho vlohám, duševním a rozumových předpokladům.

V tomto smyslu lze nepochybně hovořit o výrazně restorativně pojatých východiscích nového zákona, kterým se přinejmenším v legislativní rovině podařilo odpoutat od svazujících tradičních zásad odplatné trestní spravedlnosti. Zda využije této možnosti i aplikační praxe se ukáže až po určité době, kdy bude možné vyhodnotit četnost a způsob uplatňování některých níže rozebíraných nových hmotně- a procesněprávních institutů ZSVM. Nový zákon svou velmi pestrou, jemně odstupňovanou škálou reakcí na dětskou a juvenilní kriminalitu takové možnosti bezesporu nabízí, současně však vyžaduje dobrou znalost specifik nejmladší věkové kategorie delikventní populace, ochotu k úzké spolupráci mezi odborníky z různých oborů a schopnost překročit hranice jednoho právního odvětví. I to lze považovat za filosofii nového zákona, který klade na osobnost toho, kdo jej bude aplikovat nemalé požadavky.

Bezezbytku zde proto platí to, co napsali již ve svém komentáři k prvnímu československému zákonu o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 jeho autoři: "...To vše vyžaduje soudce bohatých životních zkušeností, dobrého srdce, způsobilosti najít přístup k nitru mladistvého a získat jeho důvěru, předpokládá schopnosti a znalosti pedagogické, znalost organizace sociální péče, jejích pramenů i praktického provádění. Úkol, který se tu na soudce klade, ani ne tak jako na právníka, jako spíše na člověka, je tak velký...."²⁵

3. Systém opatření a alternativních způsobů řízení

Systém opatření zakotvený zákonem o soudnictví ve věcech mládeže sestává ze tří komponentů – *opatření výchovných, ochranných a trestních* – tvořících ucelenou a vnitřně provázanou soustavu umožňující pružně reagovat na různé aspekty trestné činnosti mladistvých i na jejich osobní poměry. K mladistvým přistupuje jako k doposud nevyzrálým dospívajícím jedincům s vyvíjející se hodnotovou stupnicí, jejichž postoje a životní styl je možno vhodným

²⁵ *Miříčka, A., Scholz, O.* O trestním soudnictví nad mládeží. Praha: Československý kompas, 1932, s.102

zacházením zásadně ovlivnit a změnit. Klíčové místo proto v tomto systému mají opatření reagující na jejich aktuální životní situaci a opatření zaměřená do budoucna. Tím se tento systém a jeho filosofická východiska diametrálně liší od stávajícího systému soudnictví ve věcech dospělých, který je orientován do minulosti, ke spáchanému trestnému činu.

Opatření přijímaná v trestních věcech mladistvých pochopitelně zahrnují nebo mohou zahrnovat též různé formy újmy, ale jejich hlavní obsah spočívá v aktivním působení na chování mladistvých a na sociální prostředí, v němž se pohybují. V centru jejich zájmu je mladistvý a jeho budoucí vývoj. Jejich dominantní charakteristikou je cílené působení ve směru odstranění příčin stíhané trestné činnosti a vybudování kvalitního sociálního zázemí mladistvých. Základní filosofická východiska tohoto přístupu k mladistvým provinilcům, opírající se o koncept restorativní spravedlnosti jsou promítnuta do několika ustanovení zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

Ve vztahu k vymezení *účelu opatření* ukládaných mladistvým mají klíčový význam ustanovení § 1 odst. 2, § 3 odst. 1 a § 9 odst. 1 ZSVM. Podle § 1 odst. 2 ZSVM se projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili mladiství, sleduje užití opatření, která účinně přispějí k tomu, aby se nadále zdrželi páčání protiprávních činů a našli si společenské uplatnění odpovídající jejich schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěli k odčinění újmy vzniklé protiprávním činem. Navazující § 3 odst. 1 pak toto východisko dále rozvíjí, když stanoví, že sankce a jejich ukládání směřuje především k obnovení narušených sociálních vztahů, k začlenění mladistvého do rodinného a sociálního prostředí a k předcházení protiprávním činům. Konečně ustanovení § 9 odst. 1 vymezuje základní účel ukládaných opatření tak, že jím je vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění.

Byť to zákon výslovně nikde neuvádí, představují opatření ukládaná mladistvým v systému soudnictví ve věcech mládeže nepochybně primárně reakci na stíhaný čin. To vyplývá již z toho, že právě kvůli podezření mladistvého z tohoto činu probíhá celé řízení. Samotná přijímaná opatření pak v sobě obsahují určité sankční prvky reagující na tento čin, avšak tyto prvky nejsou jejich dominantní složkou. Naopak, důraz je kladen na pozitivně motivační působení na

mladistvého, a to ve směru vytvoření podmínek pro jeho další sociální a duševní rozvoj. Současně zákon sleduje jeho ochranu před škodlivými vlivy a ochranu společnosti před recidivou jeho trestné činnosti.

Základním smyslem všech trestněprávních norem je docílit toho, aby nebyly páčány trestněprávně postižitelné činy vůbec, nebo byly páčány v co nejmenší míře. Tento cíl sledují i opatření přijímaná vůči mladistvým podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Zabránit jim mohou v dalším páčání provinění přímo tím, že jim fyzicky znemožní dopustit se určitého jednání nebo jim kladou výrazné zábrany proti tomu, aby jej zopakovali (například zakáží jim provádět činnost, při níž měli příležitost dopouštět se určitého činu). Bez významu však není ani jejich nepřímé působení na psychiku mladistvých - od recidivy trestné činnosti je mohou odrazovat již samotnou svou existencí, vědomím své neodvratnosti nebo určitým specifickým způsobem svého výkonu (například omezeními spojenými s výkonem dohledu probačního úředníka).

Předpokladem zásadnějšího obratu v postojích mladistvých provinilců a impulsem ke změně jejich životního stylu však je zpravidla až jejich nahlédnutí špatnosti toho, čeho se dopustili. Zvláštní pozornost je proto účelné věnovat mechanismům a procesům, v rámci kterých jsou mladiství vedeni jak k uvědomění si viny za spáchané činy a důsledků z ní vyplývajících, tak k pochopení svých případů ve všech jejich eticko-sociálních souvislostech a k vyvození konkrétní osobní odpovědnosti za nápravu způsobených škod a za přizpůsobení svého chování obecně uznávaným normám.

Dominantním účelem opatření ukládaných mladistvým je výchovné působení na ně a jejich ochrana před škodlivými vlivy. Vzhledem k jejich věku a rozumové vyspělosti je nezbytné zacházet s nimi specifickým způsobem. Na místě je více vést, chránit a pomáhat, než trestat. Primární je zde zájem na vytvoření podmínek pro jejich zdravý sociální a duševní rozvoj. Nabízená řešení by měla uspokojovat jejich potřeby a podněcovat je k přijetí obecně akceptovatelných norem chování. Vzhledem k významu pozitivních vzorů je zároveň nezbytné působit na jejich sociální okolí a aktivně tak vytvářet podmínky pro změnu chování. V řadě případů je nezastupitelná pomoc při jejich hledání užitečného společenského uplatnění a při zajišťování legálního zdroje příjmů. Stejně důležitá je však i ochrana mladistvých před škodlivými vlivy a negativními příklady, často z řad jejich vrstevníků. Klíčem k volbě vhodných postupů a opatření motivujících je k žádoucím změnám v chování je důkladné zmapování jejich

poměrů, osobnostních charakteristik a společenského prostředí, v němž žijí, stejně jako toho, co je vedlo ke stíhané trestné činnosti a za jakých okolností se jí dopustili. Objasnění příčin této trestné činnosti a jejich následné odstranění může být efektivním krokem k omezení recidivy trestné činnosti. Předpokladem trvalého odstranění kriminogenních defektů však zpravidla bude až rozvoj pozitivních prvků jejich osobnosti, posilování pozitivních vlastností a podpora jejich specifických zájmů.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže v § 9 odst. 1 výslovně požaduje, aby byl při vytváření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého vzat zřetel na dosažený stupeň jeho rozumového a mravního vývoje, na jeho osobní vlastnosti, na rodinnou výchovu a na prostředí, z něhož pochází. V návaznosti na to pak v § 55 ZSVM ukládá soudu pro mládež a státnímu zástupci povinnost právě tyto okolnosti co nejdůkladněji zjistit. Současně požaduje, aby byly se zvláštní pečlivostí objasňovány též příčiny stíhaného provinění a skutečnosti významné pro posouzení osobních a rodinných poměrů mladistvého, pro poznání jeho osobnosti a dosavadního způsobu života a pro zmapování jeho chování před spácháním provinění a po něm. Konečně stejný význam přikládá i zjištění všech dalších okolností důležitých pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu, včetně posouzení toho, zda a v jakém rozsahu má být uloženo výchovné opatření, ochranné opatření nebo trestní opatření. Zvlášť významným poznatkem může být v tomto kontextu porovnání chování mladistvého před spácháním stíhaného činu a po jeho spáchání, resp. po zahájení trestního stíhání. Jde zejména o to, zda mladistvý získal kritický odstup od závadového jednání, případně zda se aktivně snažil odstranit jeho škodlivé následky, například vstoupil v jednání s poškozeným o náhradě škody a vytvořil si tak podmínky pro uplatnění některého z trestních opatření nespojených s odnětím svobody nebo některé alternativy k potrestání.

Účel vytvořit podmínky pro sociální a duševní rozvoj mladistvého, ochránit jej před škodlivými vlivy a předcházet dalšímu páčání provinění nemusí být vždy splněn jen uložením některého z opatření stanovených zákonem. Tohoto účelu je možné dosáhnout například již samotným projednáním věci před soudem, což může za splnění dalších podmínek stanovených v § 11 odst. 1 ZSVM odůvodnit upuštění od uložení trestního opatření. Podaří-li se účelu zákona a účelu ukládaných opatření dosáhnout již v průběhu řízení před rozhodnutím o vině bez jejich uložení, umožní to zpravidla ukončit řízení některým z odklonů od standardního soudního řízení: narovnáním, podmíněným zastavením trestního stíhání nebo odstoupením od trestního stíhání.

Ustanovení § 9 odst. 1 ZSVM upravuje základní účel všech opatření ukládaných mladistvým podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Ve vztahu k jednotlivým typům těchto opatření pak tento účel blíže konkretizuje a rozvádí. Tak je ve smyslu § 15 odst. 4 ZSVM účelem výchovných opatření usměrňovat způsob života mladistvého, a tím, podporovat a zajišťovat jeho výchovu. Specifickým účelem ochranných opatření je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými (§ 21 odst. 1 ZSVM). Ve vztahu k účelu trestních opatření ustanovení § 24 odst. 2 ZSVM stanoví, že toto opatření musí vzhledem k okolnostem případu a osobě i poměrům mladistvého napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého.

Účelné uplatnění těchto opatření vytváří podmínky pro reálné naplnění zásady pomocné úlohy trestní represe, bylo by však velice zjednodušujícím vidět v nich toliko projev zmírnění trestního postihu. Řada alternativních trestněprávních sankcí, včetně většiny výchovných a ochranných opatření, je spojena s velkým omezením běžného způsobu života mladistvého a představuje tedy pro něj zpravidla citelnou faktickou újmu, i když nikoliv ve smyslu trestněprávně represivním, neboť jejich primárním smyslem je pozitivně motivující působení. Tak například podmíněné upuštění od uložení trestního opatření s intenzivním dohledem probačního úředníka nebo s vhodně stanovenými výchovnými povinnostmi může představovat závažnější zásah do běžného způsobu života mladistvého než prosté podmíněné odsouzení bez jakýchkoliv specifických omezení. Totéž obdobně platí o upuštění od uložení trestního opatření za současného uložení ochranného léčení nebo ochranné výchovy. Je tomu tak proto, že režim výkonu ústavní formy těchto ochranných opatření omezuje svobodu pohybu a konání mladistvého zpravidla více než trestní opatření vykonávaná na svobodě.

Smyslem ukládání výchovných a ochranných opatření však není represivní působení, nýbrž řešení stávající situace mladistvého při zachování potřebných záruk ochrany společnosti před trestnou činností. Při vhodně provedeném bližším vymezení jejich obsahu a při účelném využití Probační a mediační služby mohou současně velice efektivně přispět k řešení aktuálních životních problémů mladistvého a příčin jeho trestné činnosti, pozitivně jej motivovat k životu bez konfliktu se zákonem a vést k odčinění způsobených škod. Preventivní působení takového řešení trestné činnosti přitom může být efektivnější než u trestních opatření, jejichž odstrašující účinek nebývá zpravidla dostatečný, takže nevede ke snížení recidivy. Jde o to, aby zásah do běžného života mladistvého byl cílený a vytrhl jej z kriminálního prostředí (například z komunity

zneužívající návykové látky), řešil příčiny jeho trestné činnosti (například jeho závislost na omamných nebo psychotropních látkách), usměrnil jej určitým způsobem a vytvořil předpoklady pro jeho další pozitivní rozvoj.

Praktické využívání těchto opatření zároveň umožňuje citlivější zacházení s mladistvými. Jejich předností je velká variabilita umožňující navazovat na specifický hodnotový systém mladistvých a pozitivní složky jejich osobnosti. Navíc jejich význam umocňuje to, že lépe než výkon trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody umožňují individuální přístup k mladistvým. Tato opatření a s nimi spojené programy mohou podstatně více přihlížet k jejich modifikovanému hodnotovému systému a zvláštním přístupům k životu společnosti a na základě takového zvláštního přístupu zvolit i vhodnou nabídku činností, která respektuje jejich osobnostní rysy a zvláštnosti s cílem dosáhnout jejich trestně bezkonfliktního dalšího života ve společnosti, byť nesdílejí její některé důležité hodnoty. Žádné z těchto opatření není namířeno proti samotným mladistvým osobám. Optimální volba mezi nimi v konkrétní trestní věci je záležitostí důkladného zhodnocení všech významných okolností případu a osoby mladistvého. Zákon přitom vychází z toho, že ukládání trestních opatření nastupuje za splnění zákonem stanovených podmínek až v případě, že nepostačila pohrůžka jejich uložením ani uložení výchovného nebo ochranného opatření. Nejsou-li v konkrétní trestní věci splněny zákonné podmínky pro uplatnění žádné z těchto alternativ, je na místě zvažovat přednostně, tedy před uložením trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody, možnost uplatnění trestních opatření nespojených s bezprostředním odnětím svobody. Ukládání trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody je vyhrazeno případům závažných činů, u nichž nelze s přihlédnutím k osobním charakteristikám mladistvého předpokládat, že by zákonem stanovený účel mohlo splnit nějaké mírnější opatření.

Důležité je též to, že ve srovnání s dřívější právní úpravou zákon o soudnictví ve věcech mládeže počítá s daleko systematičtějším působením na mladistvého i v období následujícím po vynesení meritorního rozhodnutí. Výchovná opatření totiž lze uložit i v řadě rozhodnutí, jimiž se definitivně končí trestní stíhání, jako například při schválení narovnání, odstoupení od trestního stíhání a upuštění od uložení trestního opatření. To vytváří prostor pro dlouhodobou práci s mladistvými i v případech, v nichž byla recidiva trestné činnosti v minulosti logickým důsledkem absence jakéhokoli výchovného vedení, tj. kontroly, dohledu a pomoci, po vynesení rozhodnutí.

Řešení trestné činnosti mládeže v rovině uplatnění trestněprávních sankcí tedy tvoří odstupňovaný a provázaný systém. Zákon o soudnictví ve věcech mládeží vytváří určitou hierarchii vzájemně se doplňujících sankcí.

Posloupnost zákonem upravených opatření a forem řešení trestné činnosti s nimi spojených lze rámcově shrnout takto:

a) řešení trestní věci *odklonem od trestního stíhání* (po splnění zákonem nebo rozhodnutím soudu stanovených podmínek) – tento postup s využitím specifických mediačních metod by měl směřovat především k urovnání trestným činem narušených právních a společenských vztahů, přičemž konečné rozhodnutí ve věci by v sobě mělo obsahovat vedle sankčního prvku i řešení životní situace mladistvého motivující ho určitým způsobem do budoucna;

b) *výchovná a ochranná opatření* - při ukládání těchto méně intenzivních sankcí je třeba respektovat zásadu proporcionality ve vztahu k závažnosti spáchaného činu a osobě pachatele a sledovat především jeho prospěch z hlediska dalšího rozvoje jeho osobnosti;

c) ukládání *alternativních trestních opatření* nespojených s bezprostředním odnětím svobody s probačními prvky i bez nich – preferovány by měly být sankce vykonávané ve společenství za aktivního působení blízkého sociálního okolí mladistvého a sankce spojené se specifickou péčí probačních úředníků; při úvaze o volbě přiměřené trestněprávní sankce nebo o vhodnosti upuštění od potrestání by měl být důkladně zvažován i vliv samotného projednání trestní věci na mladistvého;

d) *trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody*, ukládané podle závažnosti činu jako *ultima ratio* trestněprávního postihu - zákon umožňuje uložit mladistvému tato trestní opatření na výrazně kratší dobu než je tomu u dospělých a počítá s tím, že nařízení jejich výkonu bude doprovázeno širokou nabídkou integračních opatření a vzdělávacích programů, které jim napomohou začlenit se znovu do společnosti; zároveň zákon počítá s tím, že výchovná podpora a pomoc mladistvým nebude končit jejich propuštěním na svobodu, nýbrž že bude poskytována i po skončení výkonu trestního opatření.

O provázanosti celého systému svědčí i to, že sankce obdobné povahy jsou použitelné v různých stadiích řízení. Tak například povahu peněžitého plnění může mít zaplacení určité peněžní částky na obecně prospěšné účely a na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti jako

předpoklad využití jednoho z druhů odklonů od trestního stíhání (narovnání podle § 309 TrŘ), stejně jako může být formou jednoho z výchovných opatření [výchovné povinnosti podle § 18 odst. 1 písm. b)], a podobu peněžitého plnění má též jedno z trestních opatření (peněžité opatření podle § 27). Zatímco zmíněný odklon od trestního stíhání je možný v předsoudním i soudním stadiu řízení a v obou těchto stadiích řízení lze splnit i uvedenou výchovnou povinnost, peněžité opatření je možné uložit pouze ve standardním hlavním líčení. Obdobně jsou v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže vymezeny sankce typu obecně prospěšných prací, probace a některé další.

Konečně celá škála využitelných *alternativních způsobů trestního řízení* umožňující rozhodnout řadu trestních věcí mimo standardní hlavní líčení vytváří podmínky též pro důslednou diferenciaci a individualizaci procesních forem řešení trestné činnosti mladistvých s přihlédnutím k povaze této činnosti i osobě pachatele. Jde o případy, kdy je dáno důvodné podezření mladistvého ze spáchání určitého provinění a standardní formou jejich projednání by bylo provedení hlavního líčení a rozhodnutí o vině či nevině, případně i o trestu. Za splnění zákonem stanovených předpokladů však trestní věc není takto projednána a k jejímu vyřešení dojde specifickým procesním postupem, v rámci něhož není vyslovena vina mladistvého a není mu uloženo žádné trestní opatření. Svou povahou tedy jde o procesní alternativy k potrestání. Ty nezahrnují všechny typy zvláštních způsobů řízení uplatnitelných v trestních věcech mladistvých, proto za přílehavější a výstižnější lze považovat jejich označení jako *alternativní způsoby řízení*.

Mezi tyto alternativní způsoby řízení řadí zákon o soudnictví ve věcech mládeže

- podmíněné zastavení trestního stíhání,
- narovnání,
- odstoupení od trestního stíhání.

Celý systém procesních forem řešení trestních věcí mladistvých provinilců je nastaven tak, že při vhodném využití všech jeho výhod umožňuje potřebnou *diferenciaci* přístupu k řešení jednotlivých případů a tam, kde je to třeba, vytváří podmínky pro pozitivní ovlivnění chování mladistvého v jeho přirozeném sociálním prostředí, a to prakticky po celou dobu trvání trestního řízení. Již v jeho průběhu před rozhodnutím soudu o vině totiž lze se souhlasem mladistvého použít vhodná výchovná opatření. Velice široké jsou zároveň možnosti skončit trestní stíhání odklony od standardního soudního řízení bez provedení stigmatizujícího hlavního líčení, možnosti upuštění od potrestání a možnosti ukládání trestních opatření nespojených

s bezprostředním odnětím svobody, a to jak samostatně, tak v kombinaci s výchovnými a ochrannými opatřeními.

Instituty narovnání, podmíněného zastavení trestního stíhání a odstoupení od trestního stíhání se uplatní zvláště v případech, kdy je spáchaný čin převážně projevem konfliktu mezi mladistvým a poškozeným, přičemž vzhledem k jeho povaze i osobě mladistvého není ve veřejném zájmu trvat na trestním postihu. Zákonodárce tímto způsobem vytváří prostor pro alternativní procesní řešení trestních věcí, v nichž lze preferovat zájem osob bezprostředně dotčených trestným činem na skončení trestního stíhání bez potrestání pachatele a umožňuje tak adekvátně reagovat na urovnání jejich vzájemných vztahů bez většího rizika recidivy trestné činnosti. Hlavním *smyslem* alternativního řešení trestních věcí mladistvých s využitím těchto institutů je odstranění konfliktních stavů po objasnění příčin trestné činnosti, tedy především vyrovnaní mezi obviněným, poškozeným a osobami z jejich blízkého sociálního okolí, pozitivně motivující působení na obviněného a dosažení satisfakce poškozeného. Zcela zásadní význam při úvaze soudu nebo státního zástupce o jejich využití tedy musí mít zájem na ochraně a dalším nekonfliktním rozvoji mladistvého a zájem poškozeného. Právě to je také důvodem toho, že v systému soudnictví ve věcech mládeže mají postupy, opatření a řešení obnovující narušené sociální a právní vztahy a přispívající k předcházení trestné činnosti zásadně přednost před postupy a opatřeními represivní povahy.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže se vztahuje, jak již bylo výše zmíněno, nejen na tradiční věkovou kategorii mladistvých delikventů, ale i na trestně neodpovědné děti mladší patnácti let (§ 89 ZSVM) , kterým lze uložit v případě spáchání činů, které by byly kvalifikovány po dosažení věku 15 let jako trestné činy, některá opatření svým charakterem analogická výchovným opatřením ukládaným mladistvým (§93 ZSVM). Výše uvedené principy restorativní justice se v plné míře uplatní i zde, byť budou ve svých konkrétních podobách modifikovány právě s ohledem na specifika věku dítěte, které ještě nedovršilo patnáct let a za něž v nemalé míře odpovídají, resp. rozhodují jeho zákonní zástupci. Zevrubnějšimu výkladu těchto otázek by však bylo třeba věnovat samostatný příspěvek; na tomto místě stačí jen upozornit na to, že filosofie, účel a způsob vedeného řízení o uložení opatření dítěti mladšímu patnácti let musí respektovat všechny zásady zakotvené v obecných ustanoveních zákona o soudnictví ve věcech mládeže (§1- 4 ZSVM).

4. Institucionální předpoklady

Předpokladem včasné a přiměřené reakce na delikvenci mladistvých a vůbec úspěšného fungování celého systému soudnictví ve věcech mládeže je zajištění *institucionálních předpokladů* pro jeho fungování. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vychází z toho, že při jednání s mladistvými se musí s přihlédnutím k jejich věku a duševní vyspělosti postupovat tak, aby nedošlo k narušení jejich psychiky a na nejmenší možnou míru bylo sníženo riziko jejich stigmatizace. Provádění úkonů trestního řízení je proto svěřeno soudcům mládeže, státním zástupcům a policistům speciálně pověřeným prováděním úkonů v trestních věcech mladistvých osob.

Soudci mládeže, státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci Probační a mediační služby projednávající věci mládeže podle tohoto zákona mají být vybíráni z osob, které mají dostatek životních zkušeností a *zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží*. Tou by mělo být osvojení si znalostí především z následujících oborů: speciální pedagogiky, sociální práce, vývojové psychologie, dětské psychiatrie a kriminologie. Podobné předpoklady by pochopitelně měli splňovat i další významní nositelé práv a povinností v řízení ve věcech mládeže, zejména pak advokáti, kteří jsou obligatorně ustanovováni v trestním řízení u mladistvých jako obhájci a v řízení u dětí jako opatrovníci, byť se o požadavku na jejich specializaci zákon výslovně nezmiňuje.

Z hlediska institucionálního jsou však hlavními nositeli nových přístupů k řešení trestné činnosti mladistvých Probační a mediační služba (mediátoři a probační úředníci v ní soustředění), orgány sociálně-právní ochrany dětí, zájmová sdružení občanů a osoby realizující jednotlivé mediační a probační programy. Rozvoj alternativních forem trestání mladistvých je současně spojen s posílením role nevládních organizací v oblasti prevence a při vytváření podmínek pro využití široké nabídky zcela specifických programů umožňujících diferencovaný přístup prakticky ke každému mladistvému. Zároveň je nezbytné zapojit do realizace těchto projektů i veřejnost, neboť jejich efektivnost výrazně závisí na tom, do jaké míry budou akceptovány řadovými občany. V tomto ohledu je nezastupitelná koordinační role Probační a mediační služby, které je svěřena větší část výkonu opatření uložených dětem a mladistvým.

IV. Závěrem

Na závěr se ještě vrátíme do nedávné minulosti, která nám nabízí vysvětlení toho, proč se nakonec reformu s tak výraznými prvky restorativní justice v oblasti trestního práva mládeže, a částečně i v oblasti trestních sankcí, přinejmenším v legislativní rovině podařilo v relativně krátké době v České republice prosadit.

Vzápětí po změně politického režimu v roce 1989 dochází v Československu k pokusům reformovat dosavadní, represivně orientovanou trestní justici. Jedním z prvních experimentů tohoto druhu byl projekt „Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež“ (dále jen projekt), který vzniknul na Ústavu státu a práva Československé akademie věd.²⁶ Projekt byl inspirován německými (TOA, Koeln)²⁷ a rakouskými zkušenostmi (ATA, Wien)²⁸ s tzv. odklony od trestního řízení aplikovanými v první řadě u mladistvých a mladých dospělých delikventů. Stejný postup zvolili i čeští autoři, když se orientovali zpočátku výhradně na mladistvé pachatele, neboť stejně jako jejich zahraniční kolegové předpokládali ve vztahu k této věkové kategorii větší akceptaci ze strany veřejnosti i médií.

Byť zůstala snaha autorů projektu zpočátku omezena jen na jeho experimentální ověřování v rámci hl. města Prahy, byl jeho prostřednictvím zřejmě poprvé v Československu v práci s delikventy (mladistvými) použit odlišný mechanismus reakce na spáchaný trestný čin: namísto pouhého objektu státem uloženého trestu se mladistvý ocitá v aktivní roli toho, kdo svým jednáním může ještě odčinit, byť jen částečně, následky svého činu, se kterými je bezprostředně konfrontován při setkání se svou obětí. Poprvé se rovněž stává z pouhého svědka-poškozeného aktér, jehož ryze subjektivní prožitky, pocity a potřeby mohou dojít zcela či alespoň částečně svého naplnění. K tomu, aby se maximalizoval prospěch a minimalizovala rizika takového setkání pachatele s obětí

²⁶ Válková, H. a kol. *Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež* (MS-alternativa) -projekt. Praha: Ústav státu a práva ČSAV, 1991; Válková, H., Kopoldová, B. *Prvé zkušenosti z pražského experimentu mimosoudního narovnání*. Česká Lípa: Nadace Klíč, 1996.

²⁷ Kawamura, G. *Arbeitschritte bei der praktischen Durchfuehrung des Taeter-Opfer-Ausgleichs*. In: Arbeitsgruppe TOA-Standards, 1989, s. 23-32; Herz, R. *Dekonstruktivismus im Jugendstrafrecht. Taeter-Opfer-Ausgleich*. MschrKrim74 (1991), s.80-89.

²⁸ Jesionek, U. *Die Konfliktregelung im neuen oesterreichischen Jugendrecht*. In: Festschrift fuer Pallin. Wien: Manz Verlag, 1989, s. 161-181.

vstupuje do procesu vyjednávání třetí, na konfliktu nezúčastněný odborník, později nazvaný mediátor.

Lze tedy konstatovat, že to byla právě snaha změnit trestní politiku vůči mladistvým, která stála u zrodu reforem v oblasti nových způsobů zacházení s delikventní populací a sehrála tak roli „trójského koně“ v ustrnulém systému československé trestní justice počátku 90. let.

Svůj význam zde sehrála i tzv. „náhoda“, resp. šťastná souhra okolností. Již v roce 1990 vzniká na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze nový studijní program *sociální práce* a od roku 1993 je v jeho rámci zahájen kurs přednášek „Sociální práce a trestní politika“, který je zaměřen na kritickou inventuru dosavadních snah dostat prostřednictvím tradičních represivních sankcí pod kontrolu od počátku 90.let eskalující kriminalitu. Součástí tohoto kursu je však i výklad moderních zahraničních trestněpolitických trendů. V roce 1994 v rámci tohoto kursu zakládají vyučující a studenti občanské sdružení s názvem poměrně přesně vystihujícím tehdejší smysl této iniciativy „Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici“(dále jen SPJ)²⁹

Entuziasmus zakladatelů SPJ přinesl brzy své ovoce – projekty experimentálního ověřování nových alternativních způsobů řešení trestních věcí: soudní pomoc, mimosoudní vyjednávání - narovnání, probace. K tomu, aby tyto projekty mohly být realizovány bylo třeba pochopitelně získat důvěru a podporu justice. Proto již v létě 1994 probíhají semináře, které SPJ připravilo k popularizaci svých projektů mezi trestními soudci a státními zástupci. Stranou pozornosti nezůstávají ani pracovníci legislativy na ministerstvu spravedlnosti. Tímto, zpočátku víceméně spontánním způsobem byli získáni pro „myšlenku alternativ“ jak praktici, kteří v aplikační praxi trestní věci rozhodují, tak legislativní odborníci, odpovědní za přípravu nové kodifikace trestního práva v České republice. Úspěšným završením těchto snah bylo přijetí vládního usnesení³⁰, které uložilo ministru spravedlnosti experimentálně ověřit do konce roku 1995 možnosti zavedení nového systému probačních úředníků.

Od 1.ledna 1996 byla na většině okresních soudů a na některých krajských soudech skutečně tato místa zřízena, avšak jen sporadicky obsazena specializovanými sociálními pracovníky. To vede k často pouze formálnímu výkonu probačních aktivit (redukce práce

²⁹ SPJ bylo zaregistrováno ministerstvem vnitra 26.5.1994.

na administrativně-technické činnosti) a následné oprávněné kritice nedostatečné kvalifikace těchto pracovníků, rekrutujících se často z administrativního aparátu příslušného soudu. Naštěstí je brzy zřejmý propastný rozdíl mezi výsledky „probační práce“ vykonávané soudními úředníky a skutečně kvalifikované probační činnosti specializovaných sociálních pracovníků. SPJ opakovaně žádá a předkládá návrhy na přijetí nového zákona, který by odstranil dosavadní nejasnosti ohledně kompetencí a poslání probačních pracovníků, zavedl striktní kvalifikační předpoklady pro výkon těchto funkcí a s tím související program vzdělávání.

Přestože jednání směřující k přípravě tohoto zákona probíhala v úzké součinnosti s ministerstvem spravedlnosti již od května 1997 byl nový zákon přijat až v červnu 2000 a nabyl účinnosti až 1.ledna 2001 (zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační služby).

Tím byly nejen legislativně zakotveny podmínky pro kvalifikovaný výkon již existujících alternativních postupů a sankcí v trestních věcech³¹, ale zároveň vytvořeny i nezbytné předpoklady pro přijímání dalších reformních zákonů. Nepochybně nejvýznamnější z nich představuje shora rozebíraný zákon o soudnictví ve věcech mládeže. V jeho rámci dochází i ke změně vnímání role probačního úředníka, ze kterého se namísto pouhého vykonavatele rozhodnutí jiných justičních orgánů stává úzký spolupracovník soudce mládeže, specializovaného státního zástupce a příslušníka policejního orgánu.

Nové prvky restorativní justice, které byly v České republice počátkem 90. let experimentálně odzkoušeny, v průběhu 90. let zapracovány prostřednictvím novel do obecné trestněprávní úpravy, tak mohly být počátkem 21. století rozvinuty a již v plné míře uplatněny v rámci úspěšně legislativně završené reformy trestního práva mládeže.

³⁰ Usnesení vlády ČR č.341 ze dne 15.6.1994

³¹ Blíže srov. Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000

Činnosti probační a mediační služby z pohledu restorativní justice

Mgr. Jan Rozum

1. Zákon o Probační a mediační službě č. 257/2000 Sb., kterým byla služba ustavena, se velmi úzce váže k základním trestněprávním předpisům, kterými jsou zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Obecně lze konstatovat, že kontinentální trestní proces je založen na rigidní hmotně právní a procesní úpravě. Tato úprava poskytuje pouze omezený prostor soudcům, prokurátorům a policejním orgánům pro volnou úvahu při hledání nejvhodnějších postupů při řešení trestních věcí nejen v zájmu státu, ale i obětí a pachatelů. Trestní právo vychází ze zásady pomocné úlohy trestní represe³², která znamená, že státní donucení trestněprávními prostředky je třeba používat pouze tehdy, když neexistuje jiné řešení, jak dosahovat souladu chování lidí s právem. Proto jsou ve všech státech s rozvinutým demokratickým systémem hledány další cesty, jak nejlépe naplnit účel trestu a trestního stíhání. Účinným prostředkem jsou tzv. odklony a alternativy, které umožňují ukončit trestní stíhání jiným způsobem než uložením trestu, a pokud je nezbytné trest uložit, nabízejí se jiné alternativní sankce namísto nepodmíněného trestu odnětí svobody. Tímto způsobem lze řešit zejména případy menší závažnosti, kdy ustupuje zájem státu na potrestání pachatele a je dáována přednost kompenzaci škody a jiné újmy, jež byla způsobena oběti trestného činu.

Probační a mediační služba byla v České republice ustavena především proto, aby justice mohla účinně uplatňovat novou trestní politiku v oblasti tzv. komunitních sankcí a trestů a tím začít snižovat počet uvězněných osob, začít účinně předcházet kriminalitě, omezovat rizika jejího opakování, motivovat pachatele k nápravě škod, které způsobili a vést je k odpovědnosti za jejich život bez konfliktů se zákonem, zohledňovat při řešení trestné činnosti potřeby a zájmy obětí a účinněji chránit komunitu - společnost před kriminalitou.

Také do české justice tedy začaly postupně pronikat prvky restorativní justice.

Systémy probačních a mediačních aktivit mají v Evropě a ve světě mnohem delší tradici než u nás. Tradice staví na zkušenosti sociální práce s pachateli trestných činů. Probační a

³² Důvodová zpráva k zákonu č. 257/2000 Sb. o probační a mediační službě

mediační služba ČR se snaží vyváženě nabízet své služby a činnosti jak pachatelům, tak i obětem trestné činnosti v kontextu komunity, kde se trestná činnost odehrála.

Probační a mediační služba ČR představuje novou instituci na poli trestní politiky, vychází ze součinnosti dvou oblastí - sociální práce a trestního práva. Vyváženým propojením obou se vytvořila nová profese v systému trestní justice.

2. Organizační strukturu probační a mediační služby tvoří od 1.1. 2001 ředitelství PMS a střediska působící v sídlech okresních soudů nebo jim naroveň postavených obvodních nebo městských soudů, a dále střediska PMS působící v sídlech okresních soudů, která jsou současně sídly krajských soudů nebo městského soudu v Praze. Střediska PMS zajišťují probační a mediační činnosti ve vztahu k příslušným policejním orgánům, státním zastupitelstvím a soudům. Organizační struktura je dvoustupňová.

Při konstituování středisek v oblasti probace a mediace byla vypracována koncepce rozvoje do roku 2003 v rámci reformy justice³³. Koncepce vychází z úkolů trestní politiky, které byly a jsou na službu kladeny, zejména jde o zlepšení situace v souvislosti s ukládáním alternativních opatření a trestů, účinného působení na pachatele trestné činnosti, zohledňování potřeb a zájmů poškozených, podílení se na částečném snížení vězeňské populace a prevence a minimalizace rizik opakování trestné činnosti.

Cílem Probační a mediační služby je působení v souladu se svým posláním a definovanými cíli.³⁴ Podle koncepce probační a mediační služba při své činnosti vychází z principů tzv. **Restorative Justice /obnovující justice/**, kdy se trestný čin chápe jako sociální událost, která zasáhla do života lidí příslušné komunity a při řešení jeho následků, je třeba vzít v úvahu zájmy a potřeby pachatele, oběti společnosti. Restorativní justice vyváženým způsobem hledá přijatelné řešení pro všechny strany sporu v souvislosti s trestním řízením. V rámci restorativní justice má pachatel i oběť prostor ke vzájemné komunikaci, pachatel má příležitost převzít zodpovědnost za svůj skutek i jeho následky. Zúčastněné strany se dohodnou na způsobu, jak situaci napravit a předejít recidivě. Koncept restorativní justice se nevyvíjí jako konkurenční k tradičnímu systému trestní justice.

³³ Štern, P. referát na konferenci 16.-17.5 2003 - Vyvážený přístup ke spravedlnosti : perspektiva poškozeného, pachatele a společnost, Probace a mediace pod jednou střešou

³⁴ Koncepce rozvoje Probační a mediační služby České republiky v rámci reformy justice

Jeden z „duchovních otců“ Howard Zehr restorativní justice definoval v roce 1990 nový komplex názorů a koncepcí trestní spravedlnosti.³⁵

1. Zločin je definován jako újma způsobená jednotlivci jednotlivcem.
2. Pozornost je soustředěna na řešení problému budoucí odpovědnosti a závazků.
3. Pravidlem je dialog a diskuse.
4. Restituce jako prostředek nápravy mezi oběma stranami.
5. Spravedlnost definovaná jako spravedlivý vztah posuzovaný podle výsledku.
6. Podstata zločinu jako interpersonálního konfliktu je respektována.
7. Pozornost soustředěna na nápravu zločinem způsobené nespravedlnosti.
8. Společenství se stává aktivním činitelem restorativního procesu.
9. Stimulace vzájemnosti a sounáležitosti.
10. Akceptování rolí při hledání řešení : - uznání a uplatnění práv oběti , - stimulace pachatele k převzetí aktivní odpovědnosti.
11. Odpovědnosti pachatele za delikt vede k součinnosti při nápravě způsobených škod.
12. Zločin je vnímán v kontextu všech morálních, sociálních a ekonomických aspektů.
13. Závazek vůči konkrétní oběti zločinu.
14. Sociální reakce zaměřené na odstranění škodlivých důsledků v současnosti a v budoucnosti.
15. Stigmatizace odčinitelná aktivitou pachatele při nápravě škod.
16. vytváření možností pro pokání a odpuštění.
17. Aktivní zapojení všech účastníků trestního konfliktu.

Prostřednictvím probace a mediace se probační a mediační služba podílí na řešení sporů mezi obviněnými a poškozenými a svými činnostmi usiluje o urovnání konfliktních stavů a obnovení respektu k právním normám v souvislosti s trestním řízením. Nedílnou součástí poslání služby je prevence a snižování rizik opakování trestné činnosti. Probační a mediační služba chce na poli trestní spravedlnosti usilovat o dosažení těchto cílů³⁶:

- **Integrace pachatele** - Probační a mediační služba směřuje k začlenění pachatelů do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Integrace je proces, který usiluje o obnovení respektu pachatelů k právnímu stavu společnosti, o jejich uplatnění a seberealizaci.

³⁵ Válková,H., Sotolář, A.: Restorativní justice - trestní politika pro 21. Století? Trestní právo.1/2000.

- **Participace poškozeného** - Probační a mediační služba se snaží o zapojení poškozeného do „procesu“ odškodnění, řešení následků trestného činu a obnovení jeho pocitu bezpečí a důvěry v systém trestní spravedlnosti.
- **Ochrana společnosti** - Probační a mediační služba chce prospívat k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření.

3. Při své činnosti postupují pracovníci probační a mediační služby podle těchto zásad a principů ³⁷:

- *Důstojnost jednání* - způsob práce s klienty musí být v souladu se základními lidskými právy a svobodami a musí respektovat jejich důstojnost a autonomii.
- *-Zákonnost* - postup pracovníků služby při výkonu probace a mediace musí být v souladu s příslušnými zákony.
- *-Přiměřenost* - míra zásahu pracovníků služby vůči pachateli nesmí překročit rozsah a obsah pravomocného rozhodnutí soudu nebo státního zastupitelství
- *Transparentnost* - usiluje o dostatečnou informovanost orgánů činných v trestním řízení o průběhu práce s klienty a poskytnutí srozumitelných informací pro klienty o systému a prostředí, ve kterém se v důsledku události trestného činu ocitli.
- *Individualizace* - postup práce s klienty vychází z jejich individuálních potřeb a zájmů a okolností případu.
- *Včasnost intervence* – usiluje o kontakt s klienty v co nejranější fázi trestního řízení
- *Vyváženost* - usiluje o vyvážený přístup k potřebám a zájmům obviněných a poškozených a společnosti za účelem nalezení vzájemně přijatelného řešení případu.
- *Motivace* - usiluje o aktivní přístup a účast klientů při řešení následků trestné činnosti. Pachatele podporuje při hledání zdrojů a kompetencí, které mu umožní změnit dosavadní vzorce chování, jež ho přiváděly do konfliktu se zákonem. Poškozenému nabízí možnost stát se aktivním subjektem, který může mít vliv na podmínky a způsob vlastního odškodnění.

³⁶ Koncepce rozvoje Probační a mediační služby České republiky v rámci reformy justice

³⁷ Koncepce rozvoje Probační a mediační služby České republiky v rámci reformy justice

4. Činnost PMS v přípravném řízení

Koncepce probační a mediační služby vychází z předpokladu, že klíčovou oblastí pro její účinné působení musí být přípravné řízení trestní. Vzhledem k tomu, že kontakty státních zástupců a probačních úředníků v době, kdy při okresních soudech působili jednotlivě, byly velmi sporadické, otvírá se nyní široký prostor pro součinnost mezi státními zástupci a Probační a mediační službou. Z hlediska celkové koncepce provádění probace a mediací v trestním řízení bude součinnost PMS a státních zástupců v přípravném řízení velmi důležitá pro uplatňování alternativních postupů (např. odklonů) a ukládání alternativních trestů v průběhu trestního řízení.³⁸

Probační a mediační služba by měla vytvářet předpoklady k tomu, aby trestní věc mohla být ve vhodných případech projednávána v některém ze zvláštních druhů trestního řízení, nebo aby mohl být uložen a účinně vykonáván trest nespojený s odnětím svobody (alternativní trest), nebo aby vazba mohla být nahrazena jiným opatřením. Vzhledem k tomu, že zákon o PMS umožňuje službě působit od počátku trestního řízení, připravila PMS společně s Nejvyšším státním zastupitelstvím koncepci vzájemné součinnosti, aby se posílili možnosti pro širší ukládání především odklonů v trestním řízení a účinnější ukládání dalších alternativ. Podle pokynu obecné povahy Nejvyšší státní zástupkyně, který upravuje součinnost státních zástupců a středisek PMS (platný je od 1.1. 2002), se předpokládá, že činnost PMS bude zahájena již v raných fázích trestního řízení.

Probační a mediační služba tedy může v přípravném řízení přispívat k naplňování především odklonné funkce přípravného řízení a svou činností vytvářet podmínky a možnosti pro uplatnění odklonů v trestním řízení, především pro účinnou aplikaci § 307, 308 tr. řádu - podmíněného zastavení trestního stíhání a § 309 - 314 tr. řádu narovnání a umožnit tak státním zástupcům efektivní rozhodování o podmíněném zastavení trestního stíhání, a také po novele trestního řádu schválení narovnání. Z odklonů je v justiční praxi využíváno hlavně podmíněné zastavení trestního stíhání.

Poznatky z našeho výzkumu institutu podmíněného zastavení trestního stíhání (PZTS) ukazují, že PZTS nejen výrazným způsobem pronikl odklon do našeho trestního práva, ale i do praktické činnosti orgánů činných v trestním řízení³⁹. Nárůst věcí rozhodnutých PZTS je sice pozvolný, ale stálý, s větším podílem věcí rozhodnutých státními zastupitelstvími. Tento trend

³⁸ Koncepce rozvoje Probační a mediační služby České republiky v rámci reformy justice

je zcela správný a měl by dále pokračovat stále větším počtem věcí rozhodnutých co nejdříve po provedení neodkladných, neopakovatelných a všech dalších nezbytných úkonů vedoucích k tomu, aby nemohlo dojít ke zmaření účelu trestního řízení v případě rozhodnutí o pokračování .

Ve všech orgánech činných v trestním řízení je třeba vytvářet předpoklady pro to, aby obvinění při splnění všech zákonných podmínek nemuseli být odsouzeni a pokud možno ani postaveni před soud. Tak lze dosáhnout toho, aby trestní řízení bylo zbaveno zbytečného formalismu a probíhalo daleko rychleji. Veřejnost je třeba daleko více informovat o PZTS i o dalších možnostech odklonů.

PZTS došlo i k posílení pozice poškozeného a uspokojení jeho oprávněných požadavků na náhradu škody způsobené trestnou činností. Rozličné možnosti náhrady škody vytváří značné možnosti pro využití tohoto institutu.

Trestní řízení se při aplikaci PZTS zrychlilo a rozhodnutí má očekávaný a potřebný výchovný účinek. Soudci, státními zástupci i probačními pracovníky je PZTS kladně hodnoceno a nebyly jimi vzneseny ani zásadnější a četnější připomínky k platné právní úpravě. Podle jejich názoru se tento institut vžil a je přiměřeně využíván.

Naproti tomu je institutu narovnání i po novele trestního řádu, která umožňuje schválit narovnání i státním zástupcům, stále využíváno minimálně (v roce 2001 to bylo v 242 případech, v roce 2002 v 342 případech). Výjimečnost aplikace narovnání je patrně dána i náročností jeho samotné realizace. Součástí této realizace je proces mediace mezi obviněným a poškozeným. Pakliže není mediace zajištěna na patřičné profesní úrovni, může znamenat pro oběť šokující zážitek a tak i druhotnou viktimizaci. Tím, že probační a mediační služba byla již zřízena zákonem, jsou vytvořeny předpoklady profesionálního přístupu.

Soudci, státní zástupci i probační pracovníci uvedli při našem výzkumu tohoto institutu⁴⁰, že institut narovnání se zatím dostatečně nevžil, sami jej velmi málo využívají a mnozí jej zatím ještě ani jednou neaplikovali, protože jeho praktická použitelnost je velmi malá. Poukazovali na značně komplikovanou právní úpravu s řadou obtížně realizovatelných podmínek, na nefunkčnost institutu a nezájem ze strany obviněných i jejich obhájců. Na straně obviněných často nejsou ani podmínky pro jeho aplikaci vzhledem k jejich finanční situaci.

³⁹ Kotulan,P.Výzkum institutu podmíněného zastavení trestního stíhání. IKSP. Praha 1996.

⁴⁰ Rozum,J.,Kotulan,P.,Vůjtěch,J. Výzkum institutu narovnání. IKSP. Praha 1999

Podle našeho názoru další prostor pro působení probační a mediační služby je mediační činnost u institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného podle ustanovení § 163 a 163a tr. řádu. Tento institut je možná nejtypičtějším příkladem restorativního přístupu trestní justice. Ustanovení o souhlasu se stíháním je průlomem do zásad legality a oficiality, řeší u vyjmenovaných trestných činů konflikt zájmu státu na trestním stíhání a zájmu poškozeného, který má blízký vztah k pachateli, ve prospěch poškozeného, jenž může být v důsledku potrestání pachatele nepřímě postižen. Dispoziční právo poškozeného se vztahuje na celé trestní stíhání. Zde probační a mediační služba může pomoci nalézt řešení pro všechny strany sporu v souvislosti s trestním řízením. Pachatel i oběť (v těchto případech příbuzní v pokolení přímém, sourozenci, osvojitel a osvojenec, manželé, druh a družka nebo jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném) mají obrovský prostor především ke vzájemné komunikaci, pachatel má příležitost převzít zodpovědnost za svůj skutek i jeho následky. Zúčastněné strany se dohodnou na způsobu, jak situaci nastalou trestným činem napravit. K tomu všemu jim může výrazně pomoci probační a mediační služba. Pokud je nám známo, tak mediační činnost PMS při tomto institutu nevyvíjí a to je určitě škoda. I když se dispoziční právo poškozeného vztahuje na celé trestní řízení, domníváme se, že PMS by měla prostor pro mediaci již v počátku trestního řízení, při činnosti policejních orgánů či státního zástupce. Pokud se tento institut v praxi osvědčí, lze předpokládat, že v budoucnu dojde k rozšíření dispozičního práva všech poškozených u vybraných trestných činů.

Probační a mediační služba může dále v průběhu přípravného řízení na základě kontaktu s obviněným a poškozeným připravovat písemné podklady v podobě tzv. zprávy soudní pomoci, které přináší informace o sociální situaci obviněného, okolnostech, které ho přivedly do sporu se zákonem, jeho postoji k řešení škod, které způsobil, a také o postoji poškozeného, jeho zájmech a potřebách v rámci kompenzování škod, jež mu byly způsobeny. Tyto informace budou součástí trestního spisu a pokud nebude možné uplatnit některou z forem odklonu, nebo nebude možné věc mediovat, mohou tyto podklady být velmi užitečné státnímu zástupci např. pro návrh ochranných opatření nebo trestu, a také soudu již při předběžném projednání obžaloby, nebo při rozhodování o uložení alternativního trestu a jeho konkrétní náplně.

Probační a mediační služba může rovněž přispět svou činností při rozhodování o nahrazení vazby jiným opatřením, zde se jedná o § 73 odst. 1 písm.b) tr.ř.

5. Činnost PMS ve vykonávacím řízení

Probační a mediační služba provádí zejména činnosti spojené s probací, která integruje represivní složku trestně právních opatření se složkou podpůrnou a preventivní. Probační činnosti by měly v zásadě plynule navazovat na práci služby v přípravném řízení a rozhodování o trestech nespojených s odnětím svobody by mělo vycházet z připravených podkladů /zprávy soudní pomoci/. Rozhodování a ukládání příslušných sankcí by tak mohlo být nejen rychlejší a příslušné středisko už by mohlo např. pouze aktualizovat zprávu nebo další informace o vývoji případu, kde provádí své činnosti a dát jí k dispozici soudu.⁴¹

Úředníci a asistenti působí v rámci výkonu trestů nespojených s odnětím svobody (u tzv. alternativních trestů) . Jedná se zejména o kontrolu a realizaci trestů a opatření spojených s „probačním dohledem“ (u podmíněného upuštění od potrestání s dohledem podle § 26 tr.zák, u podmíněného odsouzení podle § 60 tr.zák. a u u podmíněného odsouzení s dohledem podle § 60a tr.zák.) nebo pokud jsou soudem uloženy pachateli přiměřené povinnosti a omezení podle § 26 odst.4) tr. zák.

Podle našeho názoru probační a mediační služba má velké možnosti působit na pachatele v případech stanovené povinnosti nahradit škodu. Ale i v případech, kdy soud o náhradě škody nerozhodne a s nárokem odkáže poškozeného na civilní řízení, může PMS motivovat pachatele k náhradě škody. Může být nápomocna ve zprostředkování kontaktu s poškozeným a může pomoc při uzavření dohody o náhradě škody. Probační úředníci by se vždy při práci s klientem(pachatelem) měli aktivně zajímat, jakým způsobem je v jeho případě řešena náhrada škody.

Probační a mediační služba působí při zajištění a kontrole výkonu trestu obecně prospěšných prací (§45, 45a tr.zák.).

Probační a mediační služba působí při zajišťování podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem (§ 63 tr.zák.). Jedná se o tzv. systém parole, kdy je odsouzenému umožněno vykonat zbytek trestu mimo věznici na základě soudem stanoveného dohledu a event. dalších podmínek. PMS má na starosti výkon dohledu a kontrolu dodržování soudem stanovených podmínek a účinnou realizaci podmíněného propuštění. Zde je nezbytná součinnost s odborným personálem Vězeňské služby ČR při přípravě odsouzeného na podmíněné

⁴¹ Koncepce rozvoje Probační a mediační služby České republiky v rámci reformy justice.

propuštění. Probační služba je též připravena podle připraveného metodického pokynu poskytnout soudu stanovisko k odsouzenému u něhož přichází v úvahu podmíněné propuštění.

Koncepce rozvoje PMS dále předpokládá v souvislosti s plněním úkolů v oblasti probace, že bude nutné vytvářet a rozvíjet podpůrné programy, které budou navázány na působení úředníků a asistentů v trestním řízení. Tyto programy tzv. probační resocializační bude nutné rozvíjet a podporovat nejen metodicky, ale i finančně, což není úkol jenom pro službu ale i pro zainteresované ministerstva příp. krajské úřady a obce. Postupně by měla být v rámci resortu spravedlnosti nebo prostřednictvím služby případně v součinnosti s ministerstvem práce a sociálních věcí vytvářena kritéria dotačních řízení pro organizace, které se na realizaci zmíněných programů budou podílet.

6. Statistické údaje o činnosti PMS

V současné době (září 2003) má PMS 238 probačních úředníků a asistentů. Ze statistických údajů z let 2002 a 2003 je vidět, že počet případů, kterými se PMS zabývala je enormní. Předpokládáme, že počet případů, kterými se bude PMS zabývat v následujících letech poroste a je proto nezbytně nutné přijmout rozhodnutí jak velkou PMS v ČR chceme. Podle počtu případů realizovaných probační a mediační službou v letech 2001 a 2002 je zřejmé, že bez personálního doplnění bude činnost formální a půjde proti základním principům její činnosti.⁴²

Tabulka č. 1: Celkový počet evidovaných případů - přehled v rámci jednotlivých soudních krajů

Soudní kraj	Evidováno v roce 2001	Evidováno v roce 2002	Nárůst v %
Praha	2042	3229	58
Střední Čechy	1804	2993	66
Severní Čechy	3443	5106	48
Jižní Čechy	791	1970	149
Západní Čechy	2036	3329	63
Východní Čechy	2530	2834	12
Severní Morava	4117	5546	35
Jižní Morava	2451	4284	75
Celkem ČR	19214	29291	52

Zdroj: PMS ČR

⁴² Komentář ke statistickému vyhodnocení činnosti středisek probační a mediační služby v České republice za období roku 2002

Údaje v tabulce srovnávající údaje za rok 2002 s údaji za rok 2001 vypovídají o obecném nárůstu počtu nově evidovaných případů v rámci celé republiky o 52%, což je na jednotlivý soudní kraj průměrný nárůst o 63% v republice.

Z pohledu srovnání evidovaných případů v rámci přípravného řízení a řízení před soudem a evidovaných případů v rámci vykonávacího trestního řízení v roce 2002 (tabulka č. 2) lze konstatovat, že stále přetrvává zřetelně větší podíl případů evidovaných v rámci vykonávacího trestního řízení.

Tabulka č. 2: Podíl případů evidovaných v přípravném a vykonávacím řízení na celkovém

	počtu evidovaných případů		
	Celkem evidováno PMS ČR	Přípravné řízení a řízení před soudem	Vykonávací řízení
Rok 2001	19 214	2 401	16 813
Rok 2002	29 291	6 232	22 970

Zdroj: PMS ČR

7. Závěr

Je zřejmé, že koncept restorativní justice, na rozdíl od klasických postupů, umožňuje lépe diferencovat a individualizovat nejen ukládané sankce, ale individualizovat i způsob projednání spáchaného deliktu a tím diferencovat trestní proces. Domníváme se, že klasická a restorativní justice nestojí proti sobě a ani si vzájemně nekonkurují. Restorativní postupy je podle našeho názoru možno aplikovat pouze ve vhodných případech, zatímco klasická trestní justice musí reagovat na všechny spáchané trestné činy, u kterých v řadě případů nemohou být restorativní postupy aplikovány. Prosazování restorativních postupů nejde uplatňovat bez probační a mediační služby a bez vytvoření adekvátních podmínek pro její fungování.

Prosazování principů restorativní justice přináší celou řadu problémů, se kterými se i u nás setkáme. Na některé bychom chtěli upozornit :

- ***Při organizačním uspořádání restorativních postupů je zapotřebí zaměřit se i na úlohu a činnost poskytovatelů doplňujících služeb a programů.***

Z našich výzkumů jednotlivých trestněprávních institutů vyplývá, že situace u nás v této oblasti zatím velmi zaostává za zkušenostmi justičních orgánů s činností nevládních organizací a sítě dobrovolných pracovníků v zahraničí. U nás se tyto organizace mohou zapojit jednak poté co soud uloží přiměřenou povinnost nebo omezení podle ustanovení § 26 tr.zák nebo když

probační úředník nabídne resocializační program odsouzenému v rámci sociální práce s ním, např. při provádění dohledu klientovi doporučí podrobit se programu pro získání pracovní kvalifikace. Podle naší zkušenosti z výzkumů jednotlivých trestněprávních alternativních institutů, soudci možnost uložení přiměřených omezení a povinností využívají poměrně málo. Stejně tak poskytování záruk zájmovými sdruženími občanů za pachatele je minimální.

Z naší zkušenosti z výzkumu jednotlivých trestněprávních alternativních institutů vyplývá, že poměrně dost neziskových organizací může pomoc odsouzenému podrobit se léčení na návykových látkách, ale např. vykonat povinnost podrobit se vhodnému programu sociálního výcviku a převýchovy ve vhodném zařízení je problém. Podle naší zkušenosti je nejhorší situace v oblasti výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace. Tato povinnost u 99% odsouzených končí jejich evidencí na úřadu práce.

Pro zajímavost uvádíme zjištění, které jsme shromáždili v letošním roce při výzkumu institutu podmíněného propuštění s dohledem. Jde o poměrně negativní zkušenost sociálních pracovníků VS s účastí zájmových sdružení občanů při realizaci institutu podmíněného propuštění. Při rozhodování o podmíněném propuštění je velice důležité i to, jakým způsobem vězeňská služba spolupracuje se subjekty, jež jsou na podmíněném propuštění zainteresovány (jde o soud, probační a mediační službu, sociální kurátory, zájmová sdružení občanů, rodinu odsouzeného). Požádali jsme proto sociální pracovníky VS o to, aby se pokusili zhodnotit ze svého pohledu spolupráci VS a jednotlivých subjektů před a při rozhodování o podmíněném propuštění. Podle výpovědí sociálních pracovníků VS nejhůře dopadli zástupci zájmových sdružení občanů, podle výpovědí sociálních pracovníků VS žádná spolupráce v průběhu rozhodování o podmíněném propuštění neprobíhá, část respondentů dokonce realizovanou spolupráci se zájmovými sdruženími označila za špatnou nebo dokonce velmi špatnou. Výsledky šetření uvádíme v tabulce.

Tabulka č.3 Spolupráce následujících subjektů s Vězeňskou službou - průměrné hodnocení sociálními pracovníky VS (škála 1-velmi dobrá až 5-velmi špatná, 6-žádná)

1. +	soud	2,22
2.	rodina odsouzeného	2,59
3.	sociální kurátoři	2,71
4.	probační a mediační služba	2,75
5. -	zájmová sdružení občanů	4,67

Sociální pracovníci VS tedy ze sledovaných subjektů, zainteresovaných na rozhodování o podmíněném propuštění, považují za nejméně aktivní, případně také nejproblematictější, zájmová sdružení občanů. Je zajímavé, že ani po společensko politických změnách si občanská sdružení nenašla širší uplatnění pro své působení při výchově osob, u nichž by jejich spolupůsobení přicházelo v úvahu podle § 3 a 6 tr.ř. Z výpovědí sociálních pracovníků je zřejmé, že pomoc zájmových sdružení v této oblasti není u nás natolik zavedená a nabízená, jak je tomu v rozvinutějších občanských společnostech.

- ***Informovat o principech restorativní justice a o činnosti probační a mediační služby laickou i odbornou veřejnost.***

I když je zřejmé, že si PMS již vybuodovala určitou reputaci je obecné povědomí o principech restorativní justice, o činnosti PMS, o alternativních trestech a odklonech, stále velmi nízké a v této oblasti panuje celá řada předsudků (např. narovnání je chápáno jako vykoupení z trestu, podmíněné propuštění jako odměna pro odsouzeného, tvrzení - restorativní justice přináší úlevu v potrestání pro pachatele a zátěž pro oběť). I názory pracovníků justičních orgánů se bohužel stále velice často ztotožňují z názory laické veřejnosti.

Důležitým faktorem činnosti služby je její aktivita při spolupráci s orgány činnými v trestním řízení. Bohužel i po dvou letech činnosti PMS podle zákona č. 257/2000 Sb. se najde celá řada soudců a státních zástupců, která si neuvědomuje co vše služba může v systému trestní justice udělat .

V rámci výše zmíněného výzkumu institutu podmíněného propuštění jsme se dotázali soudců, kteří rozhodují o podmíněném propuštění, zda podle jejich názoru je PMS schopna zvládnout za stávající situace zvládnout úkoly vyplývající z trestněprávních předpisů. Podle jejich názorů PMS zvládá stanovené úkoly - uvádíme kladná hodnocení soudců v % na činnost PMS:

- *z hlediska počtu osob pracujících v PMS - 26% soudců hodnotí, že velmi dobře nebo dobře;*
- *z hlediska kvalifikačních předpokladů pracovníků PMS - 60% soudců hodnotí, že velmi dobře nebo dobře;*
- *z hlediska organizace práce a nasazení pracovníků PMS - 54% soudců hodnotí, že velmi dobře nebo dobře;*
- *z hlediska materiálního vybavení PMS - 28% soudců hodnotí, že velmi dobře nebo dobře.*

Soudci se dále vyjadřovali k tomu jak hodnotí provádění dohledu probační a mediační službou. Za kvalifikovaný výkon dohledu probační a mediační službou jej hodnotí 51% soudů.

- **Zajištění rovného postavení a stejných práv všech účastníků řízení.**

Účast v procesu nemůže být v rozporu s právem na spravedlivý proces a musí být respektována práva účastníků řízení. Pachatel musí přijmout plnou odpovědnost za své skutky, včetně příslibu náhrady škody a musí být připraven na „potvrzení výsledku restorativního přístupu“ justičním orgánem. Dalším významným aspektem je zásada dobrovolnosti, pachatel, ale zejména oběť nesmí být v žádném případě do ničeho nuceni, jejich účast při mediaci by měla být dobrovolná a musí být vždy respektována zásada, že při provádění mediace má účastník kdykoliv od tohoto procesu odstoupit.

Literatura :

Důvodová zpráva k zákonu č. 257/2000 Sb. o probační a mediační službě.

Štern,P. referát na konferenci 16.-17.5 2003 - Vyvážený přístup ke spravedlnosti : perspektiva poškozeného, pachatele a společnost, Probace a mediace pod jednou střechou.

Koncepce rozvoje Probační a mediační služby České republiky v rámci reformy justice.

Válková, H., Sotolář, A.: Restorativní justice - trestní politika pro 21. Století? Trestní právo.1/2000.

Komentář ke statistickému vyhodnocení činnosti středisek probační a mediační služby v České republice za období roku 2002.

Kotulan, P.Výzkum institutu podmíněného zastavení trestního stíhání. IKSP. Praha 1996.

Rozum, J., Kotulan, P., Vůjtěch, J.Výzkum institutu narovnání. IKSP. Praha 1999.

Vůjtěch, J. a kol.Účinky transformace trestního zákonodárství na stav kriminality a zvyšování efektivnosti justice ve vztahu k bezpečnosti občanů ČR v horizontu r. 2000. IKSP. Praha 2001.

Šámal, P., Král,V., Baxa,J. Púry, F. Trestní řád.Komentář.I. a II. díl. 4.vydání.Praha:C.H. Beck 2002.

Restorativní justice a vězeňství

JUDr. Simona Diblíková

1. Restorativní justice může být definována jako systematická odezva (schopnost reagovat) na porušení práva, která klade důraz na „zhojení ran“ oběti, pachatele a komunity způsobených nebo odkrytých trestným činem. Praktiky a programy zohledňující restorativní cíle identifikují a přijímají postupy k nápravě způsobené újmy, snaží se ovlivňovat všechny nezúčastněné osoby a pokouší se transformovat tradiční vztahy mezi komunitami a jejich vládami.

Můžeme jmenovat některé z programů a výstupů typicky považované za ty, které v sobě zahrnují restorativní justici, jsou to: mediaci mezi pachatelem a obětí (victim - offender mediation, school/peer mediation), konference (family group conferencing, restorative conferencing), kruhy (sentencing circles), pomoc obětem, asistence bývalým pachatelům, restituce, obecně prospěšné práce (community service).

Restorativní justice se zakládá na třech základních formujících principech:

- spravedlnost vyžaduje, abychom pracovali na uvedení do původního stavu tam, kde byl někdo poškozen;
- ti, většinou přímo zasažení a poškození trestným činem, by měli mít příležitost plně se účastnit reakce na trestný čin, pokud si to budou přát;
- rolí státu je chránit veřejný pořádek podle práva a role komunity spočívá ve vytváření a udržování spravedlivého „klidu /míru“.

Restorativní programy jsou charakterizovány čtyřmi klíčovými prvky:

- **setkání/interview:** vytvoření příležitosti pro oběť, pachatele a členy komunity, aby se mohli sejít se k diskusi nad trestným činem a jeho následky, samozřejmě jen pro ty, kteří to chtějí tímto způsobem udělat;
- **náhrada/odškodné:** přimět pachatele, aby podnikli určité kroky k nápravě způsobené újmy;
- **reintegrace:** snaha o nalezení způsobu nápravy pro oběti a pachatele jako celku, který přispívá všem členům společnosti;
- **započtení:** poskytnutí příležitostí pro zúčastněné strany ve specifických trestných činech, aby se podílely na jeho rozřešení.

Restorativní justice může být popsána jako „proces, během kterého se všechny strany s oprávněnými nároky plynoucími z určitého protiprávního činu (incidentu) sejdou, dají dohromady, aby společně vyřešily to, jak se vyrovnat s následky činu a důsledky do budoucna.“⁴³

2. Je všeobecně známo, že se vězeňství jako instituce nachází globálně v krizi, která se projevuje ve dvou směrech. První je o problémech managementu věznic a péče o pachatele, např. dodržování standardů, přeplněnost věznic, nedostatek finančních zdrojů, neadekvátní zdravotní péče, nedostatek kvalifikovaného personálu, nehumánní zacházení apod., druhý se týká kvality justice, která je v podstatě odkázaná na proces výkonu trestu odnětí svobody. Zatímco otázka zlepšení podmínek ve vězení zůstává nutnou, legitimní a výchozí oblastí zájmu skupin podílejících se na reformě trestání, druhému aspektu krize by měla být věnována zvýšená pozornost. Jmenujme proto tyto hlavní důvody:

- vězení pachatele nenapravuje, naopak většinou činí osobnost odsouzeného horší;
- vězeňská spravedlnost není vůbec spravedlivá pro tak široký okruh lidí, kteří se do vězení dostanou - týká se to především osob, které nikdy nebyly souzeny nebo odsouzeny, ale trápí se ve věznicích, neboť výkon spravedlnosti je zdlouhavý;
- postup výkonu spravedlnosti zaměřený na trest odnětí svobody absolutně nereflektuje zájem na odškodnění oběti a/nebo nápravu mezi jednotlivcem a komunitou.

Mezinárodní nevládní organizace Penal Reform International (PRI) od svého založení v roce 1989 poukazuje na tyto problémy a ve spolupráci s International Centre for Prison Studies (ICPS) v dubnu 1999 připravila „New Agenda for Penal Reform“⁴⁴, která mimo jiné zdůrazňuje aplikaci restorativních přístupů k zajištění reformy trestání a vězeňství. „Klasický model trestní spravedlnosti marginalizoval postavení oběti trestného činu a většinou nedokázal přinutit pachatele, aby čelil svým jednáním způsobené škodě či újmě. Základním principem restorativní justice je nastolení rovnováhy mezi obětí, pachatelem a komunitou.“

⁴³ Marshall, (1999), *Restorative Justice: An Overview*, H.M.S.O., London

⁴⁴ Plný text Eghamské Agendy a další relevantní dokumenty jsou k dispozici na webových stránkách PRI: www.penalreform.org

3. Belgie

V Belgii⁴⁵ se snaží užívat k aplikaci restorativních postupů integrovaný přístup. V roce 1996 belgický ministr spravedlnosti ve svém vyjádření o trestní politice poprvé spojil prvotní cíl nápravných zařízení (bezpečný a humánní výkon uloženého trestu s důrazem na společenskou reintegraci odsouzené osoby) s konceptem restorativní justice. Sociální integrace závisí na uznání oběti a/nebo přijetí odpovědnosti za restorativní efekt.

O rok později připravil profesor Dupont z katolické univerzity v Leuvenu předběžný koncept zákona o principech týkajících se vedení věznic a jejich právního statutu. Jednou ze zásadních myšlenek tohoto projektu bylo omezení negativních jevů, vznikajících při uvěznění, pomocí vytvoření podmínek pro uskutečnění nápravy trestným činem způsobené materiální nebo nemateriální újmy a pro přípravu návratu vězněného po propuštění zpět do společnosti.

Ve stejnou dobu ministerstvo spravedlnosti požádalo o prozkoumání složité otázky, zda je možná aplikace konceptu restorativní justice do vězeňského prostředí. Možnost začlenění těchto postupů jako celku do systému trestního práva vzešla v roce 2000 z celonárodního programu implementace restorativní justice do výkonu trestu odnětí svobody. Tento program byl financován ministerstvem spravedlnosti a je založen na výsledcích výzkumů a experimentů v šesti věznicích, prováděných univerzitami v Leuvenu a Liège.

Na základě iniciativy vlámské komunity a za její finanční podpory vznikl v roce 2001 též experimentální program mediace mezi pachatelem a obětí, zaměřený na odsouzené ve výkonu trestu. Probíhá ve dvou věznicích, mediátory poskytl organizace Suggnomé, pod jejíž záštitou pracují. V rámci stejného politického programu vlámské komunity, projektu zaměřeného na pomoc obětem „Focus on Victims“, byl odstartován i tento, zaměřený na vězně. Zkušebně byl v roce 2000 založen i kompenzační fond pro vězně, který je koordinován opět Suggnomé a prozatím sponzorován Charitou.

Model restorativní justice je založen na potřebě nápravy narušených vztahů mezi obětí, pachatelem a společností. Zaměřuje se na obnovení tradice řešení konfliktu pomocí komunikace a konzultace mezi zainteresovanými stranami, berouc v úvahu jejich náležitá očekávání. Kompenzace ve vězeňském kontextu obsahuje výše popsanou ideu restorativní justice, ale je nutno počítat se specifickými prvky prostředí, ve kterém se uplatňuje. Podle tohoto modelu by

⁴⁵ Belgie má podle Ústavy tři kulturní komunity (vlámskou, německou a francouzskou) a tři hospodářské regiony (Vlámsko, Valonsko a Bruselský region). Bruselská konurbace má bilinguální status. Federace má ve své kompetenci výkon spravedlnosti, ale komunity jsou odpovědné za záležitosti, které se týkají výlučně osob.

odnětí svobody mělo dát příležitost odsouzenému vyrovnat se se svým konáním a přijmout za něj odpovědnost i ve vztahu k oběti a společnosti pokud možno (ne nezbytně) učiněním vstřícného kroku směrem k oběti. Cílem je snaha o to, aby odsouzený přijal aktivní roli.

Ministerská směrnice⁴⁶ určuje náplň práce a roli konzultanta, koordinátora projektu a řídicí komise. Program je podpořen vědeckým výzkumem. Pro zajištění spolupráce mezi konzultanty a pro jejich podporu jsou ustanoveni dva koordinátoři, jeden pro vlámskou komunitu, druhý pro francouzsky mluvící část, jejich bezprostředním nadřízeným je regionální ředitel. Koordinátoři přispívají k permanentnímu hodnocení projektu, pravidelně (jednou měsíčně) se setkávají s konzultanty a organizují tréninkové sekce. Na federální úrovni existuje řídicí komise, která hodnotí projekty a doporučuje změny v existující směrnici Ministerstva spravedlnosti. Komise se schází dvakrát ročně a sestává se z generálního ředitele belgického vězeňství, generálního poradce odpovědného za opatření, dvou výše zmíněných regionálních ředitelů, dvou guvernérů věznic, reprezentantů všech tří belgických komunit, kteří zodpovídají za služby a pomoc občanům, obou koordinátorů a představitelů univerzit, zúčastněných na výzkumu.

V současné době má každá věznice svého konzultanta pro restorativní justici, což může být kriminolog, sociolog, pedagog atd., který působí na úrovni managementu věznice. Jeho úkolem není pouze pracovat individuálně s oběťmi a vězni, ale především orientovat vězeňskou kulturu k respektu, k vypracování nezbytných schopností a spolupracovat s organizacemi pomáhajícími obětem.

Prvotním úkolem konzultanta při zavádění kultury respektu je zejména příprava a vyvinutí poradní struktury pro personál a poskytovatele služeb v rámci věznice, kdy se zpočátku účastní setkání pouze jako pozorovatel. Na základě zjištěných informací koncipuje požadovanou konzultační strukturu a zajišťuje provázanost jednotlivých složek. Je též zodpovědný za pokračování a hodnocení projektů a souvisejících aktivit. Konzultant bere ohled na potřeby a očekávání vězeňského personálu, týkající se získávání informací a tréninků, organizuje informační sekce a diskuse ve spolupráci s místním managementem a poskytuje zájemcům informace o problematice restorativní justice.

Druhý okruh činnosti se týká umožnění přímé a/nebo nepřímé komunikace mezi pachatelem a obětí, což spočívá zejména v přípravě konzultační struktury mezi interními a

⁴⁶ Cfr. Ministerial guideline No. 1719 of 4 October 2000

externími službami.⁴⁷ Zvláštní pozornost je v tomto ohledu věnována poskytovatelům služeb pomoci a péče obětem a pachatelům, dále takzvaným Houses of Justice (Justitiehuis), mediačním službám a poskytovatelům právní pomoci pachatelům. Konzultant iniciuje aktivity, které směřují k vytváření a udržování kontaktů a možné spolupráci mezi výše zmiňovanými subjekty za účelem přijetí ideje restorativní justice a také zajišťuje jejich vzájemnou informovanost. Organizováním informačních sekcí a pracovních skupin uvnitř věznice zabezpečuje povědomí o dostupnosti jednotlivých služeb pro odsouzené, čímž je pachateli dán určitý prostor pro přijetí zodpovědnosti v duchu restorativní justice.

V neposlední řadě konzultant využívá nejrůznější příležitosti k zajištění lepší informovanosti oběti a komunity obecně o životě ve výkonu trestu a modelu restorativní justice.

Výše popsaná náplň činnosti dle ministerské směrnice definuje konzultanta jako tvůrčího pracovníka, který organizováním různých aktivit pro vězně a vězeňské pracovníky připravuje půdu pro užití restorativní justice. Aktivně se účastní na koordinaci a přípravě projektů a konzultuje je se zainteresovanými partnery. Pro zahájení či zlepšení komunikace mezi interními a externími organizacemi je v kontaktu se všemi typy participujících subjektů a tím sblížuje vězeňský personál (v nejširším slova smyslu), vězně, oběti a společnost.

Jaká je situace v praxi?⁴⁸

Prvním krokem konzultantů byla snaha překonat pochybnosti pracovníků vězeňských služeb o záměru nového projektu, vznikající především ze stávající situace, kdy ve většině věznic nejsou splněny ani minimální podmínky pro to, aby byla do nápravného procesu přibrána oběť, či že přibude práce navíc, která bude vyžadovat více personálu a lepší infrastrukturu. Někteří konzultanti požádali personál věznice, kde působí, o vyplnění krátkého dotazníku. Z odpovědí vyplynulo, že někteří zaměstnanci jsou přesvědčení, že užití restorativní justice ve vězení je nemožné, stejně jako přimět odsouzené k přijetí odpovědnosti. Na druhé straně existuje v každé věznici část osazenstva, která na myšlenku restorativní justice reaguje velmi pozitivně - z toho vyplynulo zahájení spolupráce s touto skupinou.

Ani strukturální problémy (jako přeplněnost věznic, nedostatek personálu a chybějící infrastruktura) nezabránily pokusům o drobné inovační aktivity konzultantů v oblasti užití

⁴⁷ Je důležité mít na paměti, že výkon nápravných opatření je v Belgii v pravomoci federální vlády, zatímco pomoc a služby osobám jsou úlohou tří separátních komunit a regionů. Z toho plyne, že s odsouzenými ve vězení pracují externí organizace, neplacené Ministerstvem spravedlnosti.

⁴⁸ N. Biermans, koordinátorka a M.-N. d'Hoop, konzultantka pro programy restorativní justice: referát z V. mezinárodní konference o restorativní justici *Positioning Restorative Justice*, Leuven, září 2001

přístupů orientovaných na oběť a restorativních postupů v rámci stávajících limitů věznice. Samozřejmě, že není možné očekávat výsledky hned, je nutné vytvořit příznivé klima pro restorativní aktivity, diskusi a spolupráci, neboť v mnoha věznicích převládá spíše pouhý výkon nařízení než ovzduší pro komunikaci.

Prvním krokem za účelem zvýšení zájmu odsouzených o problematiku obětí bylo vytvoření informačního právního servisu uvnitř vězení. Odsouzení často skutečně nechápou právní situaci (např. kdo je státní zástupce, jaký je rozdíl mezi civilním a trestním procesem, kdo bude rozhodovat o předčasném propuštění a jak tento proces probíhá...) a tyto otázky považují pro sebe za mnohem důležitější než myšlenky na nápravu vztahů s obětí. Během pobytu ve vězení se často totiž sami považují za oběť, nedostatek odpovědnosti, který implikují bezpečnostní, finanční a organizační důvody, vede k zvýšenému pocitu dehumanizace. Na druhé straně vězni ale často minimalizují fakt udělení trestu na přímý důsledek spáchané újmy oběti. Těmto pocitům je nutno věnovat pozornost, aby jim eventuálně mohla být dána příležitost oběť poznat.

Dalším aspektem práce konzultanta je zajištění co nejlepšího způsobu kontaktu oběť/vězení, odsouzený. Některé oběti trestné činnosti mohou být přizvány ke slyšení komise pro podmíněné propuštění, jejíž zasedání se koná přímo ve věznici. Konzultant konkrétně oběť ujistí o snadném průběhu návštěvy vězení, poskytne informace o tom, s kým se může setkat a jak bude akce probíhat, jedná decentně a s respektem.

Mnohé oběti samy kontaktují vězení přímo, aby získaly informace o pachateli, aby se uklidnily či vyjádřily své pocity, bohužel věznice často není schopna všechny tyto potřeby uspokojit. Přesto je nezbytné, aby oběť byla informována, např. i o důvodech, proč věznice jejímu požadavku nemůže vyhovět, a případně odkázána na příslušnou organizaci.

Jiným hlediskem je přizvání oběti za partnera při tvorbě projektů restorativní justice, partnerství s organizacemi nebo asociacemi, které mohou oběti zastupovat u jednacího stolu.

Konzultanti pracují na několika úrovních - uvnitř věznice, vně a na pomezí mezi „oběma světy“. Na podporu jejich práce a vývoje projektů jsou organizovány workshopy, zaměřené zejména na mediaci v rámci trestního procesu, etiku v praxi, restorativní justici a prevenci uvěznění, metodologii analýzy komunikačních prostředků, tréninky pro zaměstnance, otázky oběti a odsudek společnosti, informovanost oběti, která se účastní jednání uvnitř vězení, organizování aktivit pro vězně, které jim přiblíží ideu restorativní justice aj.

Konzultanti při své práci dodržují určité principy, které napomáhají dosažení stanovených cílů - otevřenost, kvalitní komunikaci, propracované postupy a hluboký respekt ke všem zúčastněným stranám.

Je důležité brát v úvahu, že věznice jsou zaměřeny na zajištění bezpečnosti, kontrolu každého pohybu a jednání. V tomto kontextu odsouzený za nic nezodpovídá, s výjimkou svého soukromí (jídlo, hygiena...). Restorativní justice v nejčistší formě požaduje otevřenost a zahrnuje víru v pachatelovy schopnosti konstruktivně pracovat ve vztahu k oběti a celé společnosti. Otázkou je, jak skloubit tyto dva faktory.

Základním principem restorativní justice je dobrovolnost účasti stran, na druhé straně, přístup pachatele k oběti může být ovlivněn na různých úrovních, například při jednání o podmíněném propuštění. Znamená respektování pocitů obou stran, že se iniciativy restorativní justice nemohou stát povinnými? Můžeme zabránit, aby se pachatel účastnil těchto aktivit z donucení či účelově? Je možné vyhnout se využití oběti jako nástroje k dosažení určitého výsledku? Takový postup by nevyhnutelně vedl k vyhrocení (polarizaci) konfliktu místo k jeho vyřešení.

Pro to, aby byl vytvořen prostor pro komunikaci mezi obětí, pachatelem a společností během výkonu trestu, musí konzultant pracovat tvůrčím způsobem. Bere v úvahu celkovou strukturu společnosti, její instituce, kulturu, neboť k přípravě iniciativ restorativní justice, jako jsou například skupinová sezení pro pachatele či mediační proces, je nezbytné, aby především společnost byla schopna tyto přístupy přijmout. Dodržování základních pravidel, zejména diskrétnosti a respektu k oběti i pachateli od okolí, je nezbytné.

Změna vězeňské politiky v restorativní není možná pouze uskutečňováním mediací. Komunikace mezi obětí a pachatelem je ideálním stavem, ale je možná a žádoucí pouze u malé části odsouzených. Spíše než zaměření se na přímou či nepřímou komunikaci, se zde otvírá možnost práce s vězeňským personálem a s vězni směrem k nápravě: malé či větší organizační změny, možnost vězňů a personálu hovořit o trestném činu a jeho souvislostech a zejména změnit mentalitu a uvažování, utvořit prostor pro přijetí myšlenek restorativní justice a chápání potřeb obětí i pachatelů.

Vytvoření restorativního režimu uvnitř vězení je jedna věc, restorativní spravedlnost jako celek druhá. Pokud má uspět, je třeba vykonat mnoho práce i v jiných stádiích řízení, zejména od

prvních okamžiků po spáchání trestné činnosti, neboť zde začíná náprava způsobené újmy a prevence následných škod.

Pouze v případě, že se pachatel cítí respektován policií, u soudu atd., můžeme pak počítat s jeho respektem k oběti.

Pokud se oběti nikdy nedostalo žádné podpory od systému v souvislosti s trestným činem a způsobenými skutečnostmi a nebyla brána jako poškozený/á, je pro ni složité zabývat se žádostí odsouzeného, který chce napravit způsobenou újmu, neboť vlastně může přijít příliš pozdě.

Problémem v praxi je prozatím též personální obsazení, protože každá věznice sice má svého konzultanta, ale bez ohledu na velikost, a ta se pohybuje od 35 vězňů až po kapacitu okolo 700 osob vykonávajících trest.

Za zmínku stojí fakt, že všechny mediační služby a jiné programy restorativní justice poskytují výhradně profesionálové, dobrovolníci v této oblasti vůbec nepracují. Belgie má dlouhou tradici v uplatňování mediace v kolektivním vyjednávání v pracovních vztazích a rychle se rozvíjí její užívání ve školních a rodinných sporech a při rozvodech. Existuje zde velmi dobře vyvinutý systém pro péči o oběti v rámci nejrůznějších institucí, například Státní kompenzační fond pro oběti násilných trestných činů funguje od poloviny osmdesátých let. V posledních pěti letech značně expandovala probační služba v rámci vězeňského systému i mimo něj. Nově vytvořené „Domy spravedlnosti“ (Justice Houses) mají zákonem danou povinnost - alespoň teoreticky - užívat metody alternativního řešení konfliktu s cílem co nejvyšší možné nápravy. Postavení oběti v rámci trestního řádu bylo značně posíleno od roku 1998 a ve stejném roce získala oběť zákonné postavení v řízení o podmíněném propuštění.

4. Velká Británie

Ve Velké Británii neexistuje systematický (což znamená pravidelný či předvídatelný) ani systémový (tj. zahrnující všechny věznice) přístup k aplikaci restorativní justice do vězeňství. Velmi záleží na aktivitě a entuziasmu ředitele a personálu věznice a dalších okolnostech. Nicméně je možno kategorizovat různé formy restorativní justice a vytvořit rámec pro restorativní iniciativy se specifiky pro užití ve vězeňském prostředí i pro trestní spravedlnost obecně.

Dle M. Liebmannové⁴⁹ je dělení následující: od postupů, které nemají v podstatě žádný dopad na systém trestní spravedlnosti až po ty, které systém mění. Pochopitelně čím více změn v systému požadují, tím hůře se implementují, ale zase mohou potenciálně více dosáhnout. Zdroje věznic jsou notoricky proměnlivé, neboť věznice musí v první řadě reagovat na krizi - jsou to jediné organizace, které se nemohou od společnosti odvrátit. Mnohé dobré projekty zapadly kvůli přeplněnosti věznic, nedostatku personálu a problémům s bezpečností - často se výkon trestu redukuje na ubytování a stravu pro vězně, zajištění ostrahy a dostavení se k soudu.

Ve vztahu mezi vězením a trestní spravedlností přicházejí v úvahu dva systémy:

- věznice jako součást celku trestní spravedlnosti, ale taková část, kde jsou přijímána některá rozhodnutí, neboť většina vězňů zde trest vykonává. Nespadají sem tedy věznice, kde jsou vězni dočasně drženi a ve vazbě očekávají rozhodnutí soudu;
- vnitřní vězeňský systém s vlastními pravidly, disciplinárním řádem, sankcemi a tresty (podobně jako u škol, které mají také svůj vlastní řád).

Restorativní iniciativy, které mohou být součástí tradičního vězeňského systému a neovlivňují vnější vztahy, mohou být vykonávány v rámci normálního režimu podle dostupných prostředků:

- kursy empatie a uvědomění si oběti,
- kursy, které v sobě zahrnují sezení zaměřené na uvědomění si oběti, např. programy péče o pachatele sexuálně motivovaných trestných činů, kursy „*Offending Behaviour*“ či „*Thinking Skills*“,
- divadelní práce ve věznicích - příprava představení a aktivní hraní rolí,
- tréninky personálu, zaměřené na restorativní přístup, zejména „*Non Violent Communication*“.

Iniciativy restorativní justice, které nepůsobí na vztah věznice - systém trestní justice, ale mohou ovlivnit vztahy s vnějšími organizacemi:

- projekty obecně prospěšných prací v rámci vězeňských zařízení (např. výroba kol a vozíků pro „třetí svět“, výroba předmětů určených pro prodej na podporu organizace Victim Support...),

⁴⁹ Marian Liebmann: Restorative Justice and the Prison System in the UK, referát ze sekce konference Evropského Fóra *Restorative Justice and its Relation to the Criminal Justice System*, říjen 2002

- projekty, využívající možnosti věznice (např. využití tělovýchovných zařízení věznice pro postižené spojené s pomocí, konání výstav),
- projekty začleňující vězně do společnosti (příprava hřišť pro postižené děti nebo zapojení dobrovolníků do různých projektů),
- „pozvání“ komunity do věznice (tj. dny otevřených dveří, pozvánka na divadelní představení),

Poslední tři samozřejmě vyžadují určitá bezpečnostní opatření, mnohé organizace se již zapojily do těchto projektů, zejména Inside Out Trust (viz dále).

Další, poněkud odlišné iniciativy, požadující citlivější přístup:

- skupiny pachatel/oběť :

Skupiny pro pachatele a oběti nezahrnují pouze ten jeden konkrétní trestný čin, ale často stejný typ činu. Průkopníkem byl vězeňský psycholog G. Launay z věznice pro mládež v Rochesteru; skupiny se týkaly spáchání loupeže.

- Sycamore Tree projekt :

Projekt Mezinárodní asociace věznic (Prison Fellowship International - PFI) Sycamore Tree je intenzivní 8 - 12ti týdenní program, který uvnitř věznice vytváří skupiny z obětí přicházejících do vězení a pachatelů, kteří nemají vztah k „jejich“ trestnému činu. Společně hovoří o následcích trestné činnosti, způsobených újmách a možnostech nápravy. Program úspěšně testují v USA, na Novém Zélandu a rovněž v Anglii.

- přístup obětí do vězení k rozhovorům s odsouzenými;

Restorativní iniciativy, které působí i na systém vně věznice:

- Mediaci pachatel - oběť :

Mediace se uskutečňuje ve věznici nebo ve zvláštní den, kdy je vězeň propuštěn za tímto účelem. Ačkoli se udělený trest nemění, efekt na pachateli se může dostavit v podobě zlepšeného chování, které následně může vyústit v doporučení pro paroli (zde je ale nezbytné mít na zřeteli, že samotná mediaci není pro to důvodem; aktivity pachatel - oběť by měly být prosté takovéto motivace). Oběť též nemůže ovlivnit datum propuštění, ale mohla by mít vliv na podmínky a umístění.

- Dotazovací činnost:

Zákonem danou povinností probační služby je kontaktovat oběť násilné či sexuální motivované trestné činnosti, pokud byl pachateli uložen trest na jeden rok a více. Záměrem je

zjistit, zda oběť bude chtít nějaké informace o trestu, ale takový kontakt často upozorní na další problémy. Příležitostně může vést i mediaci pachatel - oběť, pro kterou je služba samozřejmě k dispozici.

Iniciativy restorativní justice, které působí na systém uvnitř věznice, jsou zaměřeny na to, co se děje uvnitř věznice, zejména na porušení pravidel a metod pro vyřízení těchto přestupků:

- restorativní přístup k rozhodování, užití mediaci,
- užití mediaci pro řešení sporů personálu.

Existují některé projekty, v několika vězeních je personál trénován k řešení problémů a užití mediaci, pilotní projekty zaměřené na výcvik mediátorů z řad vězeňského personálu pro řešení pracovních sporů probíhají ve Skotsku a jihovýchodní Anglii. Vězeňští mediátoři urovnávají spory v ostatních věznicích, kde nepracují.

5. Restorativní věznice

Některé věznice, které začaly s restorativními přístupy, zjistily, že je to filozofie, kterou je možno aplikovat na vězeňské vztahy a struktury obecně. Samy o sobě restorativní iniciativy nepostačují, jde o něco, co se dotýká věznice jako celku a jejího vztahu k vnějším organizacím a společnosti. Tyto věznice se zajímají o to, jak napravit a reintegrovat pachatele, oběti a společnost a pokud to prostředky dovolí, zkoušejí implementovat co nejvíce z výše zmíněných aktivit.

Ačkoli užití restorativní justice ve vězeňském prostředí nemá velký dopad na systém trestní justice ve Velké Británii, najde se prostor, který ovlivňuje. Některé užití způsoby ve spolupráci s vnějšími organizacemi a komunitou vedou k pozitivnímu přínosu. Věznice mají svůj vnitřní řád a zde může restorativní justice doporučit změny k dosažení konstruktivnějších výstupů. Cílem konceptu restorativní justice je práce s pachatelem, oběťmi a komunitou.

V roce 1994 H. Zehr⁵⁰ vytyčil okruhy problémů, jejichž řešení považuje za nezbytné při vývoji mediaci pachatel/oběť nebo programů kompenzace ve vězeňském prostředí:

- adekvátní zahajovací podněty,
- získání přístupu do vězeňských zařízení,
- „rozmary“ vězeňského rozvrhu,

⁵⁰ Průkopník myšlenek restorativní justice, v současnosti profesor sociologie a restorativní justice na Eastern Mennonite University ve Virginii, USA

- pochybnosti a strach z nových iniciativ,
- nutnosti jasnosti a otevřenosti záměrů,
- poradenství a příprava obětí i pachatelů,
- gender otázka - potřeba vytvoření programů pro muže i pro ženy,
- zpětná vazba a hodnocení,
- postupná akceptace.

Mediace pachatel - oběť je účinná a praktická metoda nápravy některých škod způsobených násilnými i nenásilnými trestnými činy. V Kanadě, Spojených státech a Velké Británii se uskutečnily stovky mítinků bez negativních skutečností, v podstatě byly tyto schůzky obětmi i pachateli považovány za jakési úspěšné fórum, kde oběti získaly důležitý nástroj kontroly nad událostmi, kterým do té doby zcela neporozuměly, a pachatelé z první ruky poznali důsledky svého činu.

Takzvaný „Cultural Web“⁵¹ (soubor faktorů, ovlivňujících paradigma a změnu smýšlení) nabízí návrhy pro realizaci restorativních přístupů ve vězení a cestu k řešení některých výše zmíněných problémů.

Pro uvádění programů pro vězně do života je důležité mít na paměti, že normy a standardy vytvářené personálem a prostřednictvím „peer“ konzultací a rovněž podpora očekávaného přijetí zodpovědnosti během výkonu trestu může být velmi efektivní na počátku trestu, kdy jsou pachatelé často nejvíce vnímaví a citliví.

O požadavcích a stížnostech vězňů se může rozhodovat ve veřejném procesu mediace a přímou komunikací, aby se zjistilo, co se stalo, kdo byl dotčen, jakým způsobem a co by mohlo být učiněno k nápravě stavu. Může to být v kontrastu k některým běžným praktikám, které jsou často „tajnůstkářské“ co do průběhu a neuspokojivé co do výsledků pro všechny zúčastněné strany.

Formy disciplinárního slyšení jsou kriticky nahlíženy v mnoha vězeňských systémech. Podle toho, jak jsou určována pravidla věznice, formuje se charakter postoje personálu ke stížnostem vězňů. Nabídnutí alternativního procesu společného rozhodování je pozoruhodný způsob, jak vyjádřit koncept spolupráce personálu a vězňů při řešení konfliktů, mnohdy lepší než

⁵¹ Volný výtah z plenárního referátu Tima Newella, guvernéra věznice z Velké Británie: Restorative Practice in Prisons: Circles and Conferencing in the Custodial Setting, materiál ze III. konference IIRP, srpen 2002, Minneapolis, Minnesota

stereotypní reakce. Tento proces může být viděn spíše jako získání oboustranného vítězství než jako nevyhnutelná prohra, hanba a pocit „obětního beránka“.

Strategie postupu proti šikanování je spíše založena na tvorbě uvědomění si tohoto závadového chování a konfrontaci pomocí konferencí než na „zbavení se“ oběti, které je někdy shledáváno jako řešení. Vytvoření kultury, ve které existují výzvy ke kontrole systému skrytých norem vězňů, není jednoduché, ale může ho být dosaženo pomocí personálem soustavně aplikovaných postupů, které učiní bezpečným postoj „být čestný“.

Postupy proti násilí se aplikují totožné jako v případě strategie proti šikanování, mohou být obohaceny o tréninky personálu i vězňů pro řešení konfliktů, uvědomění se a dalších schopností, například pomocí programů AVP (Alternatives to Violence Project). Existence peer mediátorů, programů pro „naslouchání“ jako prevence sebevražd a vzdělávací schéma peer konzultací podporuje schopnost většiny vězňů ovládat se ve složitém prostředí a podpořit jeden druhého.

Co se týče rasové problematiky, jedná se většinou o problém rovné příležitosti, kdy díky otevřenosti a vzájemnému respektu může být vytvořen prostor pro personál a vězně, kteří berou tyto věci vážně. Jejich problémy budou projednávány spravedlivě a veřejně, kdykoli to bude možné, v úvahu budou brány pocity oběti a její ochota zúčastnit se takového procesu.

Důležitou oblastí je příprava na propuštění, kde, pokud je výkon trestu plánován ve spolupráci s vězněm, existují četné možnosti aplikace přístupů restorativní justice vyplývající z akceptace odpovědnosti za trestný čin, zejména vytvoření nějaké zodpovědnosti k oběti do budoucna, primárně i sekundárně; a závazků ke společnosti, do které se pachatel bude vracet. Zdroje věznice - práce, vzdělávání, volný čas, kurzy chování pachatele a další programy - se orientují na tento efekt. Empatie oběti a uvědomění si kriminálního chování je vyjádřeno v těch programech, ve kterých odsouzený přijímá odpovědnost za své chování. To je ideální prostor pro vyjádření dobrovolné spolupráce, počestnost a kajícnost.

Příprava na integraci do společnosti by měla začít už na počátku výkonu trestu a bylo by žádoucí zainteresovat subjekty, které by napomáhaly po propuštění vězně, tj. při zajištění ubytování, zdravotní péče a hledání zaměstnání, stejně tak jako orgány trestní spravedlnosti, zejm. policii a probační službu. Možnost odsouzeného navštívit domov či dočasné propuštění z vězení poskytuje příležitost pro poradu subjektů, včetně orgánů spravedlnosti, které spolu s

věznicí poskytují zpětnou vazbu k průběhu trestu a očekávání do budoucna. Rodiny a oběti mohou být zahrnuty do tohoto procesu, zaměřeného na návrat odsouzeného do společnosti.

Po propuštění má vězeň často problémy a zakouší potíže s realizací plánů a záměrů, protože byl ve výkonu trestu. Proto je zde někdy potřeba poskytnout komunitní podporu a angažovanost pomocí formálních Circle of Support and Accountability.

Personál i vězni mohou posloužit společnosti v rámci vzdělávacích skupin tím, že se podělí o informace o efektech uvěznění i o životní příběhy odsouzených.

Pro to, aby mohly být praktiky, principy a procesy restorativní justice integrovány do života věznice, je nezbytné, aby se vězeňský personál cítil stejně respektovaný a v centru pozornosti. Debaty a procesy řešení konfliktů by měly být vyvíjeny tak, aby zahrnovaly mediaci a konference pro personál se školenými facilitátory. Personální management by měl pracovat se stejnými principy zájmu o individualitu a respekt osobnostního vývoje v rámci profesionálního uspořádání.

6. Další projekty

Inside Out Trust/Velká Británie

Cílem tohoto projektu je poskytnutí příležitostí a organizování činností vězňů a jiných pachatelů (i bývalých) již během výkonu trestu; některé se realizují ve vězeňských prostorách, jiné ve společenstvích. Podporovány jsou zejména ty jejich znalosti a schopnosti, které vedou k integraci do společnosti a speciálně k získání zaměstnání a aktivity jako výroba věcí a poskytování služeb potřebným lidem (smyslově postižení - např. přepis knih do Braillova písma, vozičkáři - výroba vozíků, staří lidé - pěstování květín, výzdoba budov bezdomovci, uprchlíci apod.). Cílem je tedy nejen praktická činnost s prospěšným záměrem, ale i dosažení nápravy vězně pomocí takovýchto restorativních činností. IOT spolupracuje s vězeňským personálem a mnoha dobrovolnými organizacemi, každý projekt je partnerstvím mezi IOTem, věznicí a nejméně jednou další organizací. Jediným kritériem je charitativnost projektu a snadná identifikace potřebných, takže vězni vědí, komu pomáhají. V současné době IOT podporuje 120 projektů v 70 věznicích v Anglii a Walesu, na kterých je zainteresováno okolo tisíce vězněných mužů, žen a mladistvých, jeho činnost je financována převážně z grantů a sponzorských darů.

The Restorative Prison Project/ International Centre for Prison Studies/Velká Británie

Projekt se zabývá tím, zda je možné užít některé restorativní principy, které ovlivňují alternativní tresty, ve vězeňském prostředí s podobným kladným účinkem. V roce 2000 začala spolupráce s výše zmiňovaným Inside Out Trust zaměřená na rozvoj myšlenek restorativní justice, zejména na to, že vězni by pracovali pro oběti, případně s nimi, ve prospěch jiných, na vytvoření nové platformy pro řešení konfliktů uvnitř věznice a na budování nových vztahů mezi věznicí a společnostmi. Na těchto iniciativách se v současné době podílejí tři věznice v severovýchodní Anglii, včetně jedné pro mladistvé pachatele.

Restorativní přístupy k trestné činnosti a řešení konfliktů představují kulturní výzvu pro názory a domněnky, které dominují vězeňské struktuře. Ty se vyvinuly na základě konfliktů, které neodmyslitelně ve vězení vznikají a „zatahují“ do nich lidi proti jejich vůli. Jsou zakořeněny v historických hodnotách, které byly akceptovány tehdy, kdy se výkon trestní spravedlnosti týkal pachatelů závažných trestných činů - šlo především o to, zbavit je svobody, aby se společnost mohla cítit bezpečně. Přístup, aplikující restorativní způsoby ve věznicích - a zvláště užití kruhů a konferencí - vyžaduje přezkoumání tenze, která existuje mezi paradigmatem současné trestní praxe a restorativní justicí. Restorativní justice vidí pachatele jako nositele odpovědnosti k jeho obětem, s povinností nápravy způsobené újmy. Naproti tomu vězení je tradičně samo o sobě trestem, technicky vzato, vykonaný trest znamená, že pachatel splnil svoji povinnost ke společnosti.

Restorativní práce také umožňuje věznicím usilovat o vytvoření harmoničtějšího prostředí pro vězně, jejich rodiny a rovněž pro personál a management.

RADA EVROPY

VÝBOR MINISTRŮ

DOPORUČENÍ č. R (99) 19

VÝBORU MINISTRŮ ČLENSKÝM STÁTŮM

TÝKAJÍCÍ SE ZPROSTŘEDKOVÁNÍ V TRESTNÍCH ZÁLEŽITOSTECH

(Přijato Výborem ministrů dne 15. září 1999 na 679. zasedání ministrů = 92 zástupců)

Výbor ministrů v souladu s článkem 15.b stanov Rady Evropy,

Považuje vývoj používání zprostředkování v trestních záležitostech v členských státech za flexibilní, srozumitelnou volbu řešící problémy za účasti všech zainteresovaných stran, komplementární nebo alternativní k tradičnímu trestnímu řízení;

Uznává potřebu zvýšení aktivní osobní účasti oběti a pachatele a ostatních zainteresovaných stran na trestním řízení jakož i zainteresovanost komunity;

Uznává legitimní zájem obětí mít silnější hlas v jednání týkajících se následků trestných činů na nich spáchaných, komunikovat s pachatelem a získat omluvu a odškodnění;

Považuje za důležité povzbuzovat smysl pro odpovědnost na straně pachatelů a nabídnout jim reálné příležitosti k náhradě škody, což může podpořit jejich opětovné včlenění do společnosti a rehabilitaci;

Uznává, že zprostředkování může zvýšit povědomí ohledně důležité úlohy jedince a společnosti při prevenci kriminality, její zvládání a řešení konfliktů s ní spojených, a takto povzbudit konstruktivnější a méně represivní výsledky trestního soudnictví;

Uznává, že zprostředkování vyžaduje specifické dovednosti a vyžaduje kodex pro praktikování a akreditované školení;

Uznává potenciální podstatný podíl nevládních organizací a místních komunit na poli zprostředkování v trestních záležitostech a potřebu zkombinovat a zkoordinovat úsilí veřejných a soukromých iniciativ;

Přihlíží k požadavkům Konvence na ochranu lidských práv a základních svobod;

S ohledem na Evropskou konvenci pro výkon práv dětí a rovněž s ohledem na Doporučení č. R (85) 11 ohledně postavení oběti v rámci trestního práva a řízení, č. R (87) 18 týkajícího se

zjednodušení trestního soudnictví, č. R (87) 21 o asistenci obětem a prevenci pronásledování a diskriminace obětí, č. R (87) 20 týkajícího se sociálních reakcí na kriminalitu mladistvých, č. R (88) 6 týkajícího se sociálních reakcí na kriminalitu mladistvých mezi mladými lidmi pocházejícími z migrujících rodin, č. R (92) 16 ohledně Evropských pravidel pro sankce a opatření vynesené komunitou, č. R (95) 12 ohledně vedení trestního soudnictví a č. R (98) 1 ohledně zprostředkování rodinou;

Doporučuje, aby vlády členských států zvážily principy uvedené v příloze k tomuto Doporučení při vývoji zprostředkování v trestných záležitostech a umožnily nejširší možnou cirkulaci tohoto textu.

Příloha k Doporučení č. R (99) 19

I. Definice

Tyto směrnice se vztahují na jakýkoliv proces, kterým je oběti a pachateli umožněno, pokud k tomu dají svobodně souhlas, aktivně se podílet na řešení záležitostí vyplývajících z trestného činu za pomoci třetí nestranné strany (prostředníka).

II. Všeobecné principy

1. Zprostředkování v trestních záležitostech by se mělo dít pouze tehdy, pokud k němu strany dají svobodně souhlas. Stranám by mělo být umožněno, aby v kterémkoliv bodě zprostředkování mohly svůj souhlas odvolat.

2. Diskuse v průběhu zprostředkování jsou důvěrného charakteru a informace nesmí být následně použity, s výjimkou souhlasu stran.

3. Zprostředkování v trestních záležitostech by měla být všeobecně dostupná služba.

4. Zprostředkování v trestních záležitostech by mělo být dostupné ve všech stádiích řízení trestního soudnictví.

5. Zprostředkovacím službám by měla být dána dostatečná autonomie v rámci systému trestního soudnictví.

III. Právní základ

6. Legislativa by měla usnadnit zprostředkování v trestních záležitostech.

7. Měly by být stanoveny směrnice určující použití zprostředkování v trestních záležitostech. Tyto směrnice by měly zejména stanovit podmínky pro převzetí případu zprostředkovací službou a zacházení s případy následně po zprostředkování.

8. Na zprostředkování by se měly vztahovat základní procedurální garance; zejména by strany by měly mít právo na právní pomoc a, kde to je nutné, na překladatelské/tlumočnické služby. Nezletilí by měli mít navíc právo i na rodičovskou pomoc.

IV. Postup trestního soudnictví ve vztahu k zprostředkování

9. Rozhodnutí předat trestní případ k zprostředkování, stejně jakož i ohodnocení výsledku zprostředkovacího procesu by mělo být vyhrazeno orgánům trestního soudnictví.

10. Dříve než strany dají svůj souhlas se zprostředkováním měly by být plně informovány o svých právech, povaze zprostředkovacího procesu a možných důsledcích svého rozhodnutí.

11. Oběť ani pachatel by k přijetí zprostředkování neměli být donuceni nečestnými prostředky.

12. Zvláštní nařízení a právní ochrana, které se vztahují na účast mladistvých v soudních řízeních by se měly vztahovat rovněž i na jejich účast v zprostředkování v trestních záležitostech.

13. Zprostředkování by nemělo pokračovat, jestliže kterákoliv z hlavních zúčastněných stran není schopna pochopit smysl procesu.

14. Základní skutečnosti případu by měly být běžným způsobem odsouhlaseny oběma stranami jako základ pro zprostředkování. Účast v zprostředkování by neměla být použita jako důkaz přiznání viny v následujících trestních řízeních.

15. Zjevné nerovnosti s ohledem na faktory jako je například věk stran, vyspělost nebo duševní schopnosti by měly být vzaty v úvahu předtím, než případ bude předán k zprostředkování.

16. Rozhodnutí o předání trestního případu k zprostředkování by mělo zahrnovat přiměřený časový limit, v průběhu kterého by kompetentní orgány trestního soudnictví měly být informovány ohledně stavu zprostředkovatelského řízení.

17. Vyrovnání závazků založených na zprostředkovaných dohodách by mělo mít stejný statut jako soudní rozhodnutí nebo rozsudky a mělo by vyloučit trestní stíhání ohledně stejných skutečností (*ne bis in idem*).

18. Pokud bude případ předán zpět orgánům trestního soudnictví, aniž by došlo k dohodě mezi stranami nebo po neúspěchu splnění takové dohody, rozhodnutí o dalším postupu by mělo být učiněno bez odkladu.

V. Postup zprostředkovatelských služeb

V.1. Normy

19. Zprostředkovací služby by měly být řízeny uznávanými normami.

20. Zprostředkovací služby by měly mít dostatečnou autonomii v plnění svých povinností. Měly by být vyvinuty normy pravomoci a etických pravidel stejně jako postupy pro výběr, školení a hodnocení prostředníků.

21. Zprostředkovací služby by měly být monitorovány kompetentním orgánem.

V.2. Kvalifikace a školení prostředníků

22. Prostředníci by měli být získáváni ze všech vrstev společnosti a všeobecně by měli mít dobré znalosti místních kultur a komunit.

23. Prostředníci by měli být schopni projevit zdravý úsudek a interpersonální schopnosti nutné k zprostředkování.

24. Prostředníci by měli projít úvodním školením než se ujmou zprostředkovatelských povinností a rovněž být i doškolení. Jejich školení by se mělo zaměřit na poskytnutí vysoké úrovně způsobilosti a vzít v úvahu dovednosti z oblasti řešení konfliktů, specifické požadavky na práci s oběťmi a pachateli a základní znalost systému trestního soudnictví.

V.3. Zacházení s jednotlivými případy

25. Před začátkem zprostředkování by měl být prostředník informován o všech závažných skutečnostech případu a vybaven nutnými dokumenty od kompetentních orgánů trestního soudnictví.

26. Zprostředkování by mělo být prováděno nestranným způsobem, být založeno na skutkové podstatě případu a na potřebách a přáních stran. Prostředník by měl vždy respektovat důstojnost stran a zajistit, aby strany spolu jednaly s vzájemnou úctou.

27. Prostředník by měl být zodpovědný za zajištění bezpečného a pohodlného prostředí pro zprostředkování. Prostředník by měl brát ohled na zranitelnost stran.

28. Zprostředkování by mělo být prováděno efektivně, ale tempem, které je pro strany zvládnutelné.

29. Zprostředkování by mělo být prováděno *in camera*.

30. Navzdory zásadě důvěrnosti by prostředník měl předat příslušným úřadům nebo dotyčným osobám jakoukoliv informaci ohledně bezprostředně hrozících závažných trestných činů, která by vyšla najevo během zprostředkování.

V.4. Výsledek zprostředkování

31. K dohodám by strany měly dospět dobrovolně. Dohody by měly obsahovat pouze rozumné a přiměřené závazky.

32. Prostředník by měl podat orgánům trestního soudnictví zprávu oznamující provedené kroky a výsledek zprostředkování. Zpráva prostředníka by neměla odhalit obsahy zprostředkovacích sezení ani vyjádřit jakýkoliv názor na chování stran v průběhu zprostředkování.

VI. Další vývoj zprostředkování

33. Mezi orgány trestního soudnictví a zprostředkovatelskými službami by mělo docházet k pravidelným konzultacím za účelem vývoje vzájemného pochopení.

34. Členské státy by měly podporovat výzkum a vyhodnocení zprostředkování v trestních záležitostech.

Komise pro prevenci kriminality a trestní soudnictví

Jedenácté zasedání

Vídeň, 16-25. dubna 2002

Bod 4. prozatímního programu jednání⁵²

Standardy a normy OSN v prevenci kriminality a trestním soudnictví

Kanada: návrh rezoluce

Komise pro prevenci kriminality a trestní soudnictví doporučuje Hospodářské a sociální radě přijetí následujícího návrhu rezoluce:

Základní principy restorativní justice

Hospodářská a sociální rada,

Připomíná svoji rezoluci 1999/26 z 28. července 1999, nazvanou „Vývoj a realizace opatření pro zprostředkování a restorativní justici v trestním soudnictví“, ve které Rada žádala Komisi pro prevenci kriminality a trestní soudnictví o zvážení vhodnosti formulace standardů Spojených národů v oblasti zprostředkování a restorativní justice,

Připomíná rovněž svoji rezoluci 2000/14 z 27. července 2000, nazvanou „Základní principy užití restorativních programů v trestních záležitostech“, ve které Rada žádala generálního tajemníka, aby zjistil názory členských států a relevantních mezivládních a nevládních organizací, jakož i institucí zapojených do sítě programů OSN pro prevenci kriminality a trestní soudnictví, na vhodnost a způsoby stanovení obecných principů užití programů restorativní justice v trestních záležitostech, včetně prospěšnosti vyvinutí nového nástroje za tímto účelem,

Bere v úvahu existující mezinárodní závazky vztahující se k obětem, zejména Deklaraci OSN o základních principech spravedlnosti pro oběti zločinu a zneužití pravomoci,⁵³

Bere na vědomí diskuse na téma restorativní justice v průběhu 10. Kongresu OSN pro prevenci kriminality a zacházení s pachateli, konaném ve Vídni od 10. do 17. dubna

⁵² E/CN.15/2002/1.

⁵³ Rezoluce Valného shromáždění 40/34, příloha

2000, pod bodem programu nazvaným „Pachatelé a oběti: odpovědnost a spravedlnost v soudním procesu“,

*Přihlíží k rezoluci Valného shromáždění č. 56/261 z 31. ledna 2002, nazvanou „Revidované návrhy plánů činnosti na realizaci Vídeňské deklarace zločinu a spravedlnosti: Odpověď na výzvy 21. století“, zejména činnost restorativní justice za účelem následování závazků stanovených v článku 28 Vídeňské deklarace,*⁵⁴

Bere na vědomí s uznáním práci Skupiny expertů na restorativní justici při jejich setkání konaném v Ottavě od 29. října do 1. listopadu 2001,

*Přihlíží ke zprávě generálního tajemníka týkající se restorativní justice*⁵⁵ *a zprávě Skupiny expertů na restorativní justici,*⁵⁶

1. *Přijímá* základní principy užití programů restorativní justice v trestních záležitostech připojené k této rezoluci;
2. *Naléhá* na členské státy, aby použily základní principy užití programů restorativní justice v trestních záležitostech jako vodítka pro vývoj a činnost programů restorativní justice;
3. *Žádá* generálního tajemníka, aby zajistil nejširší možné rozšíření základních principů restorativní justice mezi členskými státy, institucemi sítě programů na prevenci zločinu a trestního soudnictví při OSN a dalšími mezinárodními, regionálními a nevládními organizacemi;
4. *Vyzývá* členské státy, které přijaly metody restorativní justice, aby na požádání poskytly informace o těchto metodách ostatním státům;
5. *Rovněž vyzývá* členské státy, aby si poskytly vzájemnou pomoc při vývoji a realizaci výzkumu, školení nebo dalších programů, jakož i činností, které podnítl diskusi a výměnu zkušeností ohledně restorativní justice;
6. *Dále vyzývá* členské státy, aby zvážily, prostřednictvím dobrovolných příspěvků, poskytnutí technické podpory rozvojovým zemím a zemím s hospodářstvím v přechodném stádiu, na jejich žádost, za účelem pomoci při vývoji programů restorativní justice.

⁵⁴ Viz 10. Kongres OSN pro prevenci kriminality a zacházení s pachateli, Vídeň, 10-17. dubna 2000, kap. I (A/CONF.187/15).

⁵⁵ – E/CN.15/2002/5.

⁵⁶ E/CN.15/2002/5/Dod.1.

Základní principy užití programů restorativní justice v trestních záležitostech

Preamble

Uvědomujeme si, že dochází k značnému nárůstu iniciativ v oblasti restorativní justice v celosvětovém měřítku,

Uznáváme, že tyto iniciativy často vychází z tradičních a původních forem justice, které pokládají zločin za bytostně škodlivý pro lidi,

Zdůrazňujeme, že restorativní justice je vyvíjející se odpověď na zločin, která respektuje důstojnost a rovnost každé osoby, buduje porozumění, a prosazuje sociální harmonii prostřednictvím uzdravení obětí, pachatelů a komunit,

Vyzdvihujeme, že tento přístup umožňuje těm, kteří byli zasaženi zločinem sdílet otevřeně své pocity a zkušenosti, a zaměřuje se na řešení jejich potřeb,

Jsme si vědomi, že tento přístup poskytuje příležitost obětem získat odškodnění, cítit se bezpečněji a dosáhnout uzavření jejich záležitosti; umožňuje pachatelům dosáhnout vcítění do jejich případů a důsledků jejich chování a smysluplným způsobem za ně převzít odpovědnost; umožňuje komunitám pochopit skryté příčiny zločinu, podporuje sociální zdraví komunity a působí jako prevence kriminality,

Pozorujeme, že restorativní justice nabízí řadu opatření, jejichž adaptace na zavedené systémy trestního soudnictví je flexibilní a které tyto systémy doplňují, berouce v úvahu zákonné sociální a kulturní okolnosti,

Uznáváme, že užitím restorativní justice není dotčeno právo států trestně stíhat údajné pachatele,

I. Užití výrazů

1. „Program restorativní justice“ znamená jakýkoliv program, který používá procesy restorativní justice a snaží se dosáhnout restorativních výsledků.

2. „Restorativní proces“ znamená jakýkoliv proces, ve kterém oběť a pachatel, a, pokud je to vhodné, jakékoliv další osoby nebo členové komunity postižení zločinem, aktivně spolupracují na vyřešení záležitostí způsobených zločinem, obvykle za pomoci facilitátora („usnadňovatele“). Restorativní procesy mohou zahrnovat zprostředkování, smíření, konferenci a souzení v kruhu.

3. „Restorativní výsledek“ znamená dohodu uzavřenou jako výsledek restorativního procesu. Restorativní výsledky zahrnují odpovědi a programy jako je náhrada škody, odškodnění a veřejně prospěšné práce, zaměřené na uspokojení osobních a kolektivních potřeb a odpovědnosti stran a dosažení opětovné integrace oběti a pachatele.

4. „Strany“ znamená oběť, pachatele a jakékoliv jiné osoby nebo členy komunity zasažené zločinem, kteří mohou být součástí restorativního procesu.

5. „Facilitátor“ znamená osobu, jejíž úlohou je čestným a nestranným způsobem usnadňovat zapojení všech stran do restorativního procesu.

II. Užití programů restorativní justice

6. Programy restorativní justice mohou být použity v jakémkoliv stádiu systému trestního soudnictví a podléhají vnitrostátnímu právu.

7. Restorativní procesy by měly být použity pouze v případech, kde jsou dostatečné důkazy k obvinění pachatele a se svobodným a dobrovolným souhlasem oběti a pachatele. Oběť a pachatel by měli mít možnost tento souhlas odvolat kdykoliv v průběhu procesu. K dohodám by se mělo dospět dobrovolně a měly by obsahovat pouze rozumné a přiměřené závazky.

8. Oběť a pachatel by se měli běžným způsobem shodnout na základních skutečnostech případu jako základ pro jejich účast v restorativním procesu. Účast pachatele nesmí být použita jako důkaz přiznání viny v následujících soudních řízeních.

9. Nerovnosti vedoucí k nerovnováze sil, jakož i kulturní rozdíly mezi stranami by měly být brány v úvahu při postoupení případu restorativnímu procesu a rovněž tak i v jeho průběhu.

10. Při postoupení případu restorativnímu procesu a rovněž tak i v jeho průběhu musí být brán ohled na zajištění bezpečnosti stran.

11. Tam, kde restorativní procesy nebudou vhodné nebo možné, by měl případ přejít zpět do rukou orgánů trestního soudnictví a mělo by dojít k bezodkladnému rozhodnutí, jakým způsobem dále postupovat. V takovýchto případech by činitelé trestního soudnictví měli usilovat o podpoření pachatele, aby převzal přímou odpovědnost vůči oběti a postiženým komunitám, a podpořit opětovnou integraci oběti a pachatele do komunity.

III. Působení programů restorativní justice

12. Členské státy by měly zvážit stanovení pravidel a norem, s legislativní pravomocí tam, kde to bude nutné, za účelem řízení použití programů restorativní justice.

Tyto pravidla a normy by měly respektovat základní principy stanovené v tomto dokumentu a měly by zahrnovat, inter alia:

- (a) Podmínky pro převzetí případů programy restorativní justice;
- (b) Zacházení s případy následně po restorativním procesu;
- (c) Kvalifikaci, školení a ohodnocení facilitátorů;
- (d) Administrativní správu programů restorativní justice;
- (e) Normy pravomoci a pravidla jednání platné pro činnost programů restorativní justice;

13. Základní procesní garance zajišťující spravedlnost a nestrannost pachatelů a obětí by měly být aplikovány na programy restorativní justice a zejména na restorativní procesy:

- (a) V závislosti na vnitrostátním právu, oběť a pachatel by měli mít právo konzultovat restorativní proces s právním poradcem a v případě nutnosti právo na překladatelské a/nebo tlumočnické služby. Nezletilí by navíc měli mít právo na asistenci rodiče nebo poručníka;
- (b) Předtím, než strany budou souhlasit s účastí v restorativním procesu by měly být plně informovány o svých právech, povaze procesu a možných důsledcích jejich rozhodnutí;
- (c) Oběť ani pachatel by neměli být donuceni ani ovlivněni nečestnými prostředky k účasti v restorativních procesech nebo k přijetí restorativních výsledků.

14. Diskuse v restorativních procesech, které neprobíhají na veřejnosti by měly být důvěrné a neměly by být následně zveřejněny, s výjimkou dohody stran nebo pokud tak vyžaduje vnitrostátní právo.

15. Výsledky dohod vzešlých z programů restorativní justice by měly být, tam, kde je to vhodné, pod soudním dohledem nebo začleněny do soudních rozhodnutí nebo rozsudků. Tam, kde se tak stane by výsledek měl mít stejný statut jako jakékoliv jiné soudní rozhodnutí nebo rozsudek a měl by vyloučit další stíhání ve stejné věci.

16. Tam, kde mezi stranami nedojde k žádné dohodě by měl být případ vrácen zpět tradičnímu procesu trestního soudnictví a bez prodlení by mělo dojít k rozhodnutí o dalším postupu. Samotná skutečnost, že nedošlo k dosažení dohody nesmí být použita v následném řízení trestního soudnictví.

17. V případě neprovedení dohody učiněné v průběhu restorativního procesu by se případ měl vrátit restorativnímu programu, nebo, kde to vnitrostátní právo vyžaduje, tradičnímu procesu trestního soudnictví a bez prodlení by mělo dojít k rozhodnutí o

dalším postupu. Neprovedení dohody jiné než soudní rozhodnutí nebo rozsudek by nemělo být použito jako ospravedlnění pro přísnější trest v následném řízení trestního soudnictví.

18. Facilitátoři by měli vykonávat své povinnosti nestranným způsobem, s náležitou úctou k důstojnosti stran. Ve své funkci by facilitátoři měli zajistit, že strany se budou k sobě vzájemně chovat s úctou a umožnit stranám mezi sebou nalézt relevantní řešení.

19. Facilitátoři by měli mít dobré porozumění pro místní kultury a komunity, a tam, kde je to vhodné, obdržet úvodní školení dříve, než se ujmou svých povinností.

IV. Pokračující vývoj programů restorativní justice

20. Členské státy by měly zvážit formulaci národních strategií a taktik zaměřených na vývoj restorativní justice a na podporu kultury příznivé pro užití restorativní justice mezi orgány činnými při prosazování zákona, orgány soudními a společenskými a rovněž i v místních komunitách.

21. Mělo by docházet k pravidelným konzultacím mezi orgány trestního soudnictví a organizátory programů restorativní justice za účelem vyvinutí vzájemného porozumění a zvýšení účinnosti restorativních procesů a výsledků, ke zvýšení rozsahu použití restorativních programů a k prozkoumání způsobů jakými by restorativní přístupy mohly být začleněny do postupů trestního soudnictví.

22. Členské státy, ve spolupráci s občanskou společností tam, kde je to vhodné, by měly podporovat výzkum a hodnocení programů restorativní justice ke zjištění do jaké míry končí restorativními výsledky, slouží jako doplněk nebo alternativa k postupu trestního soudnictví a poskytují pozitivní výsledky pro všechny strany. Konkrétní podobu postupů restorativní justice může být nutné časem změnit. Členské státy by tedy měly podporovat pravidelné hodnocení a modifikace těchto programů. Výsledky výzkumu a hodnocení by měly řídit další postup a rozvoj programů.

V. Zákonná výjimka

23. Žádný z těchto základních principů v ničem nezasahuje do jakýchkoliv práv pachatele nebo oběti stanovených vnitrostátním nebo aplikovatelným mezinárodním právem.

RUKOVĚŤ RESTORATIVNÍ JUSTICE

(RESTORATIVE JUSTICE HANDBOOK)

Poznámka editora: *Následující rukověť byla vydána Pracovní skupinou pro restorativní justici Aliance nevládních organizací pro prevenci kriminality a trestní soudnictví při OSN (U.N. Alliance of Nongovernmental Organizations on Crime Prevention and Criminal Justice's Working Party on Restorative Justice) v červenci 1998. Sestavil ji Paul McCold, kriminolog a konzultant pro restorativní justici.*

American Correctional Association
4380 Forbes Blvd.
Lanham, MD 20706-4322
Tel. (301) 918-1800
Fax (301) 918-1900
www.aca.org

PŘEDMLUVA

Restorativní justice je nové a zároveň i velmi staré paradigma spravedlnosti, které v poslední době získalo na popularitě mezi zákonodárci a odborníky v oboru trestního soudnictví v řadě zemí celého světa. Programy, které jsou pro ni charakteristické jsou široce využívány v zemích s různými kulturami a různými právními systémy. Programy zprostředkování mezi obětí a pachatelem (victim-offender mediation) jsou velmi rozvinuty například v Kanadě, Spojených státech, Anglii, Německu, Francii, Rakousku, Norsku a ve Finsku; rodinné skupinové konference (family group conferences) jsou běžně používány na Novém Zélandě, v Austrálii, Jižní Africe, Anglii, Spojených státech a v Kanadě.

Průzkum prokázal, že restorativní modely a programy vykazují řadu výhod: vysokou úroveň spokojenosti / satisfakce oběti (více než 80%); oběť i pachatel mají pocit spravedlnosti (více než 90%); realizované odškodnění ze strany pachatele (95%); snížení strachu mezi oběťmi (od 25 do 10%); silnou podporu ze strany pracovníků trestního soudnictví; a příznivou hodnotu recidivity ve srovnání s nejlepšími programy tradičního trestního soudnictví.

Účelem této rukověti je poskytnout stručný úvod do konceptu a principů restorativní justice jako výchozí bod pro širší mezinárodní diskusi. Na následujících stránkách nabídneme stručnou definici restorativní justice, popíšeme její základní principy, poskytneme lexikon terminologie restorativní justice, vyjmenujeme některé z dostupných zdrojů pro ty, kteří mají zájem získat další informace o restorativních programech a jejich použití v praxi, a uvedeme instituce a jednotlivce, kteří poskytují modely restorativních programů.

Pracovní skupina pro restorativní justici (The Working Party on Restorative Justice) byla založena Aliancí nevládních organizací pro prevenci kriminality a trestní soudnictví při OSN (The U.N. Alliance of NGOs on Crime Prevention and Criminal Justice) a sídlí v New Yorku. Jsme přesvědčeni, že OSN má jedinečnou příležitost přispět k vytvoření nového modelu pro trestní soudnictví a prevenci kriminality, který poslouží k obnovení míru v komunitách a společnostech na celém světě. Doufáme, že tato rukověť bude přínosem k této důležité práci.

DEFINICE RESTORATIVNÍ JUSTICE

(Přijata v březnu 1997 Pracovní skupinou pro restorativní justici jako pracovní definice.)

„Restorativní justice je proces, ve kterém se všechny strany s hmotným zájmem v konkrétním trestném činu sejdou, aby se kolektivně usnesly, jakým způsobem se vyrovnají s následky tohoto trestného činu a jejich důsledky pro budoucnost“ (Tony F. Marshall, 1997).

Strany s hmotným zájmem v trestném činu zahrnují přirozeně oběť a pachatele, nicméně dále zahrnují také jejich rodiny a každého dalšího člena jejich příslušných komunit, který byl daným trestným činem postížen nebo který by mohl přispět k tomu, aby se již neopakoval.

Setkání se může uskutečnit jako jedna událost, např. při rodinné skupinové konferenci (nebo skupinové konferenci v komunitě) nebo může dojít k sérii setkání, které zahrnou vždy jen některé z dotyčných osob (např. zprostředkování mezi obětí a pachatelem a další samostatné jednání mezi pachatelem a jeho rodinou), což záleží na komplikovanosti případu a ostatních

praktických aspektech. Také může dojít jen k jedinému setkání nebo k opakovaným setkáním po kratší či delší období.

V procesu setkání a kolektivního rozhodnutí hraje klíčovou roli nestranný facilitátor - "usnadňovatel" (prostředník), (angl. facilitator, mediator), který je schopen připravit osoby k tomuto procesu, zajistit, že bude probíhat bezpečným a civilizovaným způsobem, provést strany obtížnými fázemi a povzbuzovat je, aby se procesu zúčastnily plně a tvořivě.

Období bezprostředně po trestném činu zahrnuje zajištění materiálních potřeb nebo satisfakce oběti, opětovné ujištění, že nenese vinu, věnování pozornosti emocionálním potřebám oběti, vyřešení jakéhokoli konfliktu mezi obětí a pachatelem (ať už se týká trestného činu nebo existoval již před ním), vyřešení podobných konfliktů mezi jejich rodinami nebo komunitami, vyřešení jakýchkoli problémů mezi pachatelem a jeho rodinou a přáteli jako důsledek spáchání trestného činu (tj. stydí se, že ho znají), a poskytnutí příležitosti pachateli, aby se zprostil svých pocitů viny prostřednictvím omluvy a odškodnění.

Důsledky pro budoucnost zahrnují věnování pozornosti důvodům spáchání trestného činu, vypracování plánu na rehabilitaci a usnadnění dohody mezi rodinou a přítomnými členy komunity ohledně systému podpory pachatele, aby byl schopen dodržet plán.

ZÁKLADNÍ PRINCIPY RESTORATIVNÍ JUSTICE

(Přijaté v květnu 1996 Pracovní skupinou pro restorativní justici Aliance nevládních organizací, vypracoval Ron Claassen, spoluředitel, Středisko pro studium konfliktu a mírové úsilí, Fresno Pacific College.)

1) Trestný čin je především přestupek proti lidským vztahům a až druhotně porušení zákona (protože zákony jsou vydávány za účelem ochrany bezpečí a spravedlnosti v lidských vztazích).

2) Restorativní justice uznává, že trestný čin (násilí spáchané na osobách a vztazích) je nesprávné jednání, ke kterému by nemělo docházet a také uznává, že pokud se tak stane, existují jistá nebezpečí a příležitosti. Nebezpečím rozumíme, že komunita, oběť (oběti) a/nebo pachatel se budou následkem odpovědi cítit ještě více odcizeni, více poškozeni, znevázeni, oslabeni, budou se cítit ještě méně bezpečně a budou mít ještě menší snahu spolupracovat se společností. Příležitostí rozumíme, že bezpráví je uznáno a vyjádřeno, spravedlnost je obnovena (odškodnění a milost), a budoucnost je vyjasněna, takže účastníci se cítí bezpečnější a důstojnější, jsou posíleni a více ochotni spolupracovat mezi sebou a se společností.

3) Restorativní justice je proces, který „dává věci do pořádku, jak je to možné“, což zahrnuje: pozornost věnovanou potřebám vzniklým spácháním trestného činu, což je např. bezpečí a oprava škod na vztazích a fyzické škody způsobené trestným činem; pozornost věnovanou potřebám vztahujícím se k příčině trestného činu (závislost na návykových látkách, nedostatek sociálních nebo pracovních dovedností nebo zdrojů, nedostatek morálního nebo etického základu, atd.)

4) Primární oběť (oběti) trestného činu je (jsou) ta (ti), která je (které jsou) nejvíce zasaženy trestným činem. Sekundární oběti jsou ostatní, kteří jsou zasaženi trestným činem, tato kategorie může zahrnovat členy rodiny, přátele, svědky, pracovníky trestního soudnictví, komunitu, atd.

5) Ve chvíli, kdy obavy o bezpečnost ze strany přímé oběti, komunity a pachatele jsou uspokojeny, restorativní justice chápe tuto situaci jako moment poučení pro pachatele; příležitost,

kdy je možno pachatele povzbudit ke snaze naučit se novým způsobům chování a existence v komunitě.

6) Restorativní justice dává přednost odpovědi na trestný čin v nejranějším možném stádiu, s maximální možnou mírou dobrovolné spolupráce a minimální mírou nátlaku, neboť uzdravení vztahů a učení se novému jsou procesy založené na dobrovolnosti a spolupráci.

7) Restorativní justice dává přednost tomu, aby většina trestných činů byla projednávána v rámci kooperativní struktury zahrnující ty, kteří byli trestným činem postiženi, jako podporu a odpovědnost poskytující komunita. Toto může zahrnovat primární a sekundární oběti a jejich rodiny (a pokud se tito zdrží účasti tak náhradníky), pachatele a jeho rodinu, zástupce komunity, zástupce vlády, zástupce náboženské komunity, zástupce školy, atd.

8) Restorativní justice uznává, že ne všichni pachatelé se rozhodnou pro spolupráci. Proto je zde potřeba vnějšího orgánu, který učiní rozhodnutí za pachatele, který nebude ochotný spolupracovat. Rozhodnutí orgánů a jejich následky by měly být přezkoumány s ohledem na to, zda jsou rozumné, restorativní a zachovávající důstojnost oběti (obětí), pachatele (pachatelů) a komunity.

9) Restorativní justice dává přednost tomu, aby pachatelé, kteří představují značné bezpečnostní riziko a dosud nejsou ochotni spolupracovat byli umístěni v prostředí, kde je důraz kladen na bezpečnost, kladné hodnoty, etiku, odpovědnost vůči ostatním, zodpovědnost za své chování a zdvořilost. Měli by se dozvědět o dopadu jejich trestného činu (činů) na oběti, být pozváni naučit se empatii, měla by jim být nabídnuta možnost získat znalosti, které by jim umožnily stát se prospěšnými členy společnosti. Mělo by se jim stále dostávat pozvání (ne nátlaku), aby začali spolupracovat s komunitou a nejdříve jak je to možné by měli dostat příležitost se takto projevit ve vhodném prostředí.

10) Restorativní justice vyžaduje nástavbové struktury založené na odpovědnosti, využívající přirozenou komunitu do té míry jak je to možné, neboť dodržování dohod je klíčem k vytvoření navzájem si důvěřující komunity.

11) Restorativní justice uznává a podporuje roli kolektivních institucí, včetně náboženské komunity, v jejich úloze učení a stanovení morálních a etických norem, na kterých je komunita postavena.

LEXIKON RESTORATIVNÍ JUSTICE

accountability – odpovědnost (povinnost skládat účty):

Pravá odpovědnost zahrnuje příležitost k pochopení lidských následků jednání jedince, uznání a přijetí toho, co udělal a komu to učinil. Odpovědnost také zahrnuje převzetí zodpovědnosti za výsledky vlastního chování („vlastnictví ve výsledku“). Dokud budou následky pro pachatele určovány, odpovědnost za trestný čin nebude zahrnovat pocit a přesvědčení osobní zodpovědnosti. Odpovědnost by měla posílit a podpořit pocit vlastní zodpovědnosti za spáchaný trestný čin a měla by brát vážně všechny tři úrovně závazné povinnosti: oběť, komunitu a pachatele (Zehr).

circle sentencing – „souzení v kruhu“:

v současné době je praktikováno velkým počtem domorodých komunit v severní Kanadě a ve Spojených státech; jde o shromáždění komunity, které osloví obě rodiny a probere okolnosti v komunitě, které jsou prvotními příčinami zločinu. Kruh zahrnuje pachatele, oběti, jejich přátele, rodiny a členy komunity, a poskytuje soudům konzultace týkající se rozsudků (Stuart).

communitarianism - „duch komunity“:

1) charakteristický rys společností, ve kterých lidé závisející jeden na druhém sdílí upřímný smysl pro vzájemnou pomoc a důvěru. Zahrnuje husté předivo vzájemné závislosti, kde závislosti jsou charakterizovány vzájemnou závaznou povinností a důvěrou a interpretovány jako druh loajality vůči skupině spíše než jako individuální výhody. (Braithwaite).

2) Vzor osobní jednoty, který představuje jednotu možností mezi osobami v komunitě. Jednota možností je tím, co odlišuje „duch komunity“ od pouhé spolupráce. Je to soulad cílů, ne pouze prostředků. Pocit důvěry a vzájemnosti vyrůstá ze sledu vzájemné komunikace mezi všemi členy, bez ohledu na jejich materiální nebo funkční rozdíly (Cordella).

community – komunita:

1) nemůže být konkrétně definována a priori, neboť záleží na povaze konfliktu, na který je aplikována. Způsob jednání a chování komunity v jakémkoliv daném konfliktu bude záležet na řadě faktorů, včetně stupně způsobené škody, vztahu mezi odpůrci a představovaném seskupení. Je mnoho různých úrovní komunity, tak jako je mnoho různých úrovní sporů. Každý pachatel a každá oběť jsou členy několika komunit a neformálních organizací – osobních komunit – jako je rodina, přátelé, sousedstvo, školní organizace, církevní a komunitní organizace. Všichni jsme členy naší místní komunity, městské čtvrti nebo obce, metropolitní oblasti, státu, „komunit“ na federální a společenské úrovni. V konečném měřítku jsme všichni členy lidské komunity ... je rozumné považovat za minimální nutnou hranici komunity tu, která je omezena na strany s přímým hmotným zájmem (potřeba nebo zodpovědnost) v daném konfliktu (McCold).

2) sociální skupina, která sdílí společné rysy nebo zájmy a je považována nebo se považuje za v nějakém ohledu odlišnou od větší společnosti, uvnitř které existuje (např. obchodní komunita, vědecká komunita (Random House)).

místní komunita – sociální skupina jakékoliv velikosti, jejíž členové bydlí v konkrétní lokalitě, sdílí stejnou vládu a stejné kulturní a historické dědictví (Random House).

širší komunita – např. stát, společnost, vláda, není oběť a není přímá strana v kriminálním konfliktu, má pouze nepřímý zájem na výsledku (McCold a Wachtel).

osobní komunita – ti jedinci, kteří znají oběť a/nebo pachatele a mají k nim osobní vztah; zahrnuje členy primární a sekundární skupiny ve vztahu k oběti a/nebo pachateli (McCold a Wachtel).

rodinná komunita – členové bezprostřední rodiny a další příbuzní, od kterých je očekávána celoživotní starost o bezpečnost členů jejich rodiny (Pennell a Burford).

community justice – spravedlnost vykonaná komunitou:

není osobní spravedlnost, která je charakterizována jako osobní pomsta, často nekontrolovaná a brutální. Spravedlnost vykonaná komunitou je kontrolovaná spravedlnost: humánnější, více vyvážená, méně represivní. Trestný čin je v první řadě vnímán v mezilidském kontextu zaměřeném na skutečnou škodu, ke které došlo, což vytváří závazky, včetně finančních závazků. Výkon spravedlnosti komunitou se týká v první řadě procesů zprostředkování a vyjednávání, důraz je kladen na sjednané, mimosoudní vyrovnání, které obvykle představuje odškodnění. Jiné prostředky byly použity jen pokud vyjednávání selhalo. Těmito prostředky byla pomsta (nutně vyžadující útočiště s právem azylu) a občanské soudní procesy, oboje za účelem vynucení osobního vypořádání (Zehr).

compensation – vyrovnání, kompenzace:

1) uhrazení škod, odškodnění, opravení / uzdravení, odevzdání ekvivalentu nebo náhrady stejné hodnoty; to co je nutné, aby poškozená strana získala své předešlé postavení; peněžní náhrada ekvivalentní utrpěné škodě, ekvivalent odevzdaný za odcizený majetek nebo způsobené zranění; akt, kterým soud nebo jiný tribunál nařídí zaplacení osobě, jejíž činy nebo zanedbání způsobilo ztrátu nebo újmu druhému (Black).

2) finální závazky vládních úřadů odškodnit trpící občany, nebo finanční závazky jiných stran např. pojišťovacích společností vyplatit odškodné svým zákazníkům (Karmen).

composition – dohoda, narovnání:

ujednání trvalého charakteru mezi stranami za účelem zamezení dalšímu veřejnému násilí (Schafer).

conciliation – smíření, vyrovnání, smír:

1) urovnání a vyřešení sporu přátelským, nikoliv antagonistickým způsobem (Black).

2) navozuje uklidnění třenic a dohodu nebo dorozumění. Někdy zahrnuje užití terapie za účelem vyřešení emocionálních nebo psychologických problémů a přizpůsobení se změněným podmínkám. Smír může zahrnovat poradenství a vyžadovat zprostředkování. Při smíru má třetí strana relativně vysoký podíl na diskusích a její působení se neomezuje na pomocnou roli prostředníka (Belgrave).

consequences – následky, důsledky:

Přirozené a logické důsledky jsou nástroje k učení se zodpovědnosti. Přirozené důsledky jsou výsledky chování, ke kterým dochází přirozeným způsobem, bez vnějšího zásahu. Když budete stát na dešti, zmoknete. Logické důsledky vyžadují vnější zásah a mohou zahrnovat ztrátu výhod / výsad vztahující se ke ztrátě důvěry způsobené nesprávným chováním. Tři zásadní body logických důsledků (v angličtině „tři R“), které pomáhají zajistit, že řešením budou logické důsledky spíše než trest, jsou tyto, 1) důsledky se mají vztahovat k chování (related to the behaviour); 2) mají být důstojné, nezahrnovat vinu, ostudu nebo trest a mají být prosazeny ohleduplně (respectful); 3) mají být rozumné ve vztahu ke škodě a rozumné z pachatelova úhlu pohledu (reasonable). Všechny tři body jsou nutné pro logický důsledek, jinak se jedná o trest (Nelsen). Pokud bude o důsledcích pro pachatele rozhodováno jinými, odpovědnost za trestný čin nebude zahrnovat vlastní zodpovědnost dotyčného (Zehr).

covenant justice (Biblical/shalom justice) – spravedlnost ve smyslu učení Bible a v souladu s ním:

přesvědčení, že Bůh uzavřel úmluvu s lidmi, závaznou dohodou stanovující vzájemnou odpovědnost a závazky. Tato úmluva položila základ nové společnosti, odlišné od ostatních, s vlastními funkčními principy, která bude usilovat o „shalom“ (žítí ve správném vztahu k Bohu a k ostatním). Vykonání spravedlnosti je aktem lásky, která chce uvést zaležitosti do pořádku, budovat „shalom“ [mír] poskytováním pomoci potřebným a myslet na potřeby, ne na zásluhy. Spravedlnost je testována výsledkem, ne procesem, kde k potrestání dochází v kontextu lásky a komunity a je doprovázeno obnovením úmluvy. Odplata/odveta je podřízená „shalom“, který mírní a omezuje trestající spravedlnost (Zehr).

crime – trestný čin, zločin:

1) vážná škoda způsobená osobě nebo osobám; škoda natolik vážná, že vyžaduje kolektivní odpověď (McCold).

2) v první řadě trestný čin proti mezilidským vztahům a teprve druhotně porušení zákona (protože zákony existují za účelem ochrany bezpečí a spravedlnosti v mezilidských vztazích) (Claassen).

3) porušení soucitu a bezúhonnosti (Garofalo); násilné útoky / přepadení a krádeže (McCold).

4) násilí vůči lidem a vztahům; povlak jako vrcholek pyramidy škod a konfliktů (Zehr).

5) jednání proti jiné osobě nebo komunitě (Bazemore a Umbreit).

6) jednání proti komunitě (Bazemore a Umbreit).

Podstatou první námitky je, že zločin je zlo páchané na společnosti, tudíž veřejní činitelé jednájí v zastoupení společnosti k zajištění dalších společensky žádoucích cílů. Uložený trest by tedy měl být v souladu s cíly společnosti a neměl by přinést prospěch jednotlivým obětem. Osoba, která utrpěla škodu, musí žádat o odškodnění prostřednictvím řízení občanského práva. Tento argument není schopen uznat symbolickou povahu účasti oběti na trestním řízení. Oběť se ho účastní jako představitel společnosti, jako každý člověk spíše než jako soukromý jedinec.

Oběť se nachází na místě nás všech a nese hlavní nápor škody způsobené trestným činem. Z tohoto důvodu by oběti měly mít příležitost vystupovat v trestních procesech jako zástupci nás všech a, v jejich roli každého člověka, obdržet výhody v podobě odškodnění (Galaway).

Vzhledem k tomu, že to co je považováno za deviantní se na různých místech liší, je nutné zdůraznit, že definice tohoto slova nezáleží na vnitřních rysech chování zúčastněných osob, ale na zájmech a předsudcích těch, kteří mají moc prosadit své pojetí standardního chování ... (Radzinowicz).

Část kriminologů vykazuje tendenci pomíjet chování, které se obvykle nedefinuje jako trestný čin (např. rasismus, diskriminace podle pohlaví a imperialismus) a to, které obvykle nebývá soudně stíháno (např. cenové podvody, klamání spotřebitele, vládní korupce a zabití policíi). V krátkosti, chování, které by mohlo být potencionálně hodnoceno jako „nejzávažnější“, bylo z analýze vyloučeno (Silverman a Teevan).

Bootless crimes („bootless“ = *dosl. zbytečný, neprospěšný*) jsou trestné činy natolik ohavné, že žádný převod peněz by nemohl nastolit společenskou rovnováhu (Karmen).

Victimless crimes – zločiny bez obětí jsou konsensuální zločiny, ve kterých nejsou žádné přímé oběti mimo samotných pachatelů. I když ostatní mohou být negativně postiženi nepřímým způsobem, tyto zločiny jsou spáchány především proti ustáleným normám společnosti spíše než proti osobám. Definovat tyto formy nepřijatelného chování jako trestný čin je neslučitelné s restorativní justicí (McCold).

discipline – disciplína, kázeň:

1) důsledky, odsouhlasené pachateli nebo uložené úředními osobami pachatelům, kteří se rozhodli nespolupracovat, které jsou rozumné, restorativní a důstojné pro oběti, pachatele a komunitu (Claassen).

2) trénink chování v souladu s pravidly; instrukce a cvičení, jejichž účelem je výuka správného chování a jednání; učit instrukcemi a cvičením za účelem dosažení stavu pořádku a poslušnosti cvičením a kontrolou (Random House).

pozitivní disciplína – přístup, který učí zodpovědnosti s vysokou úrovní kontroly a výchovy, který nezahrnuje kárné reakce na nepřijatelné chování a umožňuje osobám zažít přirozené

následky jejich chování tam, kde je to vhodné, nebo logické následky jejich chování, kde je to zřejmé. Důsledky nemusí být nejlepší odpovědí na každé nepřijatelné chování. Když se důsledky, i jen vzdáleně, přibližují trestu, pozitivní disciplína se místo toho soustřeďuje na nalezení řešení (Nelsen).

diversion – odvedení, odklon / „změna kursu“:

odvedení pachatele nebo podezřelého od jakékoliv konkrétního výsledného závěru v jakémkoliv bodě procesu trestního soudnictví. Tento výraz se může vztahovat k řadě programů, např. úplný odklon ze systému trestního soudnictví, odebrat případ ze systému trestního soudnictví s rozhodnutím varovat nebo upozornit spíše než soudně stíhat, odklon ve stádiu před soudním řízením za účelem vyřešení případu nějakou neformální cestou, a alternativy k odsouzení nebo trestu po soudním řízení (Belgrave).

family group conferencing – rodinná skupinová konference:

Novozélandský model – setkání v době a místě vybraném rodinou, kterého se účastní mladistvý pachatel, rodina (včetně širší rodiny), oběť, policie, právní zástupce mladistvého (obhájce mladé osoby), pokud byl takový určen, a jakékoliv další osoby, jejichž přítomnost si rodina přeje. Setkání je zorganizováno koordinátorem pro trestní soudnictví mladistvých (Youth Justice Coordinator – YJC), který působí jako facilitátor a prostředník mezi rodinou a policií, nicméně koordinátor může pozvat ostatní, aby jednali jako facilitátor (zejména pokud je to z hlediska dané kultury důležité). Obvyklý postup je tento, po představení účastníků a výměně pozdravů policie popíše trestný čin a mladá osoba se k němu buď přihlásí nebo nepřihlásí. Pokud svou účast na trestném činu nepopírá, konference pokračuje tak, že oběť popíše, jaký dopad na ní trestný čin měl. Poté se vymění názory na to, jakým způsobem by se záležitost uvedla to pořádku. Rodina se poradí v soukromí, poté setkání pokračuje s profesionály a obětí, aby se zjistilo, zda všichni souhlasí s návrhy a plány navrženými rodinou (Maxwell a Morris).

Waggský model – setkání, které je alternativou k tradičnímu soudnímu postupu, kde facilitátorem je policista. Zúčastní se ho pachatel (pachatelé) trestného činu a oběť (oběti) trestného činu spolu se svými rodinami a přáteli, a ostatní, kteří byli přímo zasaženi trestným činem. Konference se konají v případě, že bylo ukončeno předběžné vyšetřování a vina nebyla popřena, a je zajištěna dobrovolná účast oběti a pachatele. Každá konference je koordinována policistou (nebo jinou úřední osobou nebo kvalifikovaným dobrovolníkem), jehož úlohou je povzbuzovat účastníky, aby vyjádřili své pocity ohledně trestného činu a dosáhli kolektivní dohody, jak nejlépe minimalizovat škodu způsobenou protiprávním jednáním. Dohodou obvykle bývá nějaké ujednání týkající se přiměřené náhrady a odškodnění. Na tomto ujednání se všichni oficiálně dohodnou, ale právně závazné není (Moore).

Model REAL justice – písemná verze konference podle waggského modelu, buď jako alternativa k tradičnímu trestnímu procesu nebo v kombinaci s ním; facilitátorem je policista nebo jiná úřední osoba, zástupce školy, správní úředník nebo je zastupují dobrovolníci z řad komunity.

Canberrský model – konference podle waggského modelu s účastí obětí nebo bez ní, nebo dobrovolníci z řad komunity představují imaginární oběť v případech, kde nedošlo ke skutečné škodě (např. trestný čin řízení vozidla pod vlivem alkoholu).

family group decision-making – rodinné skupinové rozhodování:

proces nastolení vztahu spolupráce mezi státem a rodinami za účelem zajištění bezpečnosti ohrožených dětí nebo manžela/manželky tam, kde členu rodiny nehrozí bezprostřední nebezpečí a kde se rodina pro účast rozhodne. Rodina může pozvat kohokoliv, aby se setkání zúčastnil. Setkání má tři části. V první fázi koordinátor péče a ochrany s dalšími odborníky, kteří mohou být přítomni vysvětlí situaci. Poté se koná schůze rodiny, kde se rodina poradí v soukromí. Po této diskusi může rodina přijít s návrhem, prodiskutovat ho s koordinátorem péče a ochrany a dalšími přítomnými odborníky, a pokusit se domluvit konečný plán. Plán určuje, kdo z rodiny, komunity a agentury souhlasil s konkrétními úkoly, a je monitorován tak, aby bylo zajištěno, že všechny zúčastněné strany plní své závazky (Hardin).

healing – uzdravení (urovnání, překlenutí rozporu / konfliktu, odstranění potíží):

Obě strany, oběť i pachatel se musí uzdravit a toto uzdravení vyžaduje příležitost pro odpuštění, přiznání, projevení lítosti a usmíření. Uzdravení se také týká vztahu mezi obětí a pachatelem, vztahu který, pokud neexistoval před trestným činem, existuje nyní. Abychom se cítili celí, musíme mít pocit, že máme kontrolu nad svým životem a osudem. Předpoklady pro uzdravení jsou posílení kontroly nad vlastním životem, pravdomluvnost, odpovídání na otázky, znovunabytí toho, co bylo ztraceno a (znovu)nabytí pocitu jistoty (Zehr).

interdependency – vzájemná závislost:

charakteristický rys jedinců s vazbami, které zakládají osobní závazek vůči ostatním v dané komunitě, vyjádřený v rámci systému skupinové loajality. Rozsah, ve kterém se jedinci podílí na systému, ve kterém jsou závislí na ostatních za účelem dosažení hodnotných cílů a ostatní jsou závislí na nich. Vzájemná závislost je přibližně ekvivalentní sociálním poutům, vazbě a oddanosti v teorii kontroly (Braithwaite).

justice – spravedlnost:

proces na uzdravení škod způsobených zločinem; snaha uvést věci do pořádku, pro lidi a mezi lidmi (Zehr).

mediation – zprostředkování:

způsob řešení sporu, ve kterém neutrální třetí strana usnadní vyjednávání mezi spornými stranami. Je to proces, ve kterém si strany mohou zachovat kontrolu nad sporem a vyvinout řešení, které je přijatelné pro všechny zúčastněné. Často se používají techniky řešení problému za účelem poskytnutí fóra, kde se strany mohou usnést, zda jsou přesvědčeny, že se tak děje v jejich nejlepším zájmu. Prostředníci obecně neposkytují rady ani návrhy. Zprostředkování je dobrovolné a důvěrné. Sjednané dohody mohou být právně závazné, podle toho v jakém kontextu je tato technika použita (Belgrave).

net-widening – „rozšiřování sítě“:

výraz používaný k popsání dopadu opatření, které rozhazují síť systému trestního soudnictví v širším měřítku. Toto může být nezamýšlený výsledek. Je možné ho spatřit u opatření, jejichž následkem systém trestního soudnictví zachytí více pachatelů, k čemuž by jinak nedošlo a tam, kde jsou pachatelé zataženi hlouběji do systému trestního soudnictví následkem dotěrnějších procesů nebo závěrů, které vyznívají jinak než mohlo být očekáváno (Belgrave).

offender – pachatel:

1) osoba, která způsobí újmu jinému (Random House).

2) osoba, která uvede někoho dalšího do stavu dotčené nelibosti (Random House).

3) osoba, která poruší nebo přestoupí zákon; ten, kdo spáchal přestupek, viník, provinilec, zločinec, pachatel trestných činů (Random House, z „offense“, angl. přestupek, přečin, zločin, ale i urážka, důvod rozhořčení, hřích).

4) narušitel trestního práva, zejména pokud se nejedná o závažný trestný čin, zločin (Random House, z „offense“, viz výše).

přímý pachatel – jedinec, který je v první řadě zodpovědný za trestný čin, jehož chování způsobilo škodu.

nepřímý pachatel – ti členové komunity nebo vlády, jejichž chování dává vznik podmínkám, které jsou zodpovědné za trestné činy a násilí nebo nárůst kriminality nebo sociální škody.

punishment – potrestání:

1) uložení trestu nebo jiných následků, běžně pocítovaných jako nepříjemné, pachateli záměrně uložené a vykonané úředním orgánem z důvodu spáchání trestného činu nebo přestupku proti zákonu nebo nařízení (Newman).

2) vystavení osoby trestu, ztrátě, odnětí svobody, smrti atd. jako pokuta za nějaký trestný čin, přestupek nebo zavinění (Random House).

3) jakékoliv finanční odškodnění, pokuta nebo odnětí svobody vyřčené nad osobou z moci zákona a rozsudek a trest stanovený soudem za trestný čin nebo přestupek spáchaný touto osobou, nebo za zanedbání povinnosti stanovené zákonem; odnětí majetku nebo nějakého práva (Black).

4) jakýkoliv trest, pokuta, utrpení nebo odnětí svobody vyřčené nad osobou z moci zákona a rozsudek a trest stanovený soudem za trestný čin nebo přestupek spáchaný touto osobou, nebo za zanedbání povinnosti stanovené zákonem (Rush).

5) uvalení trestu, zamýšleného jako trest, jako odpověď na provinění (Zehr, Christie).

Snaha najít alternativy k vězení představuje pouze další pokus o záplatování paradigmatu. Místo hledání alternativ k trestu, alternativní hnutí nabízí alternativní tresty. Nabízením nových způsobů potrestání, které jsou méně nákladné a přitažlivější než vězení jsou navrhovatelé schopni podpořit paradigma. Nicméně, protože jde jen o epicykl (kruhový pohyb), není zde nastolena otázka zásadních předpokladů ohledně potrestání (Zehr).

reconciliation – smír, narovnání:

vyřešení sváru nebo znovunastolení přátelských vztahů s někým po odcizení. Tento výraz je často používán ve vztahu k severoamerickým programům zprostředkování mezi obětí a pachatelem, zejména je takto označován cíl těchto programů, a naznačuje, že vztah mezi obětí a pachatelem je primárním ohniskem procesu (Belgrave) [viz také conciliation].

reintegrative shaming – „zahanbení za účelem opětovné integrace“:

specifický nesouhlas s chováním vyjádřený v rámci vztahů, které jsou charakterizovány všeobecným společenským uznáním, doplněný pokračujícím společenským zřetelem k alternativním způsobům chování; posílení sociálních vazeb spíše než jejich oslabení (Braithwaite).

reparation – odškodnění, náhrada, reparace:

znamená, že pachatel dá něco zpátky oběti jako kompenzaci za způsobenou ztrátu nebo škodu. Odškodnění může být finanční nebo může být provedeno jiným způsobem, např. prací pro

oběť nebo charitativní instituci navrženou obětí. Může být provedeno také formou omluvy (Belgrave).

Reparative Boards – Reparační výbory:

neformální typ výkonu spravedlnosti, za přítomnosti obětí nebo bez nich, kde určení dobrovolníci z řad komunity stanoví reparaci místní komunitě nebo odškodnění obětí, které bude požadováno od pachatele (praktikováno nápravným úřadem státu Vermont, USA).

reprisal (viz retaliation)

restitution (restoration) – náhrada, odškodnění, restituce:

1) týká se odpovědnosti pachatelů vůči obětem. Jsou možné čtyři způsoby odškodnění: 1) platby placené pachatelem přímo skutečné oběti, třeba prostřednictvím zprostředkovatele; 2) výdělky sdílené s některou institucí komunity nebo skupinou v roli náhradní oběti; 3) osobní služby poskytované pachatelem k prospěchu oběti; 4) práce vykonaná pachatelem k prospěchu komunity (Galaway).

2) odškodné v podobě předání ekvivalentu nebo kompenzace způsobené ztráty, poškození nebo škody; uvedení do původního stavu nebo výchozí pozice (Random House).

3) požadavek soudu, aby údajný nebo usvědčený pachatel uhradil finanční částku nebo poskytl služby oběti trestného činu, nebo poskytl služby komunitě (Rush).

4) spravedlivá náprava, kterou osoba získá zpět svoje původní postavení před ztrátou nebo škodou, nebo je umístěna do postavení, ve kterém by se nacházela, kdyby k trestnému činu nedošlo; náhrada čehokoliv právoplatnému vlastníkov; akt opravení nebo odevzdání ekvivalentu za jakoukoliv ztrátu, poškození nebo škodu; rozsudek k náhradě způsobené škody oběti nebo společnosti v podobě peněz nebo služeb za způsobenou škodu (Black).

symbolická náhrada - používá náhradní oběti tam, kde došlo k trestnému činu vůči společnosti, kde není možné lokalizovat konkrétní oběť nebo kde oběť nechce přijmout pomoc pachatele (Harris).

kreativní náhrada – tam, kde se pachatelé z vlastní iniciativy rozhodnou udělat více, než vyžaduje zákon nebo k čemu byli odsouzeni, překročí očekávání ostatních a zanechají oběť v lepším postavení než byla před spácháním trestného činu (Englash).

restorative justice – restorativní justice:

1) proces, ve kterém se všechny strany s hmotným zájmem v konkrétním trestném činu sejdou, aby se společně usnesli, jakým způsobem vyřešit následky trestného činu a jejich důsledky pro budoucnost (Marshall).

2) umožňuje oběti, pachateli a komunitě pokusit se nalézt řešení, která upřednostňují opravu, smír a nový pocit jistoty. Cílem je odškodnění a uzdravení na straně oběti, uzdravení vztahů mezi obětí a pachatelem, odpovědnost a uzdravení na straně pachatele, a uzdravení pro komunitu (Zehr).

3) všechny soudní nebo přinejmenším oficiálně vedené iniciativy, které zapojují pachatele do procesu (symbolické) restaurace, kompenzace nebo náhrady materiální, psychologické a/nebo společenské škody způsobené trestným činem (Walgrave).

4) komplexní pochopení vztahů zasažených trestnou činností, které uznává, že systém trestního soudnictví se musí zaměřit na utrpěné škody, potřeby a zodpovědnost obětí trestných činů, pachatelů a komunit (Richardson a Preston).

5) záležitost alternativních hodnot, ne alternativních technik potrestání (Zehr citující Harrise).

retaliation (lex talionis) – **odveta** (zákon odvety):

1) způsobení té samé újmy pachateli, kterou on způsobil jinému. V moderním mezinárodním právu zákon, podle kterého jeden stát může odsoudit občany jiného státu k trestu smrti, odnětí svobody nebo jinému strádání odvetou za podobné zacházení se svými vlastními občany (Black).

2) potrestání jiných osob než pachatele, obvykle neúměrné způsobené újmě, na rozdíl od odplaty (McCold)

3) oplácet stejné stejným, zejména oplácet zlo zlem. *Reprisal* (odveta, odplata) – tento termín se používá zejména v době války pro odvetu vůči nepříteli za jeho činy (Random House).

4) soukromá pomsta za špatný čin. Mstítel se snaží způsobit pachateli takové utrpení, jaké utrpěla jeho oběť. Výraz předpokládá, že trest za újmu by měl být stejný jako újma (Rush).

retribution(deserts) – **odplata** (zasloužená):

1) potrestání pachatelů, které je úměrné způsobené újmě (McCold).

2) spravedlivé nebo zasloužené potrestání za nějaký zlý skutek, často bez osobních motivů, (Random House).

3) předpokládá zaplacení dluhu vůči společnosti a smytí viny tímto způsobem. Toto bylo kodifikováno v biblickém příkazu „oko za oko, zub za zub“ (Rush).

4) něco daného nebo požadovaného k zaplacení. V trestním právu je to trest založený na teorii, která nese jeho jméno a nekompromisně založený na skutečnosti, že každý zločin si zasluhuje odměnu ve formě trestu (Black).

regenge (vengeance) – **msta, pomsta**:

1) vykonání hořké touhy ublížit jinému za špatný skutek, který ublížil této osobě nebo těm, se kterými se tato osoba ztotožňuje (Random House).

2) potrestání pachatelů neúměrné újmě (McCold).

3) způsobení utrpení pachateli soukromou osobou, které bylo ublíženo. Je to širší termín než odveta (retaliation) v tom směru, že pomsta nezná žádné hranice co se týče způsobu nebo stupně utrpení, kterým je trestán pachatel (Rush).

Vengeance (msta, pomsta) je obvykle hněvivá, pomstychtivá, zuřivá msta (Random House).

survivor – **přeživší osoba** nebo **pozůstalý**:

1) jedinci, kteří byli zasaženi trestným činem, kteří jsou na cestě k zotavení, překonávají své obtíže a úspěšně se přizpůsobují svým současným podmínkám (Karmen).

2) osoby v příbuzenském vztahu k obětem, které zemřeli, např. rodiče, manžel/manželka nebo děti, osoby, které mají nárok na pozůstalostní dávky.

3) ti jedinci, kteří byli cílem nebo potenciálním cílem válečných nebo teroristických činů a nebyli zabiti nebo nezemřeli následkem těchto činů.

victim – **oběť**:

osoba, která trpí destruktivním nebo poškozujícím činem nebo činností (Random House).

oběť (oběti) trestného činu – lidé, nebo skupiny nebo neosobní entity, kteří trpí z důvodu nelegálních činností (Karmen).

přímá oběť (primární oběť) – lidé, nebo skupiny nebo neosobní entity, kteří bezprostředně pocítili trestný čin nebo jeho důsledky (Karmen).

primární oběť (oběti) – ten (ti), kdo je (jsou) nejvíce zasažen (zasaženi) trestným činem (Claassen).

nepřímá oběť (sekundární oběť) – lidé, nebo skupiny nebo neosobní entity, kteří také trpí emocionálně nebo finančně, ale nejsou přímo zasaženi nebo poškozeni (Karmen).

sekundární oběti – ostatní, kteří jsou zasaženi trestným činem; sem mohou patřit členové rodiny, přátelé, pracovníci trestního soudnictví, komunita, atd. (Claassen).

zástupná oběť – ti, kteří sdílí utrpení oběti nebo se, potom co se o trestném činu dozvěděli, cítí být pronásledováni / diskriminováni, ale přímo s danou událostí nemají nic společného; mohou utrpět ztrátu (např. mobility, soukromí, atd.) z důvodu strachu z trestného činu (McCold).

victim-offender mediation - zprostředkování mezi obětí a pachatelem:

model používaný v iniciativách jako je např. program usmíření mezi obětí a pachatelem (Victim-Offender Reconciliation Program, VORP) ve Spojených státech a v Kanadě, a programy odškodnění mezi obětí a pachatelem (Victim-Offender Reparation Programs) působící ve Velké Británii. Všeobecně zahrnuje pouze oběť a pachatele, kteří se setkají za přítomnosti prostředníka, aby vyřešili problémy mezi sebou. Pokud se účastní ostatní osoby, aby poskytli svoji oporu, např. členové rodiny, pak pouze jako pozorovatelé. Tento model kontrastuje s konferenčním modelem, kde se setkání účastní řada osob, které se na něm také aktivně podílí (Belgrave).

ZDROJE LEXIKONU

Bazemore, Gordon a Mark Umbreit. 1994. *Balanced and restorative justice: Program summary*. Washington, D.C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention (Úřad pro trestní soudnictví a prevenci kriminality mladistvých) (říjen).

Belgrave, John. 1995. *Restorative justice: A discussion paper*. Diskusní příspěvek. Ministry of Justice, New Zealand. (Ministerstvo spravedlnosti Nového Zélandu.)

Black, Henry. 1990. *Black's law dictionary*, 6. vydání. St. Paul, Minn.: West Publishing. (Blackův právní slovník.)

Braithwaite, John. 1989. *Crime, shame and reintegration*. New York: Cambridge University Press.

Claassen, Ron. 1995. Restorative justice principles and evaluation continuums. Studie předložená v National Center for Peacemaking and Conflict Resolution (Národní středisko pro mírové úsilí a řešení konfliktů), Fresno Pacific College, v květnu.

Cordella, Peter. 1991 Reconciliation and the mutualist model of community. In: *Criminology as peacemaking*, ed. H. Pepinsky a R. Quinney, 30-46. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.
Englsh, Albert. 1977. Beyond restitution: Creative restitution. In: *Restitution in criminal justice*, ed. H. Pepinsky a R. Quinney. Lexington, Mass.: Lexington Books.

Galaway, Burt. 1977. The uses of restitution. *Crime and Delinquency*. 23(1):56-67.

Galaway, Burt. 1989. Informal justice: Mediation between offenders and victims. In: *Crime prevention and intervention: Legal and ethical problems*, ed. P. Albrecht a O. Backes. New York: Walter de Gruyter.

Garofalo, Rafael. 1914, *Criminology*. Přeložil R. Miller. Boston: Brown and Co.

Hardin, Mark. 1996. *Family group conferences in child abuse and neglect cases: Learning from the experience of New Zealand*. American Bar Association, Center on Children and the Law. (Americká advokátní komora, Středisko pro děti a zákon.)

Harris, M. Kay. 1979. *Sentencing to community service*. Washington, D.C.: American Bar Association. (Americká advokátní komora.)

Karmen, Andrew. 1990. *Crime victims: An introduction to victimology*. Belmont, Calif.: Wadsworth.

Maxwell, Gabrielle a Allison Morris. 1994. The New Zealand model of family group conferences. In: *Family conferencing and juvenile justice: The way forward or misplaced optimism?* ed. Alder a Wundersitz. Australian Institute of Criminology (Australský institut pro kriminologii), Canberra ACT, Austrálie.

McCold, Paul. 1996. Restorative justice and the role of community. In: *Restorative justice: international perspectives*. Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press.

McCold, Paul a Ben Wachtel. 1998. Community is not a place: A new look at community justice initiatives. *Contemporary Justice Review* 1(1):71-85.

Moore, David B. 1995. *A new approach to juvenile justice: An evaluation of family conferencing in Wagga Wagga*. Zpráva pro Radu pro kriminologický výzkum. (Criminology Research Council.) Wagga Wagga, NSW: Centre for Rural Social Research, Charles Sturt University-Riverina.

Nelsen, Jane. 1996. *Positive discipline*, 2. vydání. New York: Ballantine Books.

Newman, Graeme. 1985. *The punishment response*. Albany, N.Y.: Harrow and Heston.

Pennell, Joan a Gale Burford. 1994. Attending to context: Family group decision making in Canada. In: *Family group conferences: Perspectives on policy and practice*, ed. J. Hudson et al. Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press.

Radzinowicz, Sir Leon. 1943. *A history of English criminal law*. London: Stevens Press.

Richardson, Greg a Bill Preston. 1997. *Full Circle*. Informační bulletin Institutu restorativní justice (Restorative Justice Institute.) 1:1.

Rush, George. 1994. *The dictionary of criminal justice*, 4. vydání. Guilford, Conn.: Dushkin Publishing Group. (Slovník trestního soudnictví.)

Schafer, Stehen. 1970. *Compensation and restitution to victims of crime*, 2. vydání. Montclair, N.J.: Patterson Smith.

Silverman, Robert a James Teevan Jr. 1980. *Crime in Canadian society*, 2. vydání. Toronto: Butterworths.

Stein, Jess, ed. 1971. *The Random House dictionary of the English language*. New York: Random House. (Slovník anglického jazyka.)

Stuart, Barry. 1996. Circle sentencing: Turning swords into ploughshares. In: *Restorative justice: International perspectives*, ed. B. Galaway a J. Hudson. Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press.

Walgrave, Lode. 1995. Restorative justice for juveniles: Just a technique or a fully fledged alternative? *Howard Journal of Criminal Justice* 34(3):228-249.

Zehr, Howard. 1990. *Changing lenses: A new focus for crime and justice*. Scottsdale, Pa.: Herald Press.

Přehled některých odlišných definic používaných autory píšícími na téma restorativní justice viz Delfská analýza Pracovní skupiny Aliance nevládních organizací (the Alliance of NGOs Working Party on Restorative Justice Delphi Analysis) v: McCold, Paul. 1998. Restorative justice: Variations on a theme. In: *Restorative justice for juveniles: Potentialities, risks and problems for research*, ed. L. Walgrave. Belgie: Leuven University Press.

ZDROJE RESTORATIVNÍ JUSTICE: KNIHY

K dostání u nakladatelství Criminal Justice Press, P.O.Box 249, Monsey, N.Y. 10952;
_ HYPERLINK "<http://www.criminaljusticepress.com>" _ www.criminaljusticepress.com ; 1-800-914-3379 nebo (914) 783-1144:

Restorative Juvenile Justice, k vydání připravili Gordon Bazemore a Lode Walgrave (ISBN: 1-881798-13- 5, 1998, 300 str., \$35). Tato kniha nabízí kompilaci 14ti kapitol vedoucích vědců a badatelů v oblasti restorativní justice z 10ti zemí. Přestože je zaměřena na kriminalitu mladistvých a soudnictví v tomto kontextu, kapitoly se zabývají obecnými otázkami relevantními pro reakci na kriminalitu dospělých a trestní soudnictví a poskytují kritická stanoviska k řadě otázek, včetně vztahu k řádnému procesu, úměrnosti, kulturním rozdílům, úloze vlády a komunity, a potřebě zásadních směrnic. Kniha je rozdělená do oddílů pojednávajících o klíčových principech, programech a praxi, otázkách realizace, průzkumu, dopadu na oběť, pachatele a komunitu a jeho vlivu na budoucnost. Kniha také obsahuje klíčové kapitoly, ve kterých editoři knihy hodnotí vyhlídky a podmínky pro plně kvalifikovanou restorativní justici pro mladistvé.

Restorative Justice: An Annotated Bibliography-1997, sestavil Paul McCold (ISBN: 1881798- 11-9, 1997, 192 str., \$20). Tato bibliografie byla sestavena pro účely Pracovní skupiny pro restorativní justici Aliance nevládních organizací pro prevenci kriminality a trestní

soudnictví. Obsahuje více než 550 anotovaných odkazů ze světové literatury na téma restorativní justice a příbuzných témat, např. odsouzení k veřejně prospěšné práci, zprostředkování mezi spornými stranami a odškodnění. Položky jsou řazeny podle autora, předmětu a názvu.

Restorative Justice: International Perspectives, k vydání připravili B. Galaway a J. Hudson (ISBN: 1-881798-07-0, 1996, 530 str., \$35). Tato kniha obsahuje 30 kapitol od současných vědců z celého světa působících v oblasti restorativní justice, kteří se zabývají teorií, výzkumem a praxí restorativní justice ve Spojených státech, v Kanadě, Anglii, Walesu, Austrálii, na Novém Zélandě, v Japonsku a v Německu. Oddíly zahrnují teorii restorativní justice, její vykonávání mezi domorodými obyvateli, praktické problémy a aplikace programu. Kapitoly přibližují postupy restorativní justice na různých stupních soudního systému, tak jak byly zahájeny předáním případu od prokurátorů, soudců, probačních úředníků a sociálních kurátorů.

Family Group Conferences: Perspectives on Policy and Practice, k vydání připravili J. Hudson, A. Morris, G. Maxwell a B. Galaway (ISBN: 1-86287-201-5, 1996, 240 str., \$30). Antologie 14ti studií na téma principů a provádění rodinných skupinových konferencí - RSK (family group conferences, FGCs) v trestním soudnictví mladistvých a v systémech ochrany dětí několika národů. Témata zahrnují: původ a vývoj rodinných skupinových konferencí; použití RSK při práci na ochranu dětí na Novém Zélandě; průzkum péče o dítě v rodinných skupinových konferencích na Novém Zélandě; vliv RSK na mladé delikventy ve státě Jižní Austrálie; RSK ve státě Viktorie, Austrálie; služby péče o dítě RSK v Anglii a Walesu; RSK v Kanadě a ve Spojených státech; rozhodovací proces rodinné skupiny v Oregonu; RSK a mladí domorodí delikventi ve Winnipegu, Kanada; a rozhodovací proces rodinné skupiny v Kanadě.

Victim Meets Offender: The Impact of Restorative Justice and Mediation, Mark S. Umbreit (ISBN: 1-881798-02-X, 1994, 244 str., \$25) Tato studie hodnotí dobrovolné programy zprostředkování mezi obětí a pachatelem, které probíhají u čtyř soudů pro mladistvé v Oaklandu v Kalifornii, v Minneapolis, v Albuquerque v Novém Mexiku a v Austinu v Texasu. Informace byly získány z rozhovorů s 1 153 oběťmi a pachateli. Programy zprostředkování mezi oběťmi a pachateli přinesly velmi vysokou míru spokojenosti na straně obětí i pachatelů. Více než 90% zprostředkovačích sezení dospělo k domluvení plánu na odškodnění oběti a více než 80% pachatelů splnilo své závazky. Zprostředkování mezi obětí a pachatelem pomohlo snížit pocity strachu a úzkosti mezi oběťmi trestných činů. Recidivní rozdíly nebyly staticky významné.

K dostání u nakladatelství Waterside Press,
_HYPERLINK "<http://www.waterside-press.co.uk>" _www.waterside-press.co.uk;
e-mail:_HYPERLINK "<mailto:106025.1020@compuserve.com>"
_106025.1020@compuserve.com; Domum Road, Winchester S023 9NN England:

Justice for Victims and Offenders: A Restorative Response to Crime, Martin Wright (ISBN: 1-872870-35-X, 1996, 223 str., brožovaná kniha, £12+£1.50 poštovné a balné) Tato studie tvrdí, že základní funkce trestního soudnictví by neměla být trestající (trest a odstrašování) ale restorativní: tj. založená na nahrazení škody způsobené zločinem, do té míry, jak je tomu možné. Trestní soudnictví nemusí vždy používat nátlak; postupy založené na vzájemné dohodě jsou výhodné, např. oběti dostanou příležitost vyjádřit své pocity pachatelům, pachatelé dostanou příležitost nahradit škodu přímo obětem (a/nebo komunitě). Jsou zde popsány problémy tradičního postupu vynášení rozsudků i současné trendy směřující k restorativní justici – např. ukládání veřejně prospěšných prací a kompenzačních požadavků, a programy zprostředkování

mezi obětí a pachatelem. Je zde předložena možná podoba praktického systému restorativní justice počítající s aktivní účastí všech stran.

Relational Justice: Repairing the Breach, Jonathan Burnside a Nicola Baker (ISBN: 1-872870-22-8, 1994, 174 str., £10+£1.50 poštovné a balné). Třináct autorů diskutuje na téma „příbuzenská justice“ (relational justice), kde je hlavní důraz kladen na mezilidské vztahy ve společnosti a mezi oběťmi a pachateli, a úlohu, kterou hrají ve smyslu jedince pro sociální povinnost. „Příbuzenská justice“ je navržena jako alternativní teorie spravedlnosti a odlišná sociologická perspektiva. Vztahy mezi oběťmi a pachateli poškozené trestnými činy musí být opraveny. Mnozí z autorů spolupracují s Jubilee Policy Group a Jubilee Centre v Cambridgi.

K dostání u nakladatelství Kluwer Academic Publishers, _ [HYPERLINK "http://www.wkap.nl/book.htm/0-7923-1620-7"](http://www.wkap.nl/book.htm/0-7923-1620-7) _ www.wkap.nl/book.htm/0-7923-1620-7 ;
101 Philip Drive, Assinippi Park, Norwell, MA 02061, US. (781) 871 6600, Fax: (781) 871 6528
P.O.Box 17, 3300 AA Dordrecht, the Netherlands (+31) 78 639 23 92, Fax: (+31) 78 639 22 54:

Restorative Justice on Trial: Pitfalls and Potentials of Victim-Offender Mediation – International Research Perspectives, sestavili A. Messmer a H.-U. Otto (ISBN:0-7923-1620-7, 1992, 602 str., NLG420.00 / USD256.00 /GBP168.00). Dordrecht, NETH: Kluwer Academic Publishers. Akta NATO Advanced Research Workshop on Conflict, Crime and Reconciliation (pracovní seminář pro výzkum týkající se otázek konfliktu, kriminality a smíření), pořádaného v roce 1991 v Itálii; zabývají se současným stavem restorativní justice v mezinárodním měřítku. 41 zpráv je rozděleno do těchto tematických částí: restorativní justice v západních zemích; právní omezení a potřeby veřejnosti; použití restorativní justice ve vztahu k pachatelům; zprostředkovací proces; a směrem k restauraci soudnictví.

K dostání u nakladatelství Anderson Publishing, P.O. Box 1576, Cincinnati, OH 45201-1576; (513) 421-4142; _ [HYPERLINK "http://www.andersonpublishing.com/criminal/catalog/criminaljustice/13.html"](http://www.andersonpublishing.com/criminal/catalog/criminaljustice/13.html) _ www.andersonpublishing.com/criminal/catalog/criminaljustice/13.html :

Restoring Justice, Daniel Van Ness a Karen Heetderks Strong (ISBN: 0-87084-890-0, 1997, 228 str.). Tato kniha předkládá argumenty pro restorativní justici v jejích teoretických i praktických dimenzích. První část zkoumá principiální koncepty ze kterých vychází restorativní justice a probírá relevantní literaturu. Jsou zde uvedeny i koncepční překážky vztahující se k restorativní justici. Druhá část diskutuje nad přijetím jednotlivých složek přístupu restorativní justice. Autoři navrhuji konkrétní strategie za účelem posunutí amerického trestního soudnictví směrem k restorativním praktikám. Kniha je zamýšlena jako prohlášení teorie restorativní justice a zároveň i jako referenční příručka k jejímu praktikování.

K dostání u nakladatelství Herald Press,
_ [HYPERLINK "http://www.mph.lm.com/hp.html"](http://www.mph.lm.com/hp.html) _ www.mph.lm.com/hp.html ;
e-mail: _ [HYPERLINK "mailto:hp@mph.org"](mailto:hp@mph.org) _ hp@mph.org ; 616 Walnut Ave., Scottsdale, PA 15683; (724) 887-8500; fax (724) 887-3111, nebo 490 Dutton Drive, Waterloo, ON N2L 6H7; (519) 747-5722; fax (519) 747-5721:

Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice, Howard Zehr (ISBN: 0-8361-3512-1, 1990, 271 str., \$15). Tato studie se zabývá běžnými domněnkami na téma zločin a spravedlnost, která je zde nazývána „křivdu oplácející“ čočka nebo paradigma, a zvažuje historické, biblické a praktické alternativy. Navrhuje „restorativní“ model založený na potřebách obětí a pachatelů, předchozích způsobech odpovědí na zločin, současných experimentech a biblických principech. Obsah zahrnuje tato témata: zkušenost se zločinem; spravedlnost jako paradigma; spravedlnost vykonaná komunitou; biblická spravedlnost; a program usmíření mezi obětí a pachatelem a úloha církve.

K dostání u Church Council on Justice and Corrections,
— HYPERLINK "<http://www.csc-scc.gc.ca/cacc/iasep96e.htm>" — www.csc-scc.gc.ca/cacc/iasep96e.htm; 507 Bank Street, Ottawa, ONT K2P 1Z5 (613) 563-1688; fax: (613) 237-6129:

Satisfying Justice. Safe Community Options That Attempt to Repair Harm from Crime and Reduce the Use or Length of Imprisonment, vydal Church Council on Justice and Corrections (ISBN: 0-662-24516-4, 1996, 194 str., \$35). Tato kniha předkládá věrohodné alternativy k vězení a vysvětluje proč jich není víc. Co Kanadané chtějí a potřebují je „uspokojující spravedlnost“ – odpověď na zločin, která bere oběti vážně a pomáhá jim se uzdravit, odpověď, která volá pachatele k odpovědnosti a jedná s nimi efektivně, odpověď, která bere vážně příčiny zločinu a něco s nimi dělá. Tato kniha obsahuje více než 100 údajů s popisy programů a kontaktními informacemi, a vysvětluje proč tyto alternativy stále nemají za následek významné snížení počtu osob ve věznicích.

K dostání u nakladatelství Leuven University Press, Blijde-Inkomststraat 5, B-3000 Leuven, Belgium:
e-mail: — HYPERLINK "<mailto:hilde.gielis@upers.kuleuven.ac.be>" — hilde.gielis@upers.kuleuven.ac.be :

Restorative Justice for Juveniles: Potentialities, Risks and Problems for Research, Lode Walgrave (editor), Leuven, University Press, 1998. Tento svazek obsahuje „Leuvenskou deklaraci“ („Declaration of Leuven“) týkající se restorativní justice pro mladistvé, a obsahuje výběr studií napsaných předními odborníky a předložených na první mezinárodní konferenci na téma restorativní justice pro mladistvé, organizované Mezinárodní sítí pro výzkum restorativní justice pro mladistvé (International Network for Research on Restorative Justice for Juveniles). Kapitoly jsou rozděleny do tří oddílů: principy restorativní justice; formální prostředí, kde mohou probíhat iniciativy restorativní justice; a zhodnocení experimentů restorativní justice.

ZDROJE RESTORATIVNÍ JUSTICE: MONOGRAFIE

Následující monografie jsou dostupné v knihovně Ústředního menonitského výboru - Mennonite Central Committee Resource Library, 21 S. 12th St., P.O.Box 500, Akron, PA 17501-0500; (717) 859-1151;
e-mail: — HYPERLINK "<mailto:mccresources@mcc.org>" — mccresources@mcc.org):

Arthur, P., ed. 1989. *Justice: The Restorative Vision. New Perspectives on Crime and Justice* (č. 7), 40 str.. Tato publikace obsahuje tři články, které diskutují nad přednostmi a problémy restorativní justice. Restorativní justice je nabízena jako alternativa k současnému systému trestního soudnictví ve Spojených státech a v Kanadě. První článek se zamýšlí nad trestajícími dimenzemi křivdu oplácející spravedlnosti a nad hnutím směřujícím k restorativní justici v některých evropských zemích. Druhý článek se zaměřuje na popis funkčního modelu restorativní justice, který vyvíjí Justice Fellowship. Třetí článek napadá intelektuální domněnky na kterých je postaven model navrhovaný v druhém článku a naznačuje, že individuální potřeby jsou zdůrazněny na úkor společenských opatření.

Christie, N. 1984. Crime, pain and death. *New Perspectives on Crime and Justice* (č. 1), 14 str.. Tento článek probírá Christieovy konflikty jako je majetková představa a jeho knihu *Limits to Pain* za účelem zpochybnění teorie odstrašování a trestu, a kritizuje neoklasické ideologie. Pohyb kyvadla mezi léčením a všeobecným odstrašováním je tak i tak utilitářská pozice. Autor poté probírá fenomén ztráty: reakci na smrt, smutek a hněv. Moderní průmyslové společnosti se zaměřují méně na smrt a více na zločin, a poskytují méně prostoru zármutku než hněvu. Christie volá po více osobním přístupu.

Harris, M.K. 1989. Alternative visions in the context of contemporary realities. In: *Justice: The Restorative Vision. New Perspectives on Crime and Justice* (č. 7). Akron, Pa.: Mennonite Central Committee Office of Criminal Justice, 31-40. Tento článek napadá reálnost návrhů strategie restorativní justice v „Pursuing a Restorative Vision of Justice“, protože se zaměřují na opatření na individuální úrovni a pomíjejí opatření na společenské úrovni. Dáme-li obětem legální úlohu v systému trestního soudnictví nezaručí to nutně výsledky, které budou pro oběti a komunity příznivější. Dále, navrhovatelé restorativní justice nejsou schopni vysvětlit jakým způsobem by nový systém zacházel s nebezpečnými pachateli. Autor cituje pět etických zásad navržených Glorií Steinemovou a nabízí je jako cestu k vyjasnění diskuse ohledně cílů a strategií restorativní justice.

Moule, C.F.D. 1990. Punishment and retribution: An attempt to delimit their scope in New Testament thought. In: *New Perspectives on Crime and Justice* (č. 10). Akron, Pa.: Mennonite Central Committee Office of Criminal Justice, červenec, 21 str.. Moule rozlišuje mezi způsobem, jakým je výraz trest používán v Novém zákoně a způsobem, jakým je používán všeobecně. Tvrdí, že utrpení způsobené za účelem disciplinárním a odstrašujícím je zaměňováno za utrpení způsobené za účelem trestu a odplaty. Sleduje různé pojetí spravedlnosti v Novém zákoně a předkládá argument, že uspokojení abstraktní spravedlnosti je podosobní motiv, který deformuje úsudek člověka. V Novém zákoně utrpení způsobené v rámci usmíření není nikdy utrpení trestající, ale kreativní, restorativní a léčivé.

Northey, W. 1992. Justice is peacemaking: A biblical theology of peacemaking in response to criminal conflict. In: *New Perspectives on Crime and Justice* (č. 12). Akron, Pa.: Mennonite Central Committee Office of Criminal Justice, květen, 46 str.. Toto je teologická studie týkající se trestního konfliktu v Bibli. Northey předkládá několik aspektů biblické spravedlnosti a biblického míru včetně vykoupení, usmíření a ospravedlnění. Dochází k závěru, že státní trest má zřídka co dělat s vykoupením, ať už zkušeností nebo záměrem, a je tudíž opakem božího milosrdenství. Cíl, který se klene nad mírotvornou biblickou teologií a její aplikací na trestní konflikt je snaha obnovit správné vztahy kdekoli tyto byly porušeny trestným

činem. Northey vyzývá církev, aby se staly agenty změny k zabránění kooptace mírotvorných reformních programů, např. církevních programů smíru mezi obětí a pachatelem.

Northey, W. 1989. Biblical/theological works contributing to restorative justice: A Bibliographic Essay. In: *New Perspectives on Crime and Justice* (č. 8). Akron, Pa.: Mennonite Central Committee Office of Criminal Justice, srpen, 77 str.. Northey tvrdí, že téma restorativní justice nebo paradigma restorativní justice tak jak bylo vyvinuté Howardem Zehrem a dalšími se klene nad porozuměním spravedlnosti ve Starém i Novém zákoně, ačkoliv vzájemně si odporující představy spravedlnosti a zákona stojí za další studium. Jsou zde hodnoceny teologické knihy týkající se restorativní justice a komentáře jsou rozděleny do pěti hlavních námětů: Starý zákon, Nový zákon, všeobecné teologické práce, kaplanství a trest smrti.

Redekop, V. 1993. Scapegoats, the Bible and criminal justice: Interacting with Rene Girard. In: *New Perspectives on Crime and Justice* (č. 13). Akron, Pa.: Mennonite Central Committee Office of Criminal Justice, únor, 47 str.. Tato studie předkládá teorii Rene Girarda ohledně obětního beránka a vyvíjí teorii obětního beránka vztahující se k Bibli. Teorie obětního beránka je pak aplikována na systém trestního soudnictví ve vztahu k trestným činům a trestům a implikaci nahlížení na systém trestního soudnictví jako na posvátnou instituci.

Van Ness, D. 1989. Pursuing a restorative vision of Justice. In: *Justice: The Restorative Vision*, ed. P. Arthur. *New Perspectives on Crime and Justice* (č. 7). Akron, Pa.: Mennonite Central Committee Office of Criminal Justice, 17-30. Tento článek napadá současný systém trestního soudnictví a zaobírá se plánem Justice Fellowship na vytvoření modelu restorativní justice, který by nahradil současný kárný / odvetný model. Principy restorativní justice zdůrazňují dynamické vztahy mezi vládou, komunitou, obětí a pachatelem za účelem opravení nerovnováhy způsobené trestným činem. Jsou probírány konkrétní strategie pro vývoj modelu restorativní justice.

Zehr, H. 1989. Justice: Stumbling toward a restorative ideal. In: *Justice: The Restorative Vision*, ed. P. Arthur. *New Perspectives on Crime and Justice* (č. 7). Akron, Pa.: Mennonite Central Committee Office of Criminal Justice, 1-15. Tato studie klade proti sobě dvě pojetí zločinu: trestající justici a restorativní justici, poukazuje na to, že trestající justice klade důraz na trest, zatímco restorativní justice klade důraz na závazky pachatele vůči oběti. Trest jako odstrašující prostředek neuspěl. Restorativní justice, na druhé straně, by odňala státu moc trestat zločince a místo toho se zaměřuje na to, jak by pachatel mohl napravit škodu způsobenou obětí zločinu a sobě samému. Měla by být věnována pozornost nízkému počtu uvěznění v Holandsku i programům zprostředkování mezi obětí a pachatelem, které fungují ve Velké Británii. Je důležité hledat nové pochopení role systému trestního soudnictví a nový jazyk spravedlnosti.

Zehr, H. 1985. Retributive justice, restorative justice. In: *New Perspectives on Crime and Justice* (č. 4). Akron, Pa.: Mennonite Central Committee Office of Criminal Justice, září, 16 str.. Studie, která tvrdí, že současný trestní soudnictví je nefunkční pro oběti i pro pachatele. Současný proces aktivně odrazuje pachatele od převzetí skutečné odpovědnosti. Definování zločinu jako trestného činu vůči státu nebere v úvahu potřeby obětí zločinu. Restorativní justice je probírána jako posun paradigmatu od zasloužené odměny za špatný skutek. Biblické volání „oko za oko“ je ve skutečnosti volání po kompenzační spravedlnosti. Biblický zákon hledá úplně

jiné výsledky a vyžaduje jiné procesy. Restorativní justice poskytuje alternativní hodnoty a alternativní vizi, ne jenom alternativní tresty. Jsou zde porovnána dvě paradigmaty justice.

Zehr, H. 1980. Mediating the victim-offender conflict. In: *New Perspectives on Crime and Justice* (č. 2). Akron, Pa.: Mennonite Central Committee Office of Criminal Justice, září, 30 str.. Program smíru mezi obětí a pachatelem (Victim Offender Reconciliation Program, VORP) v Elkhartu, Indiana (USA), funguje již několik let jako součást Elkhart County Prisoner and Community Together (PACT). VORP je specializovaný mechanismus pro řešení konfliktů, který se zaměřuje na konflikt mezi obětí a pachatelem. Proces VORP je založen na osobním setkáních mezi obětí (oběťmi) a pachatelem (pachateli). Na setkání jsou probrána fakta a pocity a jsou vypracovány dohody týkající se odškodnění. VORP klade důraz na základní komunikační dovednosti svých dobrovolníků spíše než na vysoce specializované techniky zprostředkování. K vedení setkání je využívána široká škála členů místní komunity a církve. Proces VORP může být aplikován na téměř jakýkoliv druh případu a byl úspěšně použit pro mladistvé i dospělé. Revidováno 1990.

ZDROJE RESTORATIVNÍ JUSTICE: NEJLEPŠÍ PŘÍKLADY Z PRAXE

Smír mezi obětí a pachatelem /zprostředkování (Victim Offender Reconciliation / Mediation)

Center for Restorative Justice and Mediation, University of Minnesota, 386 McNeal Hall, 1985 Buford Ave., St. Paul, MI 55108 USA; (612) 624-4923; _ HYPERLINK "<http://www.che.umn.edu/ctr4rjm>" _ www.che.umn.edu/ctr4rjm ;
e-mail: _ HYPERLINK "<mailto:cr4rjm@che2.che.umn.edu>" _ cr4rjm@che2.che.umn.edu .

Mennonite Central Committe, 21 South 12th St., P.O.Box 500, Akron, PA 17501-0500 USA; (717) 859-3889; _ HYPERLINK "<http://www.mennonitecc.ca/mcc>" _ www.mennonitecc.ca/mcc ;
e-mail: _ HYPERLINK "<mailto:ocj@mccus.org>" _ ocj@mccus.org .

Mennonite Central Committee, P.O. Box 2038, Clearbrook, BC V2T 3T8 Canada; (604) 850-6639.

Center for Peacemaking and Conflict Studies, 2529 Willow Ave., Clovis, CA 93612 USA; (209) 455-5840; 1-800-909-8677; _ HYPERLINK "<http://www.fresno.edu/dept/pacs/>" _ www.fresno.edu/dept/pacs/ .

Fraiser Region Community Justice Initiatives Association, 101-20678 Eastleigh Crescent, Langley, BC V3A 4C4 Canada; (604) 534-5515.

Mediation U.K., Alexander House, Telephone Ave., Bristol, ENG BS1 4BS; (44) 117/904-6661; _ HYPERLINK "<http://www.compulink.co.uk/~mediationuk>" _ www.compulink.co.uk/~mediationuk ;
e-mail: _ HYPERLINK "<mailto:MediationUK@cix.compulink.co.uk>" _ MediationUK@cix.compulink.co.uk .

Victim-Offender Reconciliation Program Information and Resource Center, 2315 N.E. Mason, St., Portland, OR 97211; (503) 281-5085; _ HYPERLINK "<http://www.vorp.com>" _
_ www.vorp.com _;
e-mail: _ HYPERLINK "mailto:martyprice@vorp.com" _ martyprice@vorp.com _.

**Rodinné skupinové konference
(Family Group Conferencing)**

*Novozélandský model rodinné skupinové konference
New Zealand Model (FGC)*

Youth Justice, N.Z. Children and Young Person Services, Private Bag 78-901 Grey Lynn, Auckland, New Zealand; (011) 649-379-1164.

Gabrielle M. Maxwell, Institute of Criminology, Victoria University of Wellington, P.O. Box 600, Wellington, New Zealand; (64) 4-495-5258; e-mail: _ HYPERLINK "mailto:gabrielle.maxwell@vuw.ac.nz" _ gabrielle.maxwell@vuw.ac.nz _.

Wagaský model rodinné skupinové konference Wagga Model (FGC)

Real Justice Model – Real Justice, P.O. Box 229, Bethlehem, PA 18017 USA; (610) 807-9221 _ HYPERLINK "<http://www.realjustice.org>" _ www.realjustice.org _; e-mail: RealJustice.org.

Transformative Justice Australia, 3/115 Cerlewis St., Bondi Beach, N.S.W. 2026 Australia; (61) 2-9130-2481; e-mail: _ HYPERLINK "mailto:jmcdonal@enternet.com.au" _ jmcdonal@enternet.com.au _.

Terry O'Connell, Restorative Justice Group, 14/24 College St., Level 8-Avery Building, Darlinghurst, N.S.W. 2010 Australia; (02) 339-5997;
e-mail: _ HYPERLINK "mailto:100351.2236@compuserve.com" _ 100351.2236@compuserve.com _.

Canberrský model skupinové rodinné konference Canberra Model (FGC)

Reintegrative Shaming Experiment-John Braithwaite or Heather Strang, Research School of Social Sciences, Australian National University, Canberra ACT 0200 Australia (06) 249-2332 _ HYPERLINK "<http://www.aic.gov.au>" _ www.aic.gov.au _;
e-mail: _ HYPERLINK "mailto:jbb304@coombs.anu.edu.au" _ jbb304@coombs.anu.edu.au _
nebo _ HYPERLINK "mailto:heathers@coombs.anu.edu.au" _ heathers@coombs.anu.edu.au _.

**Rodinné skupinové rozhodování
(Family Group Decision-Making)**

Gale Burford, School of Social Work, St. John's College, Memorial University of Newfoundland, St. John's, Newfoundland A1C 5S7 Canada; (709)-737-8161;

e-mail: _ HYPERLINK "mailto:gburford@morgan.uccs.mun.ca" gburford@morgan.uccs.mun.ca ; _ HYPERLINK "http://www.crime-prevention.org/ncpc/database/practice/programs/family/005.htm" www.crime-prevention.org/ncpc/database/practice/programs/family/005.htm .

Vyvážená a restorativní justice (Balanced and Restorative Justice)

Gordon Bazemore, University Tower, School of Public Administration, 220 S.E. Second Ave., Room 612-C, Fort Lauderdale, FL 33301 USA; (954) 762-5668; _ HYPERLINK "http://www.fau.edu/divdept/cupa/centers.htm" www.fau.edu/divdept/cupa/centers.htm ;
e-mail: _ HYPERLINK "mailto:bazemor@acc.fau.edu" bazemor@acc.fau.edu .

Souzení komunitou / souzení v kruhu (Community sentencing / Sentencing Circles)

The Law Courts, P.O. Box 2703, J3E, 2134 Second Ave, Whitehorse, Yukon Territory Y1A 5B6 Canada; (403) 667-3524.

Cumberland House Cree Nations, Box 220, Cumberland House, Saskatchewan, Canada; (306) 888-2226.

Native Counseling Services of Alberta, 800 Highfield Place, Edmonton Alberta T5J 3L8 Canada; (403) 423-2141.

Reparative Probation Program, 103 South Main St., Waterbury, Vermont 05671-1001 USA; (802) 241-2297.

PROHLÁŠENÍ O ÚČELU: PRACOVNÍ SKUPINA PRO RESTORATIVNÍ JUSTICI

1. Účelem této pracovní skupiny je dát restorativní justici dostatečně vysoký profil, aby byly umístěna na pořad jednání 10. kriminologického kongresu OSN (10th U.N. Crime Congress), který by podle očekávání měl proběhnout v roce 2000.

2. Úkoly této pracovní skupiny jsou následující:

- a. Provést přehled současné literatury na téma restorativní justice.
- b. Vyvinout pracovní definici restorativní justice. Provést přehled terminologie a rozhodnout se pro nejvhodnější název.
- c. Provést průzkum programů restorativní justice používaných v současné době, včetně statistických dat poměru úspěšnosti, tak jak jsou dostupná.
- d. Připravit písemný záznam výsledků průzkumu.
- e. Připravit materiál, který poukáže na účinnost/neúčinnost vězení jako způsobu vykonávání spravedlnosti.
- f. Provést finanční analýzu vězeňského systému jako způsobu vykonávání spravedlnosti (přímé i nepřímé náklady, tj. závislost rodin, ztráta produktivity atd.).
- g. Vyvinout hodnocení míry úspěšnosti/neúspěšnosti vězeňského systému z hlediska přihlížení k potřebám obětí trestných činů a uzdravení komunity.

- h. Použít shromážděné informace, konzultovat s úředníky OSN nejlepší postupy jakými dosáhnout zařazení tématu na pořad jednání Kriminologického kongresu.
 - i. Provést prezentaci před komisí, která určuje pořad jednání kongresu.
 - j. Vyvinout směrnice a strategii za účelem ovlivnění veřejného mínění a postojů veřejnosti.
3. Účastníci, zdroje a proces.
- a. Účastníky pracovní skupiny budou ti členové Aliance, kteří se rozhodnou se na ní podílet a další jednotlivci, kteří disponují znalostmi ohledně přístupu restorativní justice ke kriminalitě a kteří mohou být kontaktováni a rozhodnout se na práci pracovní skupiny podílet. Očekává se, že dojde k vytvoření rozsáhlého seznamu korespondujících účastníků. Tomuto tématu se dostalo mezinárodního zájmu a mnoho jedinců, kteří by se mohli řádně podílet na činnosti pracovní skupiny se nebude moci fyzicky zúčastnit setkání pracovní skupiny z důvodu velkých vzdáleností jejich bydliště. Stejně tak i mnoho organizací na celém světě vynaložilo nemalé prostředky na průzkum tohoto tématu.
 - b. K plnění úkolů průzkumu bude pracovní skupina využívat přispění Informačního střediska Aliance (Alliance Information Center).
 - c. Výrazným způsobem může být využívána komunikace prostřednictvím Internetu a elektronické pošty. Bude nutno stanovit adresu pro přijímání elektronické pošty.
 - d. Různé dohodnuté úkoly musí být uloženy k plnění různým účastníkům pracovní skupiny.
 - e. Musí být stanoven harmonogram plnění daných úkolů v dohodě s jedinci, kteří se jich ujmou.
 - f. Prostředky budou zajišťovány podle potřeby, především prostřednictvím zainteresovaných organizací.
 - g. Předsednické křeslo pracovní skupiny bude, ve shodě s výkonným tajemníkem Aliance, náležet osobám, které přijmou odpovědnost za provedení plánovaných úkolů podle stanoveného harmonogramu.
 - h. Následně po prvním setkání pracovní skupiny bude vypracován seznam účastníků, včetně adresy pro zasílání korespondence, adresy elektronické pošty a telefonního čísla. Seznam bude zahrnovat také korespondenční účastníky. Tento seznam obdrží každý účastník. Seznam bude pravidelně aktualizován zasíláním periodických dodatků.

PERSONÁLNÍ SLOŽENÍ

Předseda:

Steve Angell - Friends World Committee for Consultation

Členové:

Richard Atkins - International Legal Defense Counsel
Sabine Bauer – UNOV/U.N. Drug Control Program
Lorraine Berziens – Church Council on Justice and Corrections
Joseph Callan – International Prisoners Aid Association
Ron Claassen – Center for Peacemaking and Conflict Studies
Daniel S. Claster – Brooklyn College
Yael Danieli – International Society for Traumatic Stress Studies
James Gondles – American Correctional Association
Donald Goodman – John Jay College of Criminal Justice
Abraham Halpern – International Council of Prison Medical Services
Gary Hill – International Community Corrections Association
Gordon Husk – Canadian Friends Service Committee
David Jackman – Quaker U.N. Office
Lloyd Klein – University of Hartford
Ruth Kogel – International Probation Association
Craig Love – Center for Alcohol and Addiction
Susan Marcus-Mendoza – University of Oklahoma
Paul McCold - Philadelphia Yearly Meeting
Nicholas McGeorge – Friends World Committee for Consultation
Irene Melup – ACPF/CNPDS
Haydee Montenegro-Gonzales – World Federation for Mental Health
Pam O’Leary – National Associations Active in Criminal Justice
Barbara Raffel Price – John Jay College
John Rempel – Mennonite Central Committee
Stephanie Schwarz – Defense for Children International
Dan Van Ness – Prison Fellowship International
William Wilkey – National Institute of Corrections
Howard Zehr – Mennonite Central Committee

ALIANCE NEVLÁDNÍCH ORGANIZACÍ PRO PREVENCI KRIMINALITY A TRESTNÍ SOUDNICTVÍ

Aliance nevládních organizací pro prevenci kriminality a trestní soudnictví je v poradním vztahu k OSN (ESOSOC)

Členové:

Academy of Criminal Justice Sciences
Amnesty International
Defense for Children International
Howard League for Penal Reform
International Association of Chiefs of Police
International Association of Judges
International Association of Juvenile and Family Court Magistrates
International Association of Penal Law
International Association of Residential and Community Alternatives
International Commission of Jurists
International Council of Prison Medical Services
International Council on Alcohol and Addiction
International Narcotic Enforcement Officers Association
International Prisoners Aid Association
International Society for Criminology
International Society for Social Defense
Jaycees International
National Association of Women
Lawyers' Prison Fellowship International
The Salvation Army
World Federation for Mental Health
World Psychiatric Association

Pozorovatelé:

American Correctional Association
Canadian Criminal Justice Association
Commission on Accreditation
Foundation for the Development of International Parole and Probation Practices
Friends World Committee for Consultation
International Legal Defense Counsel
International Penal and Penitentiary Foundation
International Police Association (U.S. section)
International Probation Association
International Society for Traumatic Stress Studies
National Associations Active in Criminal Justice of Canada
National Council on Crime and Delinquency
Society for the Psychological Study of Social Issues
World Union of Catholic Women's Organizations

**Restorativní justice:
Směřování a zásady – vývoj v Kanadě**

*Přednáška za podpory Mezinárodního centra pro reformu trestního práva a koncepci trestní justice (International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy)
přednesená na semináři technické podpory Programové sítě institucí na 11. zasedání Komise pro prevenci kriminality a trestní justici (Commission on Crime Prevention and Criminal Justice)
konané ve Vídni od 16. do 25. dubna 2002*

Robert B. Cormier, PhD.
Náměstek generálního ředitele
Výzkum a vývoj nápravných opatření
Úřad nejvyššího státního zastupitelství Kanady

Restorativní justice: Směřování a zásady – vývoj v Kanadě

Robert B. Cormier

Výtah

Účelem této přednášky je shrnutí směřování a vývoje v oblasti restorativní justice v Kanadě, jakož i snah Kanady v podpoře přijetí mezinárodních principů, které by doprovázely koncepci a praxi v této nově vznikající oblasti. Shrnutí restorativní justice v Kanadě obsahuje stručný pohled na její kořeny v kulturách původních obyvatel, náboženských komunitách a nevládních organizacích, dále mezní události, které vedly k rozšíření programů v průběhu 90. let, a přehled nedávných aktivit, které přispěly k povědomí, diskusi a vzdělávání v oblasti restorativní justice v celé zemi. Přednáška též poskytuje souhrn výsledků výzkumu v oblasti restorativní justice v Kanadě, včetně hodnocení programů, meta-analýz vlivů restorativní justice, vnímání restorativní justice ze strany obětí, a stanovisek veřejnosti k této problematice. Zdůrazněna je diskuse o koncepci a vyjádřené obavy. Na toto shrnutí vývoje a debaty, které slouží pro ilustraci silných i slabých míst restorativní justice, navazuje pojednání o přispění Kanady k vypracování Základních principů OSN týkajících se restorativní justice. Přednáška je zakončena apelem na další výzkum, který by měl doprovázet budoucí strategii a vývoj programů.

Úvod

Na 10. kongresu OSN o Prevenci kriminality a nakládání s pachateli trestné činnosti ve Vídni (duben 2000) poznamenal během diskuse Bodu 6 (Pachatelé a oběti: Zodpovědnost a spravedlnost v justičním procesu) jeden z přednášejících, Paul Rock, že „pachatelé a oběti“ jsou „klíčem“ k restorativní justici, a restorativní justice je v současné době „významným konceptem“ v oblasti justice. V oblasti restorativní justice opravdu došlo v posledních letech v mnoha zemích (včetně Kanady) přímo k explozi zájmu. Tato exploze sebou přinesla obrovskou dávku nadšení, ale i nejistoty, která uplatňování restorativní justice obklopuje.

Účelem této přednášky je shrnutí směrů, jimiž se restorativní justice v Kanadě ubírá, včetně vývoje, který napomáhá přijetí mezinárodních principů, které by měly doprovázet koncepci a praxi v této nově vznikající oblasti.

Neexistuje jediná všeobecně přijatá definice restorativní justice, avšak ústřední rys každé z těchto definic by obsahoval zmínku o nápravě újmy způsobené trestným činem a navrácení poškozených stran do stavu dobrého zdraví nebo celistvosti, jež byl trestným činem narušen. Pracovní definice by mohla znít asi takto:

Restorativní justice je přístup ke spravedlnosti, který se zaměřuje na nápravu újmy způsobené trestným činem a činí pachatele zodpovědného za jeho/její činy, přičemž dává osobám zasaženým trestným činem – oběti (obětím), pachateli a společnosti - příležitost pojmenovat a uchopit své potřeby v souvislosti s následky trestného činu, a hledat řešení, které nabízí zhojení (*healing*), odškodnění a opětovnou integraci do společnosti, a brání budoucímu poškození.

Pokud tvrdíme, že restorativní justice je „přístup“ k justici spíše než program nebo soubor programů, hovoříme o filozofii a hodnotách, které jsou základem restorativní justice. Mezi hodnoty, které se odrážejí ve výše uvedené definici, patří zodpovědnost, kompletnost, otevřenost, důvěra, naděje a náprava.

Restorativní justice je často definována na základě kontrastu s převažujícím adversním systémem justice v západních státech (Zehr, 1990). Např. zatímco trestný čin je v převažujícím systému definován jako porušení zákonů státu, vnímá restorativní justice trestný čin jako újmu způsobenou obětí a komunitám. Zatímco v převažujícím systému je oběti silně bráněno, aby hovořila o skutečných ztrátách a potřebách vyplývajících z trestného činu, v restorativní justici hraje oběť ústřední roli při definování újmy a způsobu její nápravy. Zatímco převažující systém provozují a řídí profesionálové, umožňuje restorativní justice komunitě aktivní úlohu při dovolávání se zodpovědnosti pachatelů, podpoře obětí a poskytování příležitostí pachatelům k učinění nápravy.

Jelikož je restorativní justice „přístupem“ k justici, má v oblasti justice poměrně široké uplatnění. Lze ji uplatnit u prevence trestného činu na první instanci v nejrůznějších kontextech, např. v případech, kdy je zprostředkování použito k řešení konfliktů předtím, než tyto konflikty překročí práh trestního chování. V Kanadě je restorativní justice uplatňována ve všech fázích systému trestní justice počínaje odklonem v rámci činnosti policie až po porozsudkovou fázi (uvěznění a parole) (Ministerstvo spravedlnosti, Kanada 2000; Latimer, Dowden a Muike, 2001). Ačkoli je restorativní justice uplatňována častěji v případech trestných činů spáchaných

mladistvými, je tento typ justice vhodný též pro uplatnění u dospělých. A přestože je restorativní justice častěji aplikována u méně závažných trestných činů, lze ji použít rovněž v případech závažných trestných činů, avšak je třeba přihlídnout k náročnější mezilidské dynamice typické pro takové případy (Gustafson a Smidstra, 1989; Roberts, 1995).

Restorativní justice v Kanadě

Výchozím bodem diskuse o restorativní justici v Kanadě jsou kořeny restorativní justice v kulturách původních obyvatel. Ačkoli by nebylo vhodné charakterizovat modely spravedlnosti a nápravy v komunitách původních obyvatel jako nápravnou justici (neboť tyto modely mají očividně širší kulturní rozsah), slučují se zásady, na nichž jsou založeny přístupy tradiční nápravy, zcela s pojetím restorativní justice (LaPrairie, 1992; Roach, 2000). Obdobně s tím, jak se tyto bohaté tradice stávaly známějšími, ovlivnily vývoj restorativní justice v rámci převažujícího systému, což je obzvláště patrné na inovaci rozhodovacích cyklů (*sentencing circles*) (Stuart, 1996, 2001).

Počátek moderní aplikace restorativní justice v Kanadě je typicky stanoven jako rok 1974, kdy v Kitchener-Waterloo v Ontariu představil Ústřední (církvní) výbor Menonitů (*Mennonite Central Committee (Church)*) zprostředkování mezi obětí a pachatelem u soudu (Peachey, 1989). Od té doby se v čele inovací v oblasti restorativní justice pohybují nevládní organizace a náboženské komunity (Pate, 1990; Církvní rada pro spravedlnost a nápravná opatření, 1996). Např. Církvní rada pro spravedlnost a nápravná opatření (*Church Council on Justice and Corrections*), celostátní nábožensky založená koalice jedenácti zakládajících církví, činí restorativní justici jádrem své práce již od dob svého založení v roce 1974.

V roce 1988 provedl Stálý parlamentní výbor pro spravedlnost (*Parliamentary Standing Commission on Justice*) spolu s Úřadem nejvyššího státního zastupitelství (*Solicitor General*) revizi ukládání trestů, podmíněčného propuštění a souvisejících aspektů nápravy, a zveřejnil zprávu s názvem *Převzetí zodpovědnosti (Taking responsibility)*, obecně známou jako Daubneyho zpráva (*Daubney Report*) (Kanada, Dolní sněmovna, 1988). Tato dalekosáhlá revize se soustředila na požadavky obětí a restorativní justice. Výbor doporučil, aby vláda „podpořila expanzi a hodnocení programů usmíření mezi oběťmi a pachateli ve všech fázích procesu trestní justice, které: a) prostřednictvím účinných služeb poskytují značnou podporu obětem; a b) podporují vysoký stupeň účasti komunity“ (str. 98). Zpráva rovněž doporučila, aby cíle ukládání trestů byly uzákoněny v legislativě, a aby obsahovaly odškodnění újmy způsobené oběti a komunitě, a vzbuzovaly u pachatelů smysl pro zodpovědnost. Účel a zásady ukládání trestů byly nastíněny v roce 1996 v *Trestním zákoníku Kanady*, a uvedené cíle ukládání trestů obsahují znění: „zajistit odškodnění újmy způsobené obětem nebo komunitě“ a „vzbuzovat u pachatelů smysl pro zodpovědnost a uznání škody způsobené obětem a komunitě“ [*Trestní zákoník*, Kanada § 718, písm. e) a f)].

V 90. letech nabrala restorativní justice v Kanadě značného spádu. Státní asociace činné v trestní justici (*National Associations Active in Criminal Justice*), zastřešující organizace, která slučuje dvacet nevládních státních organizací činných v trestní justici, zveřejnila diskusní přednášku, která zdůraznila restorativní justici v rámci „přístupu sociální zodpovědnosti“ k justici (*National Associations Active in Criminal Justice*, 1990). Jelikož se tato přednáška slučovala s doporučeními Daubneyho zprávy, došlo k rozšíření programů restorativní justice po celé Kanadě. Obecně by přístup mohl být charakterizován jako zkoumání způsobů aplikace procesů

restorativní justice, jejichž cílem je zdokonalení stávajícího systému trestní justice. Tyto procesy restorativní justice jsou chápány jako doplňující k převažujícímu systému trestní justice (Ministerstvo spravedlnosti, Kanada, 2000).

Programy restorativní justice jsou zařazeny do tří základních modelů: zprostředkování mezi obětí a pachatelem, rodinné porady a kruhy (Ministerstvo spravedlnosti, Kanada, 2000). Zprostředkování mezi obětí a pachatelem, kdy školený zprostředkovatel sežve k sobě oběť a pachatele, aby projednali trestný čin a na základě řešení došli k dohodě, se často používá jako alternativní opatření po podání obžaloby (Pate, 1990), ale využívá se rovněž po vydání rozsudku v závažných případech (Roberts, 1995). Model rodinné porady, který vznikl na Novém Zélandu na základě tradic domorodých Maorů a později se vyvinul i v Austrálii, zahrnuje rodinu do řešení konfliktů souvisejících s mladistvými. V roce 1995 přizpůsobila Královská kanadská jízdní policie (*Royal Canadian Mounted Police*) tento model v programu nazvaném Fóra komunální justice (*Community Justice Forums*), jejichž cílem je odklon případů méně závažných trestných činů, kdy pachatel přizná odpovědnost (Chatterjee, 1999). Tento model od té doby uplatňují i jiné policejní složky v Kanadě včetně Edmontonské policejní služby (*Edmonton Police Services*) a Policie provincie Ontario (*Ontario Provincial Police*) (Shaw a Jané, 1998). Kruhy jsou založeny na tradičních praktikách a obřadech původních obyvatel Severní Ameriky, kdy lidé sedí v kruhu, popořadě se ujímají slova v diskusi a řeší otázku, která má vliv na celou komunitu. Tento model se používá v nejrůznějších formách včetně rozhodovacích cyklů (*sentencing circles*) (Stuart, 1996), kruhů, jejichž cílem je náprava v kontextu nápravných opatření v komunitě (*community corrections*) (Úřad nejvyššího státního zastupitelství, Kanada, 1997), a líčení za přítomnosti komunity vedená Státní komisí pro paroli (*National Parole Board*) v případech rozhodnutí týkajících se podmíněčného propuštění pachatele z vězení do komunity (Vandoremalen, 1998).

Federální/provinční/územní ministři odpovědní za spravedlnost schválili zprávu s názvem *Růst populace v nápravných zařízeních* (*Corrections Population Growth*) (Úřad nejvyššího státního zastupitelství, Kanada, 1996), jejímž cílem bylo pojednání o růstu vězeňské populace v Kanadě v té době. Jedním z doporučení zprávy bylo rozšířit použití přístupů restorativní justice a zprostředkování, a sdílet informace týkající se výsledků demonstračních projektů založených na nápravných principech. V následných zprávách podávaly jurisdikce zprávy v reakci na tato a jiná doporučení (Úřad nejvyššího státního zastupitelství, Kanada, 1997b, 1998, 2000). Většina kanadských jurisdikcí oznámila zavedení koncepcí a programů restorativní justice.

V březnu 1997 se ve Vancouveru (Britská Kolumbie) konala celostátní konference o restorativní justici za podpory Kanadské asociace pro trestní justici (*Canadian Criminal Justice Association*) a Mezinárodního centra pro reformu trestního práva a koncepci trestní justice (*International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy*) (Scott, 1997). Tato konference svedla dohromady zástupce vládních ministerstev a nevládních organizací, vykonavatele trestní justice a výzkumné pracovníky s cílem zkoumat implementaci iniciativ restorativní justice a plánovat další rozšíření v této oblasti. Konference ve Vancouveru se stala předělem v oblasti restorativní justice v Kanadě. Zvýšila povědomí o restorativní justici a posloužila jako katalyzátor následných aktivit na mnoha místech po celé zemi. Například v následujícím roce byl v provincii Nova Scotia zaveden významný program restorativní justice pro mladistvé (Ministerstvo spravedlnosti, Nova Scotia, 1998).

Po konferenci ve Vancouveru byla ustavena pracovní skupina složená z vedoucích představitelů federální vlády a vlád různých provincií a teritorií, jejímž oficiálním mandátem byla spolupráce při zpracování metod restorativní justice, propagaci a rozšíření výzkumu, a sdílení informací o vývoji v rámci nejrozličnějších kanadských jurisdikcí. V květnu 2000 tato pracovní skupina vypracovala konzultační přednášku s názvem *Restorativní justice v Kanadě (Restorative Justice in Canada)* (Ministerstvo spravedlnosti, Kanada, 2000). Tato přednáška předkládá přehled charakteru a filozofie restorativní justice a jejího uplatnění, stručný souhrn klíčového vývoje v legislativě, koncepci a programech v Kanadě, a seznam konzultačních otázek sloučených do pěti hlavních záhlaví. Konzultační otázky pojednávají o úloze vlády a komunity v restorativní justici, dopadech na oběti, příslušných trestných činech pro nápravné procesy, otázkách zodpovědnosti, školení a prováděcích normách.

Restorativní justice je v posledních letech tématem diskusí mnoha fór v Kanadě. Církevní rada pro justici a nápravná opatření (*Church Council on Justice and Corrections*) vydala v roce 1996 seznam programů restorativní justice (*Church Council on Justice and Corrections*, 1996). Tento dokument pomohl při informování širokého posluchačstva o iniciativách restorativní justice v Kanadě i jinde. Kanadská právní komise (*Law Commission of Canada*) vydala diskusní přednášku s názvem *Od restorativní justice k transformativní justici (From Restorative Justice to Transformative Justice)* (Kanadská právní komise (*Law Commission of Canada*), 1999) s cílem podnítit veřejnou debatu o vzniku konfliktů ve společnosti, předpokladech týkajících se stran zúčastněných v konfliktu, a dosahování nápravných výsledků. Kanadská právní komise (*Law Commission of Canada*) rovněž vypracovala a rozšířila video nahrávku s názvem *Komunity a konflikt jako výzva: perspektivy restorativní justice (Communities and the Challenge of Conflict: Perspectives on Restorative Justice)* (Law Commission of Canada, 2000). Video popisuje iniciativy restorativní justice v Kanadě a zachycuje pohledy různých odborníků a zainteresovaných komentátorů na klíčové otázky související s restorativní justicí. Nedávné číslo Kanadského časopisu o kriminologii (*Canadian Journal of Criminology*) (červenec 2000) bylo rovněž věnováno restorativní justici.

V březnu 2000 uspořádala Královská kanadská jízdní policie symposium nazvané *Dosažení spravedlnosti prostřednictvím komunity v Kanadě: Restorativní justice – úloha policie (Achieving Justice with the Community in Canada: Restorative Justice – the Role of Police)* (Chatterjee, 2000). Symposium sezvalo široké spektrum odborníků z celé Kanady a pozvalo přednášející ze zahraničí, aby diskutovali o otázkách v oblasti restorativní justice se zvláštním zaměřením na úlohu policie. Kanadský program pro řešení konfliktů (*Conflict Network Resolution Canada*), nevládní organizace, která se zaměřuje na řešení konfliktu ve všech sférách života, provádí poradenství o restorativní justici pro široké spektrum vládních i nevládních představitelů, přičemž jako ústřední bod poradenství využívá návrhy základních principů vypracovaných na Setkání odborníků z OSN o restorativní justici (*U.N. Experts' Meeting on Restorative Justice*), které se konalo ve dnech 29. října až 1. listopadu 2001 v Ottawě.

Kanadský nápravný úřad (*Correctional Service of Canada*) inicioval týden restorativní justice, který se od roku 1996 každoročně koná v listopadu. Během tohoto týdne se koná množství nejrozličnějších aktivit v nejrozličnějších komunitách po celé zemi, které prezentují a oslavují práci v oblasti restorativní justice. Týdne restorativní justice se účastní celá řada zástupců vládních odborů, nevládního sektoru a náboženských komunit. Každý rok je vybráno jedno téma, které má zdůraznit daný pohled na restorativní justici, a které je podpořeno vydáním

souborů doporučených zdrojů. Například v roce 2001 bylo téma nazvané „Dejme průchod naději“ (*Giving Voice to Hope*).

Dochází rovněž k růstu zájmu o restorativní justici na univerzitách, vysokých školách a různých institucích po celé Kanadě. Byl vydán seznam programů restorativní justice a vzdělávacích programů v oblasti řešení konfliktů, které nabízejí univerzity, vysoké školy a jiné post-středoškolské a komunální instituce (Correctional Service Canada, 2001). Ačkoli záměrem kompendia není předložit vyčerpávající seznam těchto programů, obsahuje třicet devět záznamů.

Jelikož neexistuje dohodnutá definice restorativní justice, je obtížné vypracovat konečný inventář programů restorativní justice v Kanadě. Navíc vzhledem k tomu, že některé z těchto programů jsou iniciovány neformálně na úrovni komunity, je těžké je při zpracování kompilace identifikovat. I přes tato úskalí byl vypracován seznam akcí a iniciativ souvisejících s restorativní justicí (Correctional Service of Canada, 1998), a na webové stránce organizace Kanadský program pro řešení konfliktů (*Conflict Resolution Network Canada*) ([_ HYPERLINK "http://www.cnetwork.ca" www.cnetwork.ca](http://www.cnetwork.ca)) je umístěn Kanadský adresář programů restorativní justice (*Canadian Directory of Restorative Justice Programs*).

Kanadský výzkum v oblasti restorativní justice

Pro různé programy restorativní justice byly stanoveny různé cíle. Mezi ně patří: lepší uspokojení potřeb obětí, účast komunit v justičním procesu, rehabilitace/reintegrace pachatele, omezení recidivity, fungování coby alternativa k trestu odnětí svobody při poskytování smysluplných řešení a závazků, zvýšení důvěry veřejnosti v justiční systém, snížení tlaku na systém trestní justice a snížení nákladů na odklon případů od tradičních trestů. Empirickou otázkou samozřejmě zůstává, zda v různých programech dochází ke splnění těchto cílů, a mezi tvůrci koncepce a odborníky panuje silné přesvědčení o nutnosti neustálého hodnocení těchto programů.

Bez ohledu na všeobecné uznání významu výzkumu a hodnocení bylo v Kanadě provedeno relativně málo formálních hodnocení programů restorativní justice. Ve čtyřech kanadských městech bylo provedeno hodnocení soudem uložených programů zprostředkování mezi obětí a pachatelem (VOMP) (Umbreit, Coates, Kalanj, Lipkin a Petros, 1995). Tyto výzkumy shledaly, že u obětí a pachatelů, kteří se účastnili zprostředkování, byla větší naděje, že budou spokojeni se způsobem, jakým justice reagovala na jejich případ, než u obětí a pachatelů, kteří byli sice odkázáni na zprostředkování, ale nikdy se ho nezúčastnili. Prokázaná spokojenost s výsledky zprostředkování byla vysoká jak mezi oběťmi (89%), tak mezi pachateli (91%).

Hodnocení soudem uloženého zprostředkování (VOMP) v jiném kanadském městě zkoumalo proces a výsledky ukončených případů zprostředkování, ale neobsahovalo rozhovory s oběťmi a pachateli (Nuffield, 1997). Nuffield zjistil, že mnohé z trestných činů, které vedly k odkázání na zprostředkování, byly méně závažné trestné činy, které přivodily malou nebo dokonce žádnou újmu a nízké materiální ztráty, a které státní zástupci popsaly jako „méně závažné trestné činy (*petty crimes*)“, které by neměly soudu zabírat čas. Kolem jedné poloviny zprostředkovaných dohod, které byly v práci analyzovány, navrhovalo náhradu oběti. Oběti, které utrpěly materiální ztráty, měly zhruba čtyřikrát větší šanci na to, že se jim pomocí procesu zprostředkování dostane náhrady, než oběti, jejichž případy projednával soud. Srovnání výsledků u pachatelů, kteří se zúčastnili zprostředkování se skupinou pachatelů, kteří byli odesláni ke

zprostředkování, ale nezúčastnili se ho, neukázala téměř žádný rozdíl v míře recidivity, ačkoli autor poznamenal, že skupina, která se zprostředkování zúčastnila, se skládala z nebezpečnějších pachatelů (tj. velká část z nich již měla předchozí záznam v trestním rejstříku).

Předmětem předběžného hodnocení se stalo uplatňování programů soudem uloženého zprostředkování (VOMP) po vydání rozsudku u případů závažnějších trestných činů jako např. kvalifikované sexuální napadení (*aggravated sexual assault*), vražda (*murder*) a ozbrojené vloupání (*armed robbery*) (Roberts, 1995). Tento program zahrnoval rozsáhlé prověřování (*screening*) a terapeutickou přípravu ještě před setkáním oběti a pachatele tváří v tvář. Byly vedeny rozhovory s oběťmi a pachateli, kteří se zúčastnili programu soudem uloženého zprostředkování (VOMP), jakož i s odborníky, kteří byli v tomto programu zaangažováni. Nejvýznamnějším zjištěním studie je, že všichni respondenti z řad obětí i pachatelů vyjádřili programu silnou podporu. Účastníci ocenili především „reálnost zkušenosti“, flexibilitu a absenci nátlaku, jakož i starostlivý a ochotný personál. Výsledky rovněž ukázaly, že motivace k účasti obětí je dvojí: dozvědět se více o daném trestném činu, a proč k němu došlo, a informovat o jeho dopadech, zatímco motivací pro pachatele byl nejčastěji pocit, že je správné to udělat jak pro ně samotné, tak pro oběť. Silnou podporu programu vyjádřilo rovněž vysoké procento (91%) dotázaných z řad odborníků v oblasti trestní justice (Roberts, 1995).

Předmětem předběžného hodnocení se stala rovněž Fóra komunální justice (*Community Justice Forums*) provozovaná Královskou kanadskou jízdní policií (Chatterjee, 1999). Výsledky tohoto hodnocení prokázaly vysokou úroveň spokojenosti s Fóry komunální justice mezi pachateli, oběťmi i vykonavateli programů (*facilitators*). Účastníci v této studii naznačili vysoký stupeň spokojenosti obecně, jakož i konkrétně s postupy fóra a spravedlivostí výsledků (Chatterjee, 1999).

Bonta, Boyle, Motiuk a Sonnichsen (1983) provedli analýzu programu, který se týkal pachatelů propuštěných z vězení do středisek komunálních zdrojů finanční pomoci (*community resource centres CRCs*) nebo „domů na půli cesty (*halfway houses*)“, s cílem odškodnění svých obětí. Analýza zjistila obecně pozitivní přístup k náhradám mezi oběťmi, přičemž míra uspokojení byla přímo úměrná finanční částce, která byla oběti zaplacená. Srovnání recidivity skupiny pachatelů, kteří měli dohody o vyrovnání s těmi, kteří byli posláni do CRC, aniž by museli zaplatit náhradu, zkomplikovala skutečnost, že pachatele s povinností náhrady tvořila skupina pachatelů s vyšším stupněm nebezpečnosti na počátku (tj. mladší pachatelé s rozsáhlejšími záznamy v trestním rejstříku). Navzdory očekávání, že skupinu pachatelů s povinností náhrady budou na základě úrovně nebezpečnosti tvořit pachatelé s vyšší mírou recidivity, nebyla u nich zjištěna vyšší pravděpodobnost opětovného trestu odnětí svobody, než u srovnávané skupiny. Dalším zajímavým zjištěním této analýzy bylo, že čím větší částku pachatel oběti zaplatil, tím vyšší byla jeho šance na úspěšné umístění do střediska komunálních zdrojů finanční pomoci (CRC).

Společnost Manitoba Johna Howarda (John Howard Society of Manitoba) zřídila program nazvaný Nápravná řešení (*Restorative Resolutions*) s cílem poskytovat soudu alternativní plán odsuzování v komunitě (se vstupními informacemi ze strany obětí) pro pachatele, kteří by jinak pravděpodobně skončili s trestem odnětí svobody. Hodnocení ukázalo, že k setkání mezi obětí a pachatelem došlo v relativně nízkém počtu případů (tj. 10%), ale vyskytl se vyšší počet písemných omluv (24%), náhrady (56%), prohlášení o dopadu na oběti (79%) a obecně

prospěšných prací (96%) (Bonta, Wallace-Capretta a Rooney, 1998). Výsledky analýzy rovněž naznačily, že u pachatelů, kteří se zúčastnili programu, který obsahoval specifické řešení s cílem uspokojení definovaných potřeb pachatelů jakož i otázky předmětné náhrady, byla zjištěna nižší míra recidivity, než u srovnávaných skupin podmíněně odsouzených (*probationers*) a vězňů (*inmates*).

Došlo k hodnocení Komunálního nápravného procesu Holistického kruhu (*Community Holistic Circle Healing* (CHCH)) u Prvního národa Hollow Water (*Hollow Water First Nation*) (Couture, Parker, Couture a Laboucane, 2001). Proces CHCH založený na učení a tradicích původních obyvatel pojednává o sexuálním obtěžování holistickým způsobem, který zahrnuje oběti, pachatele (*victimizers*) a jejich rodiny a komunitu. Proces obsahuje 13 kroků, které začínají odhalením ze strany pachatele a zajištěním bezpečnosti a pomoci oběti a pokračují přes společná sezení oběti a pachatele, a přípravná setkání s jejich rodinami, která vedou ke zvláštnímu sejití/sezení, na kterém je vysloven rozsudek, a končí obřadem očištění (*cleaning ceremony*). Základním konceptem tohoto procesu je „léčení jako opětovné dosažení rovnováhy“ (Úřad nejvyššího státního zástupce Kanady, 1997a, str. 128). Pachatelé v komunitě, kteří byli obviněni (ve většině případů ze spáchání sexuálního trestného činu), shledáni vinnými, a rozhodli se zúčastnit programu, jsou podmíněně odsouzeni (podmínkou je účast v procesu CHCH). Hodnocení obsahovalo rozhovory se zástupci komunity a odborníky zainteresovanými v procesu CHCH, porovnání nákladů mezi CHCH a postupy převažujícího systému justice, a analýzu recidivity. Výsledky rozhovorů odhalily, že dotazovaní přisuzovali pozitivní změny v oblasti zdraví a blaha své komunity procesu CHCH, a to včetně zvýšeného pocitu bezpečí, lepšího chování rodičů, možnosti, aby děti zůstávaly ve škole déle, skutečnosti, že se mladí lidé vracejí do komunity vyučovat, a omezení nutnosti léčby zneužívání návykových látek (*substance abuse treatment*). Porovnání finančních prostředků vynaložených na proces CHCH s prostředky, které by jinak musely být vynaloženy na řešení těchto případů prostřednictvím převažujícího systému justice a umístění pachatelů do vězení, prokázala značné úspory. Hodnocením bylo rovněž zjištěno, že 2 ze 107 pachatelů, kteří se programu zúčastnili, spáchali v průběhu dalších deseti let opět trestný čin, což je nižší míra recidivity, než je obecně evidovaná míra u pachatelů sexuálních trestných činů (Hanson, 2001).

Bonta, Wallace-Capretta a Rooney (1998) provedli meta-analýzu, tj. kvantitativní syntézu vlivu programů restorativní justice na recidivitu. V literatuře našli 14 hodnocení, která splňovala dvě základní kritéria, tj. přítomnost srovnávací skupiny a dostatečných informací pro výpočet obecné statistiky nebo míry vlivu pro stanovení významu vztahu mezi zásahem restorativní justice a recidivitou. Tyto studie poskytly 20 rozsahů vlivu pro meta-analýzu. Celkovým zjištěním bylo 8% snížení recidivity, které lze přisoudit zásahu restorativní justice, ačkoli autoři poznamenali, že některé studie uváděly větší snížení, zatímco jiné naopak shledaly *nárůst* recidivity. Dále autoři komentovali metodologické slabiny ve studiích, obzvláště pak absenci náhodných určení a omezené použití vhodných srovnávacích skupin.

Nedávná meta-analýza zkoumala vliv programů restorativní justice na čtyři výsledná zájmová měření: spokojenost oběti, spokojenost pachatele, vyhovění náhrady a recidivitu (Latimer, Dowden a Muise, 2001). Autoři popisovali výsledky 22 studií, které zkoumaly vliv 35 programů restorativní justice, jejichž výsledkem bylo celkem 66 rozsahů vlivu pro výše uvedená čtyři kritéria. Výsledky ukázaly značný pozitivní vliv programů restorativní justice na uspokojení oběti. Analýza vlivu programů restorativní justice na uspokojení pachatele neukázala žádný

účinek, avšak autoři konstatovali, že výsledky zkreslila zjištění jedné studie. Účast v programech restorativní justice měla značný vliv na pravděpodobnost realizace dohody o náhradě. S ohledem na recidivitu ukázaly výsledky meta-analýzy 7% snížení, které lze přisoudit zásahům restorativní justice – obdobně jako u výsledků dřívější analýzy, kterou uvádí Bonta, Wallace-Capretta a Rooney (1998).

Wemmers a Canuto (2001) předložili zásadní přehled literatury pojednávající o zkušenostech obětí s restorativní justicí a jejich vnímání této justice. Výše uvedení autoři došli k závěru, že výzkum prokázal, že většina obětí, které se účastní programů restorativní justice, jsou obecně s touto zkušeností spokojené, ale neexistuje zřejmý důkaz, že účast v těchto programech zvyšuje pocit uspokojení ve srovnání s tradičním justičním systémem. Dále autoři zjistili, že většina obětí, které se účastní programů restorativní justice, má pocit, že jsou tyto programy pro ně prospěšné, a že setkání s pachatelem může napomoci k pochopení některých emočních potřeb obětí. Autoři rovněž uvedli, že nebyl proveden téměř žádný výzkum zkušeností u obětí, které se rozhodly programů restorativní justice neúčastnit.

V Kanadě byl rovněž proveden výzkum v oblasti pohledu veřejnosti na restorativní justici, a výsledky průzkumu prokázaly příznivá stanoviska (Galaway 1994, zpracováno v Shaw a Jané, 1998; Doob, 2000). Např. Doob (2000) zjistil, že když byl dotázaným předložen scénář popisující jednání v rámci rodiny v případě pachatele, který kradl v obchodě, 65% dotázaných uvedlo, že by bylo vhodné řešit případ tímto způsobem spíše než u soudu (pokud byl pachatelem dospělý), a 75% v případě mladistvého pachatele. Ve svém výzkumu Doob dále zjistil, že 55% dospělých v Ontariu mělo „velký zájem“ nebo „jakýsi zájem“ o participaci ve strukturách mimo rámec formálního justičního systému, které jsou ve své povaze reparační.

Nové problémy

Zatímco pokračuje hledání empirické podpory, v různých oblastech se rozvíjí debata o restorativní justici. Ačkoli premisou restorativní justice je poskytování nápravnější a uspokojivější justice, oběti a jejich právní zástupci vyjádřili jisté obavy týkající se restorativní justice (Kanada, dolní sněmovna, 1998). Jedná se o obavy, že programy restorativní justice budou použity nevhodně, a selžou při veřejném odsouzení a prevenci závažné trestné činnosti. Další obavou je, že programům restorativní justice dominují nevládní organizace, jejichž prvotním mandátem je pomoc pachatelům v jejich rehabilitaci a návratu do společnosti, a že při návrhu a implementaci těchto programů nebyly dostatečně zohledněny perspektivy obětí. Konkrétně jsou to obavy o *ad hoc* přístup k programům restorativní justice a absenci směrnic obzvláště ve vztahu k účasti obětí, nerovnosti pravomocí, závažné trestné činnosti a školení vykonavatelů programů (*facilitators*). Oběti se obávají, že ve stávajícím převažujícím justičním systému je nedostatek služeb poskytovaných obětem, a že základní služby budou obětovány ve prospěch financování programů restorativní justice. Právní zástupci obětí vyjádřili zájem o účast v procesu stanovení kritérií a parametrů programů nápravné justice (Simmonds, 2000). Kromě těchto obav existují rovněž obavy, že ve snaze přimět pachatele k účasti v programech restorativní justice by mohla být zkompromitována práva obětí (Brown, 1994).

Další obavy se objevily ze strany akademických pracovníků, obzvláště těch, kteří se soustředí na ukládání trestů. Roberts (20002) tvrdí, že restorativní justice může podkopat další zásady ukládání trestů. Poznamenal, že trestní právo je posledním možným nástrojem, a že využívání trestního práva „ke zjednání spravedlnosti“ představuje riziko rozšíření dosahu

trestního práva mimo rámec jeho zamýšleného použití. Restorativní justice se svým zaměřením na nápravu újmy individualizovaným způsobem by mohla rovněž podkopat zásadu přiměřenosti (*proportionality principle*), tj. přísnost trestu by měla odrážet závažnost trestného činu, jakož i zásadu rovného zacházení (*principle of equity in treatment*). Roberts varoval, že v případech závažné trestné činnosti veřejnost odmítne tresty s restorativním cílem, které nejsou dostatečně represivní (*punitive*).

Základní principy OSN týkající se restorativní justice

Na pozadí tohoto vývoje a diskusí je Kanada aktivní v mezinárodních snahách OSN zaměřených na stanovení základních principů OSN týkajících se restorativní justice, které by sloužily k řízení koncepce a praxe v této nově vznikající oblasti. Při představování rezoluce o základních principech použití programů restorativní justice v trestních záležitostech nastínila Kanada v dubnu 2000 na devátém zasedání Komise pro prevenci kriminality a trestní justici (*Commission on Crime Prevention and Criminal Justice*) logický výklad této iniciativy. Především bylo uvedeno, že rezoluce pokračuje v práci, kterou zahájila Komise v předchozím roce v oblasti přijetí rezoluce, která doporučovala Komisi, aby zvážila vhodnost formulace norem v oblasti zprostředkování a restorativní justice. Výklad rovněž stavěl na výsledcích diskuse Bodu 6 (Pachatelé a oběti: Zodpovědnost a spravedlnost justičního procesu) na 10. kongresu OSN o Prevenci kriminality a nakládání s pachateli (*10th U.N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders*), jehož závěrem bylo, že existuje konsensus v otázce příslibu restorativní justice, jakož i upozornění na nutnost ochrany práv a zájmů obětí při implementaci programů restorativní justice. Tyto dva závěry z diskuse Kongresu o Bodu 6, tj. že restorativní justice nabízí příslib ve formě našeho kolektivního úsilí v oblasti snížení výskytu konfliktů a zvýšení míry nápravy, jakož i obavy týkající se potenciální nevhodné implementace programů restorativní justice, jasně směřují k nutnosti vytvoření základních principů, které by zajistily respektování práv a zájmů všech zúčastněných stran.

Účelem rezoluce bylo zahájení procesu, který by mohl vést k přijetí základních principů na budoucím zasedání Komise. Tyto základní principy by nic nepředepisovaly ani nestanovily žádné normy, ale spíše poskytly rámec pro směřování vývoje a implementace restorativní justice v členských státech. Rezoluce, kterou následně Ekonomická a sociální rada (*Economic and Social Council*) schválila jako Rezoluci 2000/14, požadovala, aby generální tajemník shromáždil připomínky od členských států a příslušných mezivládních a nevládních organizací, jakož i od institucí Organizace OSN pro Prevenci kriminality a trestní justici (*United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Network*). Zainteresované strany byly požádány o své stanovisko ke vhodnosti a způsobům zřízení obecných principů pro používání programů restorativní justice v trestních záležitostech a ke vhodnosti vytvoření nového nástroje pro tento účel. Rezoluce rovněž požadovala, aby se uskutečnilo setkání expertů, kteří by přezkoumali přijaté připomínky a návrhy pro další činnosti ve vztahu k restorativní justici.

V dnech 29. října až 1. listopadu 2001 hostila Kanada v Ontariu zasedání expertů, jehož tématem byla restorativní justice. Ve skupině expertů panovala obecná shoda, že je vhodné zřídit prostředek pro základní principy restorativní justice. Na základě souboru předběžných návrhů základních principů pro použití v programech restorativní justice v trestních záležitostech, který byl přiložen k rezoluci (ECOSOC 2000/14), předložila skupina expertů ve shodě soubor „zrevidovaných návrhů prohlášení základních principů pro využívání programů restorativní justice v trestních záležitostech“. Tento zrevidovaný návrh obsahuje preambuli, která heslovitě

vyjadřuje kořeny, filozofii, cíle a pružnou aplikaci restorativní justice. Ve zprávě z jednání doporučila skupina expertů, aby zrevidovaný návrh posoudila a schválila Komise pro prevenci kriminality a trestní justici a jiné orgány OSN činné ve vytváření koncepce. Skupina expertů předložila rovněž další doporučení týkající se budoucího výzkumu, sdílení informací mezi členskými státy, technické podpory a šíření základních principů. Byla vypracována rezoluce s názvem *Základní principy restorativní justice (Basic principles on restorative justice)*, která bude na pořadu jednání 11. zasedání Komise. Záměrem rezoluce je předložení doporučení skupiny expertů, a aby schválení a přijetí základních principů pro využívání programů restorativní justice v trestních věcech provázela vývoj a implementaci programů restorativní justice v členských státech.

Budoucí směřování

Přijetím základních principů OSN otázky týkající se restorativní justice nezmizí. Hledání místa pro nápravu v systému, který je od základu represivní, bude i v budoucnu pro tvůrce koncepce a odborníky velkou výzvou. Obavy týkající se aplikace restorativní justice tu budou i nadále. Nicméně mezinárodně přijaté principy pomohou prostřednictvím svých doporučení, které, pokud budou dodržovány, budou též napomáhat v prevenci nesprávně informovaných a nevhodných činností, které by mohly být realizovány pod hlavičkou restorativní justice, avšak které se neslučují s její filozofií a hodnotami.

Prvním úkolem bude zveřejnění základních principů a usilování o jejich pochopení a obecné přijetí. Stejně jako u jakéhokoli souboru zásad je klíčovým momentem jejich aplikace v konkrétních situacích. Není tedy pochyb, že dojde k diskusím o jejich interpretaci. V ideálním případě budou principy sloužit jako ústřední bod diskuse a zkoumání otázek, které budou přispívat k rozvoji restorativní justice.

Druhým úkolem a možná klíčem k budoucnosti restorativní justice je další výzkum a hodnocení programů. Restorativní justice má velice přesvědčivý filozofický základ. Je zakořeněna v základních hodnotách úcty k lidské důstojnosti, čestnosti, otevřenosti, odpovědnosti, péči a nápravě vztahů. Množí se však otázky ohledně toho, zda a jak restorativní justice funguje. Zatím jsme se výzkumem v oblasti restorativní justice zabývali jen povrchně, a začali vytvářet pojem z výzkumu otázek v této oblasti (Nuffield, 1997; Presser a Van Voorhis, 2002). Má-li restorativní justice přetrvat, vyžaduje pevnější teoretický a empirický základ. Část V navržených základních principů pojednává o pokračujícím vývoji programů restorativní justice a končí touto větou: „Výsledky výzkumu a hodnocení by měly provázet vývoj koncepce a programů.“ Pro ty, kteří schvalují koncepci založenou na důkazech, je toto výzva k činu. Budoucnost restorativní justice na těchto činech závisí.

ÚČINNOST METOD RESTORATIVNÍ JUSTICE: META-ANALÝZA

Jeff Latimer
Vedoucí výzkumný pracovník
Oddělení výzkumu a statistiky

Craig Dowden
Vedoucí výzkumný pracovník
Akční skupina

&

Danielle Muise
Asistentka výzkumu
Oddělení výzkumu a statistiky

2001 Oddělení výzkumu a statistiky

Názory vyjádřené v této publikaci jsou výlučně názory autorů a neodrážejí nutně názory Ministerstva spravedlnosti Kanady.

Slovo úvodem

Jsem potěšena, že mohu uvést publikaci *Účinnost metod restorativní justice: Meta-analýza*. Jedná se o první z řady publikací Oddělení výzkumu a statistiky (*Research and Statistics Division*), jež bude popisovat metody výzkumu inovačních postupů. V rámci této řady bude čtenářům představena zajímavější a progresivnější metodologická práce, které se Oddělení věnuje. Každá zpráva v této řadě bude pojednávat o jedné metodicko-výzkumné otázce týkající se justice, která byla předmětem výzkumu za využití alternativní výzkumné metody.

V této zprávě se autoři zabývají poněkud složitou otázkou – *Je restorativní justice účinnou reakcí na kriminální jednání?* – a to prostřednictvím využití nejkomplexnějších kvantitativních výzkumných metod. Zjednodušeně řečeno, meta-analýzou se míní analýza analýz. Jedná se o statistickou analýzu souboru studií pro účely integrace nejrozličnějších a často rozporných zjištění ze souhrnu podkladů. Tato zpráva je příkladem našeho úsilí o podporu Ministerstva v rozhodovacích procesech založených na důkazech.

Ráda bych poděkovala Jeffu Latimerovi, vedoucímu výzkumnému pracovníkovi, za zpracování tohoto projektu od úvodního konceptu až po finální zprávu, jakož i za jeho spoluautorství této zprávy.

Uvítáme jakoukoli zpětnou vazbu v reakci na tuto řadu.

Roberta J. Russell, PhD.
Ředitelka Oddělení výzkumu a statistiky
Ministerstvo spravedlnosti Kanady

O oddělení výzkumu a vývoje

Zaměstnanci Oddělení výzkumu a statistiky jsou výzkumní pracovníci z oblasti sociálních věd vybraní ze širokého spektra vědních disciplín včetně kriminologie, sociologie, antropologie, školství, statistiky, politických věd, psychologie a sociální práce.

Provádíme společenskovední výzkum v rámci podpory činností a programů Ministerstva spravedlnosti Kanady. Poskytujeme rovněž statistické údaje, metodologické služby a analytické poradenství, a provádíme výzkumy veřejného mínění a komplexní analýzy životního prostředí.

Jsme si vědomi, že má-li být výzkum užitečný, musí být přístupný odborné veřejnosti. Ve snaze více zpřístupnit náš výzkum, vytvořili jsme nové produkty vyhovující potřebám různých skupin uživatelů, např. řadu výzkumných publikací, Qs&As (Otázky a odpovědi), přehledy základních faktů, a tuto metodologickou řadu.

Další informace o našich výzkumných činnostech naleznete na naší webové stránce
<http://canada.justice.gc.ca/ps/rs>.

Poděkování

Rádi bychom srdečně poděkovali následujícím osobám za jejich konstruktivní připomínky k ranému konceptu této zprávy: Roberta Russell, David Daubney, Danny Graham, Ivan Zinger, Kwing Hung a Daniel Antonowicz.

Dále bychom chtěli poděkovat všem, kteří vznesli otázky hodné zamyšlení a nabídli poučné připomínky k naší prezentaci této meta-analýzy u příležitosti konference „Restorativní a komunální justice: inspirace pro budoucnost (*Restorative and Community Justice: Inspiring the Future*)“, jež se konala 30. března 2001 v anglickém Winchesteru.

Seznam tabulek

Tabulka 1. Primární proměnné v meta-analýze

Tabulka 2. Deskriptivní program/ Vlastnosti studie

Tabulka 3. Analýzy moderátorů u uspokojení obětí

Tabulka 4.1. Analýzy moderátorů u uspokojení pachatele (s odchylkou (outlier))

Tabulka 4.2. Analýzy moderátorů u uspokojení pachatelů (bez odchylky (outlier))

Tabulka 5. Analýzy moderátorů u recidivity

Seznam grafů

Graf 1. Rozdělení odhadů míry účinnosti (USPOKOJENÍ OBĚTI)

Graf 2. Rozdělení odhadů míry účinnosti (USPOKOJENÍ PACHATELE)

Graf 3. Rozdělení odhadů míry účinnosti (SPLNĚNÍ ODŠKODNĚNÍ)

Graf 4. Rozdělení odhadů míry účinnosti (RECIDIVA)

1.0 Úvod

Stávající aktivita na vládní a komunální úrovni naznačuje, že restorativní justice ve svých mnoha formách se objevuje jako stále důležitější součást ustálené kriminologické praxe. Přestože byla poprvé projednávána v 70. letech v dílech Barnetta (1977) a Eglashe (1977) v kontextu odškodnění, byla restorativní justice výrazněji začleněna do kriminologického uvažování prostřednictvím prací Braithwaitea (1989), Marshalla (1985), Umbreita (1994a) a Zehra (1990). Místo orientace na tradiční debatu rehabilitace (*rehabilitation*) versus trest (*retribution*) považuje nyní mnoho výzkumných pracovníků a osob odpovědných za tvorbu politiky restorativní justice nebo přesněji koncept odškodnění za platnou třetí alternativu (Zehr, 1990). Restorativní přístupy přijalo mnoho států včetně Kanady, Anglie, Austrálie, Skotska, Nového Zélandu, Norska, Spojených států, Japonska a několika evropských zemí (Hughes & Mossman, 2001).

I přes zvýšenou pozornost, již se restorativní justice dostává, je i nadále poněkud problematické definovat její koncept, neboť pod hlavičku „restorativní“ mohou spadat četné reakce na kriminální jednání. Tento pojem je užíván zaměnitelně s koncepty jako např. alternativní justice (*community justice*), transformační justice (*transformative justice*), smířčí kriminologie (*peacemaking criminology*) a vztahová justice (*relational justice*) (Bazemore & Walgrave, 1999). Ačkoli všeobecně přijatá a výstižná definice pojmu musí být teprve vytvořena, zdá se, že hlavní principy restorativní justice obsahuje definice Tonyho F. Marshalla: „Restorativní justice je proces, pomocí něhož se všechny zúčastněné strany trestného činu ujednotí na řešení, jakým způsobem naložit s důsledky daného trestného činu a jeho následky pro budoucnost“ (citováno z Braithwaite, 1999, str.5).

Paradigma restorativní justice je v podstatě založeno na předpokladu, že trestný čin je poškozením osob a vztahů (Zehr, 1990) spíše než pouhým porušením zákonů. Nejadekvátnější reakcí na kriminální jednání je proto náhrada újmy způsobené nezákonným činem (Právní komise (*Law Commission*), 2000). Jako takový by měl systém trestní justice poskytnout těm, kteří byli bezprostředně zasaženi trestným činem (tj. oběti, pachateli a komunitě) příležitost sejít se, prodiskutovat celou událost a pokusit se ujednotit na způsobu příslušné reparace.

Podle Llewellyna a Howse (1998) zahrnují hlavní složky restorativního procesu princip dobrovolnosti, pravdomluvnosti a osobního setkání. Proces by tudíž měl být pro všechny účastníky naprosto dobrovolný. Pachatel musí přijmout odpovědnost za újmu a musí být ochoten otevřeně a upřímně diskutovat o svém kriminálním jednání. Účastníci by se měli setkat na bezpečném a předem naplánovaném místě, kde by se společně dohodli na vhodném způsobu nápravy škod.

Modely restorativní justice lze shrnout do tří kategorií: kruhy/cykly (*circles*), porady (*conferences*) a zprostředkování mezi obětí a pachatelem (*victim-offender mediation VOM*). Ačkoli se v praxi trochu liší, zůstávají principy používané v rámci jednotlivých modelů podobné.⁵⁷

⁵⁷ Podrobnější diskuse o povaze a principech restorativní justice a modelech stěžejních programů viz publikace *Restorative Justice in Canada: A Consultation Paper* (květen 2000) vytvořená Federální/Provinční/Teritoriální pracovní skupinou restorativní justice a k dispozici na Ministerstvu spravedlnosti Kanady (<http://canada.justice.gc.ca/en/ps/voc/rjpap.html>).

Program restorativní justice lze zahájit v jakémkoli bodě v rámci systému trestní justice a nemusí být využíván jednoduše pro účely odklonu. V současné době existuje pět pojmenovaných výchozích bodů (*entry points*) systému trestní justice, ze kterých mohou být pachatelé odkázáni na program restorativní justice:

1. policie (před obžalobou)
2. Koruna (po obžalobě)
3. soudy (před odsouzením)
4. nápravná zařízení (po odsouzení)
5. parole (před zrušením trestu)

Zastánci restorativní justice tvrdí, že proces je prospěšný pro oběti i pachatele díky důrazu na zotavení oběti prostřednictvím odškodnění (*redress*), ospravedlnění (*vindication*) a zhojení (*healing*), a díky podpoře odškodnění ze strany pachatele prostřednictvím náhrady, čestného jednání a rehabilitace (*habilitation*) (Van Ness & Strong, 1997). V procesu znovuoobnovení vztahů je komunitě rovněž dána příležitost k vlastní obnově, reorganizaci a posílení prostřednictvím opětovného začlenění obětí a pachatelů (Llewellyn & Howse, 1998).

I přes intuitivní působivost restorativní justice je nutné plně zhodnotit dopad tohoto přístupu na několik důležitých závěrů. Předchozí hodnotící výzkum orientovaný na tuto oblast se pohyboval od čistě anekdotických zpráv po pečlivější projekty využívající srovnávacích skupin, a v některých případech nahodilé přiřazení do kontrolních (*control groups*) nebo náprvných skupin (*treatment groups*) (Bonta, Wallace-Capretta, & Rooney, 1998). Tyto studie zkoumaly vliv restorativní justice na uspokojení oběti a pachatele, splnění odškodnění, recidivitu, spravedlnost řízení aj.

Vzhledem k tomu, že oblast restorativní justice teprve dozrává, objevil se požadavek na shromáždění stávající sumy empirických znalostí. Proto několik autorů v nedávné době zpracovalo vyčerpávající přehledy literatury v této oblasti výzkumu (Braithwaite, 1999; Latimer & Kleinknecht, 2000; Marshall, 1999). Shrnutí výzkumu pomocí narativních nebo kvalitativních přístupů by však nemuselo objektivně analyzovat dostupné údaje a dospět ke vhodným závěrům. Cooper a Rosenthal (1980) přímo testovali spolehlivost sloučení písemných zdrojů pomocí **narativních recenzí** (*narrative reviews*) tím, že testované subjekty opatřili sedmi analýzami, které určovaly vztah mezi dvěma proměnnými. Navzdory skutečnosti, že soubor výzkumných prací prokázal jasný, statisticky významný vztah mezi proměnnými, 73 procent recenzentů zjistilo omezené nebo nulové důkazy pro tuto hypotézu. Toto zjištění naznačilo, že tradiční narativní recenze trpí podstatnou ztrátou působnosti, a že může dojít k obecnému výskytu chyb Typu II. Navíc jsou kritéria výběru literatury pro narativní recenzi zřídka systematická a logická. Zavedení postupů meta-analýzy však znamená významný krok vpřed při rekapitulaci výzkumu pomocí objektivnější metody shromažďování poznatků.

2.0 Meta-analýza

Podobně jako tradiční kvantitativní metody výzkumu zahrnuje analytický postup tři základní kroky:

1. recenze literatury – určení a shromáždění příslušných výzkumných prací/studií
2. sběr dat – vytahování údajů pomocí předem stanovených postupů kódování (*pre-determined coding procedures*)
3. analýza dat – analýza shromážděných dat za využití statistických postupů

Meta-analýzu lze chápat jako statistickou analýzu souhrnu výzkumných prací, jež stanoví rozsah vztahu mezi dvěma nebo více proměnnými (Glass, McGaw, & Smith, 1981). Tyto výzkumné práce se mohou lišit v několika důležitých rysech, např. operacionalizaci (*operationalization*) nezávislých a závislých proměnných, velikosti vzorků, postupech výběru vzorků a kvalitě projektu. Meta-analytická statistika může popisovat typické přednosti zkoumaného vlivu, stupeň statistické důležitosti, variabilitu a rovněž dává výzkumným pracovníkům příležitost ke zkoumání a identifikaci potenciálních zmírňujících proměnných (*moderating variables*). Výsledkem meta-analýzy je míra účinku (*effect size*), kterou lze interpretovat jako odhadovaný účinek, jež má nezávislá proměnná na závislou proměnnou. Např. průměrný odhad míry účinku $+0.10$ znamená, že nezávislá proměnná se rovná 10-ti procentní změně závislé proměnné (Rosenthal, 1991).

Meta-analytické recenze se obecně považují za nadřazenou metodu výzkumné syntézy ve srovnání s tradičními narativními recenzemi, neboť prvně jmenované jsou „systematičtější, jasnější, více vyčerpávající a kvantitativnější“ (Rosenthal, 1991, str. 17). Meta-analytické postupy jsou využívány v tak odlišných oblastech jakými jsou školství a lékařství, a v nedávné době byly převzaty i do oblasti sociálních věd (Lipsey & Wilson, 1993). Obzvláště v oblasti výzkumu trestní justice zkoumaly meta-analytické studie předvídaní (Bonta, Law & Hanson, 1998; Dowden & Brown, v tisku; Gendreau, Little & Goggin, 1996; Hanson & Bussière, 1998) a řešení (Andrews et al., 1990; Dowden & Andrews, 1999; Losel, 1995; Whitehead & Lab, 1998) kriminálního jednání.

Kritici namítají, že jedním z nejzásadnějších omezení meta-analytických postupů je skutečnost, že vzorkovací procedury jsou zaujaty ve prospěch použití převážně publikovaných studií. Předpokládá se, že pravděpodobnost publikování studie se zvyšuje statistickou důležitostí výsledků, takže publikované studie nejsou ve skutečnosti reprezentativním vzorkem celkového výzkumu, který byl v dané oblasti proveden. V důsledku toho je možné, že vypočtená míra účinku založená výlučně na publikovaných pracích, bude vztah nadhodnocovat. A vezmeme-li v úvahu navíc tzv. „problém psaní do šuplíku“ (*file drawer problem*) (Rosenthal, 1991, str. 103) naznačuje tento argument, že kdyby do meta-analýzy byly zahrnuty nepublikované práce, byl by odhad míry vlivu nižší.

Bonta, Wallace-Capretta, a Rooney (1998) provedli předběžnou meta-analýzu programů, které obsahovaly elementy restorativní justice a soustředily se výlučně na jejich úlohu při snižování recidivity pachatelů. Výsledky ukázaly, že tyto programy přinesly mírné snížení výskytu recidivity ($+0.08$). Autoři však použili velice obecnou pracovní definici restorativní justice, neboť zahrnuli jak soudně nařízenou náhradu tak programy obecně prospěšných prací

(*community service programs*). Tato definice je poněkud problematická, jelikož nezačleňuje plně některé základní principy restorativní justice – a to dobrovolnou povahu účasti pachatele a oběti, a osobní setkání (z očí do očí). Proto bylo třeba kvantitativně shromáždit poznatky z literatury za použití přesnější definice restorativní justice.

3.0 Metoda

Následně po metodách Rosenthala (1991) byla meta-analýza určena k testování účinnosti postupů restorativní justice. Jedním z nejdůležitějších problémů při provádění této formy výzkumu je shodnout se na definici *restorativní justice*. Obecně je mnohem jednodušší pojmenovat nerestorativní přístup než stanovit přesnou definici toho, co je základem restorativní justice. Pro účely této meta-analýzy byla vytvořena následující pracovní definice: *restorativní justice je dobrovolná reakce na kriminální jednání založená na komunitních principech, jež se pokouší přizvat dohromady oběť, pachatele a komunitu ve snaze vyřešit újmu způsobenou kriminálním jednáním*.

Přestože tato definice je otevřená diskusi, pro výkon výzkumu je alespoň pracovní definice nezbytná. Proto se pro tuto meta-analýzu nepočítalo s programy, které sice obsahovaly „restorativní“ elementy jako např. odškodnění nebo obecně prospěšné práce, ale nesnažily se přizvat k sobě oběť, pachatele a komunitu. Tato definice nám byla průvodcem při výběru výzkumných prací a zajistila, že jsme zkoumali konzistentní reakci na kriminální jednání.

Rovněž jsme potřebovali stanovit příslušné výsledky, které by byly měřitelné a přímo souvisely s cíli restorativní justice. Ačkoli bylo použito několik měřítek výsledků, vybrali jsme jako kritéria uspokojení oběti a pachatele, splnění náhrady a recidivu, neboť tato kritéria jako jediná bylo možno v dostatečné míře podrobit meta-analýze. Navíc jsou tyto čtyři výsledky jasnými a měřitelnými determinanty účinnosti restorativní justice.

3.1 Recenze: kritéria výběru prací

Abychom shromáždili vhodné studie pro meta-analýzu, provedli jsme průzkum literatury v oblasti restorativní justice za posledních 25 let. Práce byly čerpány převážně z internetu, časopisů v oblasti sociálních věd, a vládních a nevládních zpráv. Druhá část průzkumu byla provedena za využití bibliografie použitých studií a prostřednictvím oslovení výzkumných pracovníků činných v dané oblasti s cílem odhalit nové nepublikované a/nebo neobjevené výzkumy. Abychom mohli vybrat studie, které měly být začleněny do meta-analýzy, stanovili jsme explicitní soubor kritérií:

1. Studie hodnotila program restorativní justice, jež spadal do naší pracovní definice.
2. Studie využívala kontrolní skupinu (*control group*) nebo srovnávací skupinu (*comparison group*), která se neúčastnila programu restorativní justice.
3. Jak u zkoumané tak u kontrolní/srovnávací skupiny byl zjištěn alespoň jeden ze čtyř následujících výsledků – uspokojení oběti, uspokojení pachatele, splnění náhrady a/nebo recidiva.
4. Pro výpočet míry účinku byl předložen dostatek statistických informací.

3.2 Sběr dat: postupy kódování (*Coding procedures*)

Z každé studie byly za použití příručky pro předem dané kódování (*pre-designed coding manual*) vytaženy standardizované informace obsažené v Tabulce 1. Při sestavování příručky pro kódování může být problematická definice určitých proměnných. Např. několik studií využilo různé pracovní použití (*operationalize*) recidivy. Ve snaze zachovat standardní meta-analytickou praxi jsme přijali několik definicí recidivy (tj. nové trestní obvinění, nová trestní obžaloba, spáchání trestného činu před/po testu). Rovněž jsme přijali dvě definice splnění náhrady (poměr pachatelů, kteří splatili odškodnění a poměr celkového odškodnění v dolarech, které pachatelé zaplatili).

V rámci vytvoření jediné míry účinku u každého programu jsme u celkové průměrné míry účinku v případech více než jedné kontrolní/srovnávací skupiny v jedné studii výsledky sloučili. Navíc jsme v případech, kdy bylo v jedné studii hlášeno více než jedno období následného výzkumu (*follow-up period*), zvolili nejdelší rizikové (*at-risk period*) období. Abychom však mohli zkoumat vliv délky podrobnějšího sledování a využití různých kontrolních/srovnávacích skupin, kódovali (*coded*) jsme vícenásobné míry účinku u každého programu. Výsledky dvou kódovacích metod budou prezentovány samostatně.

Poněvadž velká část programů přijala odkaz na různé výchozí body, kódovali (*coded*) jsme rané i nejnovější výchozí body v systému trestní justice. Tím jsme získali dvě metody provádění analýzy ve výchozím bodu programu a jeho následný vliv na každý výsledek.

Tabulka 1. Primární proměnné v meta-analýze
INFORMACE O ČLÁNCÍCH SHROMÁŽDĚNÝCH BĚHEM VÝZKUMU Rok provedení výzkumné práce Autor(ři) studie Druh publikace Stát, ve kterém byl výzkum uskutečněn
CHARAKTERISTIKA PROGRAMU Model restorativní justice Výchozí bod v systému trestní justice Školení, výběrová kritéria, zkušenosti a vzdělání zprostředkovatele Kritéria způsobilosti pro účast pachatele Existence školících příruček nebo procesních směrnic
CHARAKTERISTIKA ÚČASTNÍKŮ Trestní rejstřík pachatelů Druhy trestných činů Věk, pohlaví a národnostní příslušnost pachatelů Vztah obětí/pachatel
MĚŘÍTKA VÝSLEDKŮ Míra uspokojení oběti Míra uspokojení pachatele Míra splnění náhrady Míra recidivy
METODOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA Množství vzorků Nahodilé zařazení do kontrolních a zkoumaných skupin Délka následného sledování u recidivy Charakteristika kontrolní/srovnávací skupiny Využití nezávislého hodnotitele

Přestože jsme označili programy, které náhodně přiřazovali účastníky do zkoumaných a kontrolních skupin, je třeba poznamenat, že tento postup je poněkud zavádějící. Ačkoli jsou v úvodu účastníci přiřazeni do jedné ze skupin, je restorativní justice z podstaty své definice dobrovolná, takže účastníci se mohou rozhodnout od programu odstoupit. V důsledku toho přetrvává problém **vlivu vlastní volby** (*self-selection bias*), který se náhodné přiřazování snaží eliminovat, neboť v mnoha studiích se ukázalo, že míra úbytku účastníků programů je dosti vysoká.

Abychom mohli účinně porovnat uspokojení oběti a pachatele mezi restorativními a tradičními přístupy, bylo nezbytné vytvořit binární proměnnou uspokojení (*binary satisfaction variable*). Toho jsme dosáhli stanovením *pozitivních* měřítek uspokojení jako „spokojení“, zatímco *neutrální* a *negativní* reakce byly zařazeny do kategorie „nespokojení“. Např. pokud studie ke změření uspokojení použila pětibodovou stupnici (tj. velmi spokojený, spíše spokojený, neutrální, spíše nespokojený, velmi nespokojený), zvolili jsme horní dvě kategorie jako označení uspokojení a poslední tři považujeme za známku nespokojení.

V některých studiích nebyl uveden skutečný počet obětí, ale práce uvedla procento spokojených vůči nespokojeným obětem. V těchto případech jsme předpokládali, že počet obětí

se rovná počtu pachatelů, abychom mohli vypočítat míru vlivu. Z důvodu informačních postupů obsažených ve většině studií je v meta-analytické práci většinou konsens mezi komplexností výzkumu a přesností postupů kódování (*coding procedures*).

Za účelem testování spolehlivosti postupů určování stanovila druhá osoba šest náhodně vybraných studií obsahujících celkem 15 účinků (*effect sizes*). Obecná míra shody mezi určovateli (*coders*) se pohybovala od 47 do 100%, přičemž celková míra shody byla 91%. V případech neshody diskutovali určovatelé nesrovnalosti do té doby, než bylo dosaženo konsensu, a toto rozhodnutí bylo zaneseno jako finální kód. Proměnné, které spadaly pod hodnoty 80% konsensu nebyly do analýzy zahrnuty.

3.3 Analýza dat: výpočet míry účinku

Vztah mezi účastí v programu restorativní justice a každým ze čtyř výsledků (uspokojení oběti, uspokojení pachatele, splnění náhrady a recidiva) byl vypočítán z hrubé statistiky předložené v rámci každé studie. Jako odhad míry účinku byl použit koeficient ϕ , tj. Pearsonův korelační koeficient aplikovaný na dichotomická data (*Pearson's product moment correlation applied to dichotomous data*). Pokud potřebná data nebyla v dané studii obsažena, ale byl zjištěn nevýznamný vztah mezi účastí v programu restorativní justice a výsledkem, byla zaznamenána hodnota účinku rovnající se nule.

Poté co byly vypočítány hodnoty účinku z jednotlivých studií, provedli jsme řadu analýz napříč každým z našich zájmových výsledných měřítek. Nejprve byla vypočítána celková střední hodnota účinku spolu se souvisejícími intervaly spolehlivosti a standardní odchylkou (*standard deviation SD*). Je třeba poznamenat, že byly vypočítány jak vážené tak nevážené střední hodnoty účinku, ale při interpretaci výsledků a analýz moderátorů byly použity pouze nevážené odhady. Bylo tak učiněno proto, že jak už jsme uvedli dříve, museli jsme odhadovat skutečný počet obětí a snížit tak spolehlivost vážených odhadů. Navíc vážené střední hodnoty účinku byly jen okrajově nižší nebo vyšší než nevážené hodnoty účinku, a na výsledky analýzy by měly jen nepatrný vliv.

Pomocí t-testu s jedním vzorkem jsme rovněž zjišťovali, zda je celkový rozdíl mezi restorativními programy a nerestorativními kontrolními/srovnávacími skupinami statisticky veliký. Tento test určuje, jestli je střední hodnota účinku značně odlišná od nuly (míra nulového efektu by naznačovala, že účast v programu restorativní justice neměla žádný účinek na následné výsledky). Provedli jsme doplňkové analýzy s cílem zjistit, zda určité proměnné, jako např. demografické vlastnosti nebo rysy výzkumné práce, měly moderující dopad na význam hodnoty účinku. Např. pokud byly k dispozici příslušné informace, zkoumali jsme, zda měl na výsledek programu významný vliv věk vzorové populace (dospělí versus mladiství). Tím jsme získali mechanismus, pomocí něhož jsme mohli dopady konkrétního programu izolovat od dalšího výzkumu.

Tabulka 2. Deskriptivní program/Vlastnosti studie	
PROMĚNNÁ	ČETNOST (%)
MODEL RESTORATIVNÍ JUSTICE	
Porady 8 (22.9)	
Zprostředkování oběť – pachatel	27 (77.1)
VÝCHOZÍ BOD	
Před obžalobou	7 (20.0)
Po obžalobě	6 (17.1)
Před rozsudkem	1 (2.9)
Po rozsudku	20 (57.1)
Smíšený	
VÝSLEDNÉ MĚŘÍTKO	
Uspokojení oběti	13 (19.7)
Uspokojení pachatele	13 (19.7)
Splnění náhrady	8 (12.1)
Recidiva	32 (48.5)
POHLAVÍ	
Převážně muži	33 (94.3)
Smíšené	2 (5.7)
ETNICITA	
Převážně běloši	14 (40.0)
Jiní	2 (5.7)
Smíšení / nespecifikovaní	19 (54.3)
VĚKOVÁ SKUPINA	
Dospělí	9 (25.7)
Mladiství	26 (74.3)
STUDIJNÍ ZDROJ	
Publikovaný	10 (45.5)
Nepublikovaný	12 (54.5)

4.0 Výsledky

Dvaadvacet unikátních studií, které zkoumaly účinnost 35 programů restorativní justice vytvořilo 66 hodnot účinku. V Tabulce 2 je uvedeno shrnutí konkrétních rysů studií. Četnosti výskytu uvedené v Tabulce 2 jsou založeny na 35 programech s výjimkou těch druhů měřítek výsledků a zdrojů studie, jež jsou založeny na 66 hodnotách účinku a 22 unikátních studiích.

Valná většina hodnot účinku byla odvozena z programů zaměřených převážně na mužské (94%), mladé (74%) pachatele. Je zajímavé, že velká část hodnot účinku byla odvozena ze studií, které nebyly publikovány v akademických časopisech revidovaných kolegy z této oblasti, což (jak již jsme uvedli dříve) typicky není případ meta-analytické práce.

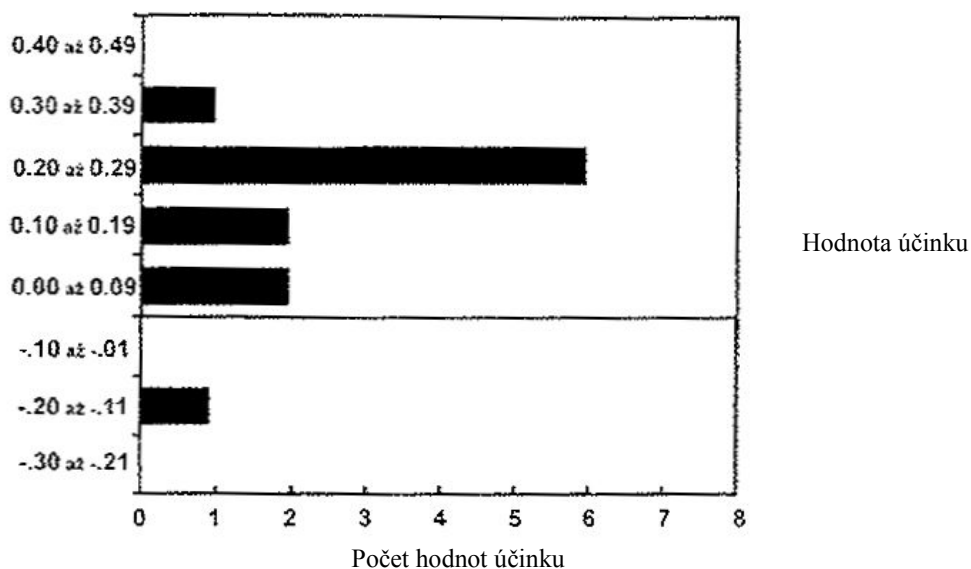
Jak je vidět v Tabulce 2, zahrnovaly studie obecně jedno či více následujících výsledných měřítek: uspokojení oběti, uspokojení pachatele, splnění náhrady a snížení recidivy. V následujících podkapitolách bude každá z těchto otázek náležitě probrána.

4.1 Uspokojení oběti

Celková průměrná hodnoty účinku u 13 testů nápravy, které zkoumaly vliv programů restorativní justice na uspokojení oběti byla $+0.19$ ($SD=.18$) s 95% spolehlivostí $+0.30$ až $+0.08$ (viz Obrázek 1). Ačkoli se hodnoty účinku pohybovaly od $+0.44$ až -0.19 , byla posledně jmenovaná hodnota jedinou zápornou hodnotou v rozmezí. Jinými slovy výsledkem účasti v programu restorativní justice byla vyšší míra uspokojení oběti ve srovnání se srovnávací skupinou ve všech 13 (vyjma jednoho) sledovaných programech.

Je třeba poznamenat, že uvedený jediný záporný výsledek byl zjištěn v jediném programu, který fungoval ve výchozím bodě po odsouzení (nápravná zařízení). Ve srovnání s oběťmi, které se účastnily tradičního systému justice, byly oběti, které se zúčastnily restorativních procesů daleko spokojenější ($t(12) = 3.89$, $p < 0.01$).

Graf 1. Rozdělení odhadů účinku (USPOKOJENÍ OBĚTI)

S ohledem na relativně široké spektrum hodnot účinku byly provedeny další analýzy s cílem zjistit, zda by tuto proměnlivost mohla vysvětlit charakteristika studovaného vzorku nebo metodologické úvahy. Zpočátku jsme doufali, že budeme moci zkoumat poměrně velký počet potenciálních moderátorů jako např. pohlaví, národnostní příslušnost, trestní rejstřík, druh trestného činu atd. Relativní homogenita pachatelů ve studiích jakož i velké množství chybějících dat však způsobily, že mnohé z těchto analýz jsou neobhajitelné. Na druhé straně tato homogenita zvyšuje naši důvěru v zevšeobecnění poznatků na tuto populaci. Proto se analýzy zaměřují na šest faktorů: náhodné zařazení, věk pachatele, zdroj publikace, model restorativní justice, výchozí bod a druh kontrolní/srovnávací skupiny.

Jak již bylo uvedeno dříve, k získání informací o kontrolní/srovnávací skupině použitých ve studiích jsme použili dvou metod kódování (*coding methods*). Za prvé jsme sloučili vícenásobné kontrolní/srovnávací skupiny ze stejné studie, abychom mohli vypočítat jedinou hodnotu účinku. Za druhé jsme vypočítali jednotlivé hodnoty účinku pro každou kontrolní/srovnávací skupinu. Pro srovnání kontrolních skupin v Tabulce 3 (a následných tabulkách) jsme použili druhé kódovací techniky (*coding technique*). To nám umožnilo porovnat programy restorativní justice kdy však jedinci, kteří byli odesláni do programu restorativní justice účast odmítli, versus veškeré další druhy kontrolních skupin (tj. probace, soud, vězení).

Průměrné hodnoty účinku pro každou hodnotu moderátoru proměnné spolu s jejich souvisejícími testy spolehlivosti jsou uvedeny v Tabulce 3. Ačkoli tyto proměnné nevytvořily významné rozdíly mezi skupinami, prokázaly studie využívající nenahodilá srovnání a studie publikované v akademických časopisech vyšší průměrnou hodnotu účinku než jejich protějšky. Navíc ve srovnání s nerestorativními přístupy modely zprostředkování mezi obětí a pachatelem (*VOM models*) prokazovaly vyšší míru uspokojení obětí než modely porad (*conferencing models*). Nedostatek důležitosti mezi zmírňujícími proměnnými může být způsoben nižším počtem hodnot účinku.

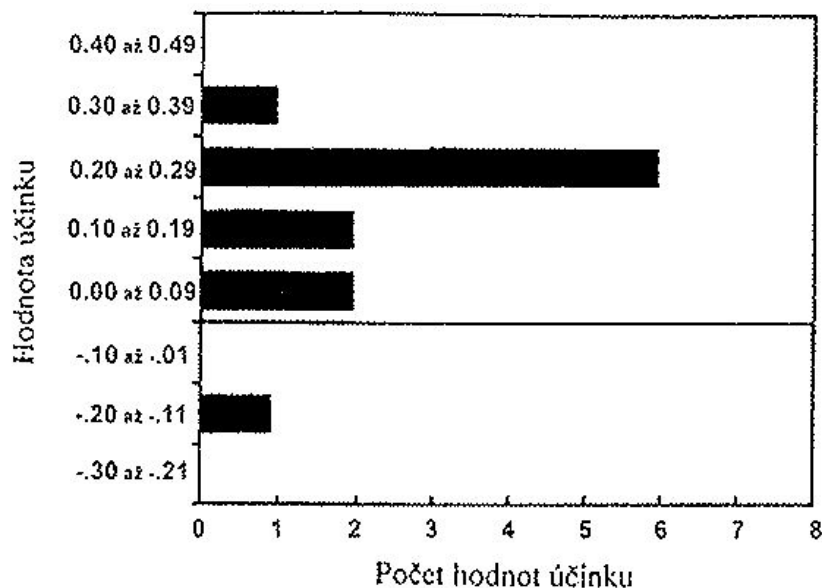
Tabulka 3. Analýzy moderátorů u uspokojení obětí				
PROMĚNNÁ		N	HODNOTA ÚČINKU Nevážená	T hodnota (p)
<i>VĚK</i>	Mladiství	8	20	-.09
	Dospělí	5	19	(nv)
<i>NÁHODNĚ ZAŘAZENÍ</i>	Ano	3	14	.94
	Ne	10	21	(nv)
<i>STUDIJNÍ ZDROJ</i>	Publikovaný	3	30	-1.42
	Nepublikovaný	10	16	(nv)
<i>VÝCHOZÍ BOD(nejranější)</i>	Před obžalobou	6	16	-.31
	Jiné vých.body	6	18	(nv)
<i>VÝCHOZÍ BOD (poslední)</i>	Před obžalobou	3	15	-.32
	Jiné vých.body	9	18	(nv)
<i>MODEL</i>	Porady	4	14	.94
	Zpr.mezi o-p	9	21	(nv)
<i>KONTROLNÍ SKUPINA</i>	Neúčast	9	22	.62
	Jiná kontrola	6	18	(nv)
o-p = zprostředkování mezi obětí a pachatelem nv = nevýznamný				

4.2 Uspokojení pachatele

Celková průměrná hodnota účinku u 13 testů vlivu programů restorativní justice na uspokojení pachatele byla +0.10 (SD=.28), zatímco hodnoty účinku se pohybovaly od +0.31 do -0.71 (viz Obrázek 2). Přestože pachatelé, kteří se účastnili programů restorativní justice vyjadřovali vyšší spokojenost s procesem než jejich porovnávané protějšky, naznačil t-test s jedním vzorkem, že tento rozdíl nebyl statisticky významný. Jelikož 95procentní interval spolehlivosti obsahoval nulu, došlo k dalšímu snížení naší důvěry v to, že tyto programy měly nějaký znatelný vliv na uspokojení pachatele.

Tento závěr je však zmírněn zjištěním, že ačkoli se vyskytly dvě negativní hodnoty účinku, které k tomuto výsledku přispěly, hodnota -0.71 byla jasnou odchylkou (*outlier*). Navíc s ohledem na extrémně malé množství vzorků ($n=7$) použitých v této odchylkové studii (*outlier study*) jsme studii z analýzy odstranili. Tím se zvýšila průměrná hodnota účinku na +0.17 a podstatně snížila standardní odchylka (SD=.13). Navíc odstranění této studie mělo za následek, že interval spolehlivosti neobsahoval nulu, což znamenalo, že tyto programy mají mírně až slabě pozitivní vliv na uspokojení pachatele. Rozdíl v uspokojení pachatele mezi účastí v restorativních a nerestorativních programech se rovněž stává důležitým ($t(11) = 4.52, p < 0.01$). Je zajímavé, že hodnota účinku -.71 byla odvozena ze stejného programu s výchozím bodem po odsouzení jako jediná záporná hodnota účinku uspokojení oběti.

Graf 2. Rozdělení odhadů hodnoty účinku (USPOKOJENÍ PACHATELE*)

Abychom vyřešili tento podstatný nesoulad, uvedli jsme výsledky jak s odchylkou (Tabulka 4.1), tak bez odchylky (Tabulka 4.2). S ohledem na tuto extrémní odchylku bylo nevhodné tyto výsledky interpretovat, neboť závěry by byly drasticky rozdílné v každém případě založeném na zahrnutí nebo vyloučení jedné hodnoty.

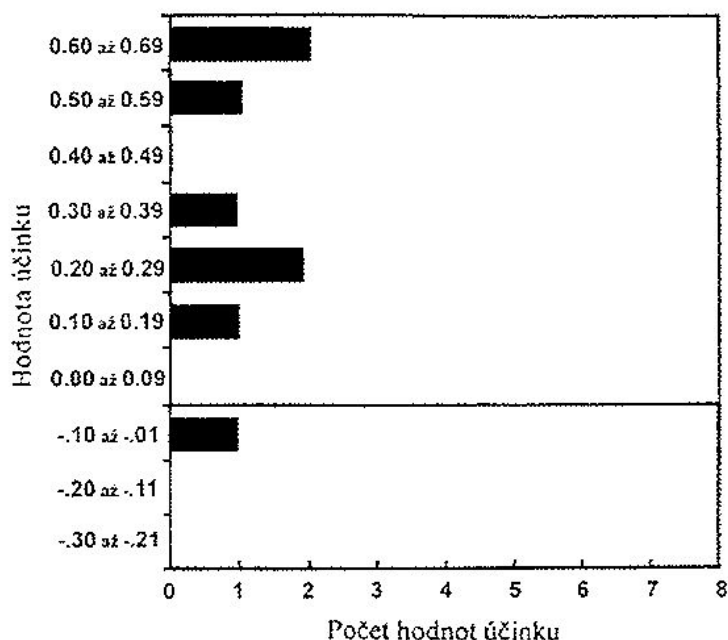
4.3 Splnění náhrady

Jednou z možných výhod přístupu restorativní justice je, že by mohl být účinnější při zajišťování, aby pachatel splnil veškeré požadavky na odškodnění. Tato výhoda by znamenala významné přispění, neboť oběti by měli větší naději na získání náhrady za újmu způsobenou trestnou činností, a pachatelé by aktivně přijali odpovědnost. Výsledky studií, které zahrnovaly míru splnění náhrady jsou uvedeny níže.

Pouze osm studií zkoumalo vliv programů restorativní justice na plnění náhrady. Ačkoli se toto číslo může zdát nízké, může být zčásti způsobeno kritériem zahrnutí u této meta-analýzy (tj. studie použila srovnávací skupinu). Celkově byla průměrná hodnota účinku $+0.33$ ($SD=.24$) poměrně vysoká, což naznačuje, že pachatelé, kteří se zúčastnili programů restorativní justice měli tendence prokazovat vyšší míru vyhovění než pachatelé podrobeni jinému řešení. Dále se objevila značná proměnlivost v hodnotách účinku zjištěných v těchto studiích, kdy se hodnoty pohybovaly od $+0.63$ do -0.02 (viz Obrázek 3). Ve srovnání se srovnávacími/kontrolními skupinami, které se neúčastnili programů restorativní justice, prokazovali pachatelé v pracovních skupinách vyšší pravděpodobnost ke splnění požadavků na odškodnění ($t(7) = 3.87, p < 0.01$).

Nizký počet hodnot účinku ($k=8$) způsobil, že provádění analýz moderátorů by bylo neadekvátní.

Graf 3. Rozdělení odhadů hodnot účinku (SPLNĚNÍ NÁHRADY)

Tabulka 4.1. Analýzy moderátorů u uspokojení pachatele (s odchylkou)				
PROMĚNNÁ		N	HODNOTA ÚČINKU Nevážená	T hodnota (p)
<i>VĚK</i>	Mladiství	8	.15	-.47
	Dospělí	5	.05	(nv)
<i>NÁHODNĚ ZAŘAZENÍ</i>	Ano	4	.09	.17
	Ne	9	.12	(nv)
<i>STUDIJNÍ ZDROJ</i>	Publikovaný	1	.08	.00
	Nepublikovaný	10	.16	(nv)
<i>VÝCHOZÍ BOD(nejranější)</i>	Před obžalobou	8	.15	.17
	Jiné vých.body	5	.03	(nv)
<i>VÝCHOZÍ BOD (poslední)</i>	Před obžalobou	5	.09	-.13
	Jiné vých.body	9	.18	(nv)
<i>MODEL</i>	Porady	6	.11	.12
	Zpr.mezi o-p	7	.09	(nv)
<i>KONTROLNÍ SKUPINA</i>	Neúčast	8	.10	.02
	Jiná kontrola	7	.10	(nv)
<i>o-p = zprostředkování mezi obětí a pachatelem</i>				
<i>nv = nevýznamný</i>				

Tabulka 4.2. Analýzy moderátorů u uspokojení pachatele (bez odchylky)				
PROMĚNNÁ		N	HODNOTA ÚČINKU Nevážená	T hodnota (p)
<i>VĚK</i>	Mladiství	8	.15	1.71
	Dospělí	4	.22	(nv)
<i>NÁHODNĚ ZAŘAZENÍ</i>	Ano	4	.09	.17
	Ne	9	.21	(nv)
<i>STUDIJNÍ ZDROJ</i>	Publikovaný	1	.08	.00
	Nepublikovaný	11	.18	(nv)
<i>VÝCHOZÍ BOD(nejranější)</i>	Před obžalobou	8	.15	-1.2
	Jiné vých. body	4	.22	(nv)
<i>VÝCHOZÍ BOD (poslední)</i>	Před obžalobou	5	.09	-1.79
	Jiné vých.body	7	.23	(nv)
<i>MODEL</i>	Porady	6	.11	.12
	Zpr.mezi o-p	7	.23	(nv)
<i>KONTROLNÍ SKUPINA</i>	Neúčast	7	.21	1.93
	Jiná kontrola	7	.10	(nv)
<i>o-p = zprostředkování mezi obětí a pachatelem</i>				
<i>nv = nevýznamný</i>				

4.4 Recidiva

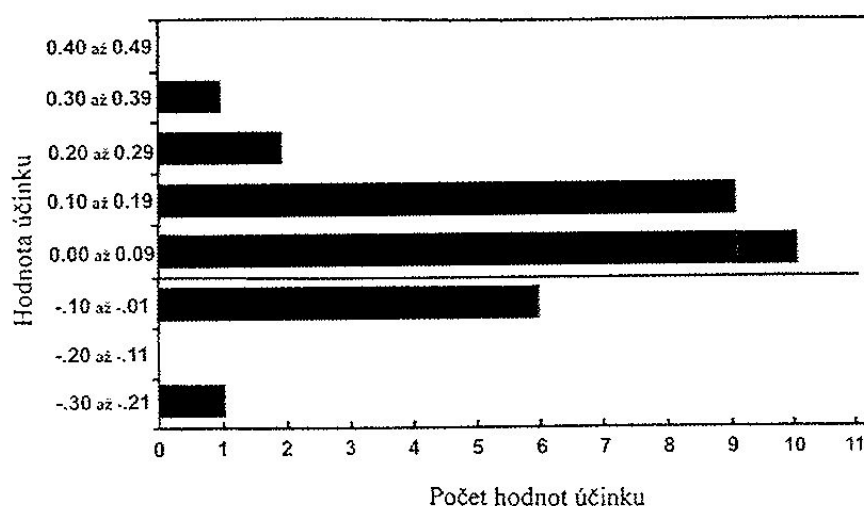
Pravděpodobně jednou z nejdůležitějších výsledných proměnných pro jakoukoli formu zásahu trestní justice je recidiva. Značná veřejná a institucionální podpora pracovních programů je založena na schopnosti těchto programů snižovat pravděpodobnost výskytu budoucí trestné činnosti. Proto byla pro tuto meta-analýzu schopnost programů restorativní justice snižovat recidivu považována za obzvláště důležitou.

Celková průměrná hodnota účinku u 32 testů, které zkoumaly účinnost programů restorativní justice na snižování recidivity byla +0.07 (SD=.13) s 95procentním intervalem spolehlivosti od +0.12 do +0.02. Ačkoli se hodnoty účinku pohybovaly od +0.38 do -0.23, více než dvě třetiny z nich byly pozitivní (72%). Jinými slovy programy restorativní justice v měly v průměru za následek snižování recidivity ve srovnání s nerestorativními přístupy ke kriminálnímu jednání. Ve srovnání se srovnávacími/kontrolními skupinami, které se programů restorativní justice neúčastnily, byli pachatelé z pracovních skupin znatelně úspěšnější v návazných obdobích (*follow-up periods*) ($t(31) = 2.88, p < 0.01$).

Jednou z nejdůležitějších oblastí diskuse v literatuře z oblasti nápravného zacházení je vliv různých metodologických a demografických rysů na účinnost programů. V důsledku toho jsme provedli analýzy moderátorů s cílem zkoumat vlivy několika proměnných na snižování recidivy. Výsledky těchto analýz jsou uvedeny v Tabulce 5 a probrány níže.

Jak již bylo zmíněno dříve, jednou z primárních kritik meta-analýzy je její převažující spoléhání se na publikované studie a následný problém spočívající v možné neobjektivnosti publikací. Touto otázkou jsme se ve stávající meta-analýze zabývali tak, že jsme ve vládních a nevládních zprávách, diplomových pracích a disertacích a prostřednictvím přímého oslovení výzkumných pracovníků v této oblasti pátrali po nepublikovaných výzkumech. Nicméně jsme přímo testovali vliv zdroje na hodnotu účinku. Prostudování Tabulky 5 odhalí, že průměrná hodnota účinku u studií z publikovaných zdrojů byla poněkud vyšší než průměrná hodnota účinku zjištěná u nepublikovaných zdrojů. Tento fakt spolu s rozdílem zjištěným u měřítek uspokojení oběti podporuje problém „psaní do šuplíku“ v meta-analytické práci.

Graf 4. Rozdělení odhadů hodnoty účinku (RECIDIVA)

Tabulka 5. Analýzy moderátorů u recidivy				
PROMĚNNÁ		N	HODNOTA ÚČINKU Nevážená	T hodnota (p)
<i>VĚK</i>	Mladiství	24	.06	.60
	Dospělí	8	.10	(nv)
<i>NÁHODNĚ ZAŘAZENÍ</i>	Ano	8	.06	.33
	Ne	24	.07	(nv)
<i>STUDIJNÍ ZDROJ</i>	Publikovaný	12	.12	-1.73
	Nepublikovaný	20	.04	(nv)
<i>VÝCHOZÍ BOD(nejranější)</i>	Před obžalobou	16	.07	.17
	Jiné vých.body	16	.06	(nv)
<i>VÝCHOZÍ BOD (poslední)</i>	Před obžalobou	8	.06	-.16
	Jiné vých.body	24	.07	(nv)
<i>MODEL</i>	Porady	8	.06	.22
	Zpr.mezi o-p	24	.07	(nv)
<i>KONTROLNÍ SKUPINA</i>	Neúčast	9	.02	-1.73
	Jiná kontrola	31	.12	(nv)
o-p = zprostředkování mezi obětí a pachatelem				
nv = nevýznamný				

5.0 Diskuse

Obecně bylo zjištěno, že ve srovnání s tradičními nerestorativními přístupy byla restorativní justice úspěšnější při dosahování každého ze svých čtyř hlavních cílů. Jinými slovy na základě poznatků z této meta-analýzy jsou programy restorativní justice ve srovnání s tradičnějšími reakcemi trestní justice (tj. uvězněním, probací, soudně nařízeným odškodněním) účinnější metodou zvýšení uspokojení oběti/pachatele, dosažení plnění náhrady ze strany pachatele a snížení recidivy pachatelů. Restorativní programy byly znatelně účinnější než výše uvedené přístupy ve všech čtyřech cílech (s výjimkou odchylky v uspokojení pachatele).

5.1 Vliv vlastní volby (*Self-Selection Bias*)

Pozitivní výsledky této meta-analýzy jsou však narušeny vlivem vlastní volby (*self-selection bias*) znatelným v řízených výsledných pracích o programech restorativní justice. Ze své povahy je restorativní justice dobrovolným procesem. Tím se vytváří zkoumaná skupina účastníků (pachatelů i obětí), kteří se rozhodli programu se zúčastnit a mohou být proto více motivovaní než kontrolní skupina. Tato domněnka je podpořena vysokou mírou úbytku účastníků v rámci mnoha studií v této meta-analýze. McCold a Wachtel (1998) např. zjistili zřetelné rozdíly v mírách recidivy mezi účastníky programů restorativní justice (20%) jedinci, kteří se programu odmítli zúčastnit (48%) a srovnávací skupinou (35%). Tito autoři tvrdili, že kromě vlastní volby (*self-selection effect*) nemá účast v programech restorativní justice na recidivu žádný pozitivní účinek.

V tomto případě se jedná o základní problém výzkumu restorativní justice. Není možné skutečně náhodně zařadit účastníky do zkoumaných a kontrolních podmínek. Je-li jedinec jednou přinucen k účasti v programu restorativní justice, argumentovali by mnozí, že program již není ve své podstatě restorativní. S ohledem na tuto skutečnost se domníváme, že je potřeba alternativní metody ke stanovení účinnosti restorativní justice. Doporučujeme vypracovat dotazníky, které by

hodnotili motivaci účastníků ještě před účastí v programu. Tím by bylo výzkumným pracovníkům umožněno, aby zkoumali motivaci kontrolní skupiny, účastníků programů restorativní justice a těch, kteří účast odmítli. Takovýto plán výzkumu by poskytl srovnání vysoce motivovaných, mírně motivovaných a nemotivovaných jedinců v každé skupině. Pokud by ve skupině programů restorativní justice došlo ke zvýšení míry uspokojení nebo naopak snížení míry recidivy a zároveň by byla v této analýze sledována motivace, nabyli bychom přesvědčení, že účast v programech restorativní justice přináší pozitivní účinek.

Bez ohledu na otázku vlivu vlastní volby (*self-selection bias*), představují v současné době výsledky této meta-analýzy nejlepší ukazatel účinnosti postupů restorativní justice (tj. jedinci, kteří se rozhodnou zúčastnit se programů restorativní justice označují proces za uspokojivý, vykazují nižší míru recidivy a existuje u nich vyšší pravděpodobnost, že dodrží požadavky na odškodnění).

5.2 Adekvátní zacházení

Přestože účinky účasti v programech restorativní justice na recidivu zůstávají kvůli vlivu vlastní volby (*self-selection bias*) poněkud nejisté, argumentují mnozí, že je naivní domnívat se, že časově omezený zásah jako např. zprostředkování mezi obětí a pachatelem (VOM) bude mít zásadní vliv na změnu kriminálního jednání (Umbreit, 1994b). V rámci restorativních procesů nejsou adekvátně řešeny další faktory (např. anti-sociální vrstevníci, zneužívání návykových látek a kriminogenní komunity), které s kriminálním jednáním souvisejí (Hawkins et al., 1998; Lipsey & Derzon, 1998). Andrews a Bonta (1998) rovněž identifikovali několik kriminogenních potřeb, které je nezbytné v rámci účinného snižování recidivy při nakládání s pachateli řešit. Obecně se jedná o anti-sociální postoje, společníky podporující kriminální jednání, osobnostní faktory, rodinné faktory a nízkou úroveň dosaženého vzdělání a praxe. Předchozí meta-analytická práce provedená Dowdenem (1998) a Andrewsem et al. (1990) zjistila, že „adekvátní“ nápravné zacházení (tj. programy, které podporují klinicky příslušné zásady rizika, potřeby a schopnosti kladné reakce⁵⁸) prokázalo znatelně vyšší průměrnou hodnotu účinku (+.26 a +.30) u recidivy ve srovnání se zjištěními u programů restorativní justice (+.07) uvedených v této analýze. Jinými slovy ačkoli programy restorativní justice mohou vykazovat snížení recidivy ve srovnání s tradičnějšími reakcemi trestní justice na trestné činy, neměly zdaleka tak silný vliv na opětovné páčání trestné činnosti jako psychologicky založené zacházení (*psychologically informed treatment*).

Byl však vysloven názor, že restorativní justice a rehabilitační zacházení jsou doplňující se přístupy (Crowe, 1998). Tudíž využití procesů restorativní justice a „adekvátního zacházení“ jako komplexní reakce na kriminální jednání by bylo cenným, teoreticky zaměřeným experimentem. Tato kombinace by umožnila oběma přístupům zužitkovat své přednosti a minimalizovat slabiny. Konkrétněji řečeno, restorativní procesy by mohly zvýšit uspokojení obětí/pachatele a dodržení požadavků na odškodnění, zatímco rehabilitační procesy by mohly mít značný vliv na recidivu.

⁵⁸ Podrobný popis zásad rizika, potřeby a schopnosti kladné reakce a jejich význam pro účinné nápravné zacházení viz Andrews a Bonta (1998).

5.3 Moderující proměnné (*Moderating Variables*)

Ačkoli jsme nezjistili žádné větší rozdíly v předložených výsledcích na základě typu modelu (tj. zprostředkování mezi obětí a pachatelem versus porady/rokování), vykázaly modely zprostředkování vyšší míru uspokojení oběti a pachatele (s výjimkou odchylky). Nízký počet hodnot účinku však spolu s nedostatkem většího rozdílu neumožňuje vyvozovat pevné závěry. Teoreticky by vysoký počet účastníků porad/rokování ve srovnání se zprostředkováním mezi obětí a pachatelem (VOM) mohl přispívat ke hlášeným nižším mírám uspokojení oběti/pachatele. Literatura v oblasti restorativní justice zmiňuje problém, že je někdy těžké dobrat se při sezení uspokojivé dohody, obzvláště pokud se procesu účastní mnoho jedinců z různých prostředí (Hooper & Busch, 1996). V případě rokování/porad se tato možnost samozřejmě ještě zvyšuje.

Je zajímavé, že s výjimkou uspokojení pachatele jsme neobjevili rozdíly mezi programy, které fungují na úrovni různých výchozích bodů systému trestní justice. Tento rozdíl však není přesvědčivý z důvodu odchylky a skutečnosti, že bylo obtížné stanovit výchozí body (více než polovina programů obsahovala smíšené výchozí body). Proto doporučujeme, aby pracovníci výzkumu přesněji určovali výchozí body svého programu a/nebo oddělili analýzy touto proměnnou.

Objevilo se několik otázek, na které jsme nebyli schopni odpovědět kvůli nedostatku údajů uvedených v literatuře. Např. jsme se zajímali o sledování, zda mají vlastnosti organizátora (*facilitator*) (tj. osoby, která vede program restorativní justice – *pozn. překladatele*) značný zmírňující vliv na účinnost programů restorativní justice. Velice málo studií však poskytovalo informace týkající se vzdělání, profesního zázemí nebo praxe organizátorů. To je obzvláště pozoruhodné, neboť organizátoři v rámci programů restorativní justice mohou mít značný vliv na výsledek sezení. Podporu pro toto tvrzení lze nalézt v literatuře z oblasti nápravného zacházení, kde se zjistilo, že vlastnosti a chování zaměstnanců programů mají značný vliv na účinnost programu (Dowden & Andrews, v recenzi). Bylo rovněž poskytnuto omezené množství údajů o dalších důležitých proměnných, jako např. trestním rejstříku pachatelů (tj. prvopachatelé versus opětovní pachatelé), konkrétních trestných činech (tj. méně závažné versus závažné trestné činy, majetkové trestné činy versus násilné trestné činy), a vztahu mezi pachateli a oběťmi (tj. rodina, soused, cizí osoba).

Obecně jsme nebyli schopni předložit adekvátní vysvětlení u značného rozsahu hlášených hodnot účinku pro každý z výsledků. Je možné, že důležité faktory pro určení úspěšnějšího programu restorativní justice jsou ty, které nebyly uvedeny v literatuře (tj. vlastnosti organizátora, druhy trestných činů, trestní rejstřík). Aby bylo možné lepší pochopení účinnosti restorativní justice, doporučujeme aby budoucí studie informovaly o následcích (např. recidivitě nebo uspokojení) odděleně u skupin pachatelů prostřednictvím takových proměnných jako pohlaví, věk, trestní rejstřík, druhy trestných činů a vztah mezi obětí a pachatelem. Dále doporučujeme, aby studie poskytovaly podrobnější informace o procesech použitých v rámci programů restorativní justice a o jejich organizátorech.

5.4 Doplnkové otázky výzkumu

Další otázkou, kterou by mohly zkoumat budoucí studie je účinek dodržení požadavků na odškodnění ze strany pachatele na uspokojení oběti. Omezení meta-analytických postupů takovou

analýzu předem vylučují. Morris a Maxwell (1998) však uvedli, že nejčastěji uváděným důvodem nespokojenosti obětí při hodnocení programu rodinných porad na Novém Zélandu byla skutečnost, že obětem se nedostalo adekvátního odškodnění. Byl by rovněž vhodný empiričtější výzkum podmínek odškodnění (tj. druh odškodnění, velikost náhrady, časové období stanovené na splnění odškodnění), který vede k úspěšnému splnění požadavků. Navíc by stejný druh analýzy bylo možné uplatnit u podmínek odškodnění a uspokojení oběti/pachatele. Konečně je třeba poznamenat, že v literatuře neexistuje výzkum, který by zkoumal dlouhodobé účinky u obětí, které se účastní procesu restorativní justice. Bylo by prospěšné zkoumat, zda i šest měsíců nebo rok po restorativním procesu oběti cítí, že se jim dostalo zadostiučinění a uzavření celé události.

6.0 Doporučení výzkumu

S ohledem na současnou úroveň činností restorativní justice v Kanadě je překvapivé, že existují pouze tři kanadské studie a žádná adekvátní empirická hodnocení modelů rozhodovacích cyklů nebo hojivých kruhů. Je tomu tak zčásti kvůli našim kritériím výběru, která vyžadovala využití kontrolní/srovnávací skupiny, ale také proto, že oblast výzkumu restorativní justice v Kanadě není tak dobře vyvinutá jako v jiných zemích. Navíc se stejně jako u velké části výzkumu v oblasti trestní justice projevil nedostatek informací o účinnosti restorativní justice u ženských pachatele. Proto doporučujeme, aby se budoucí kanadský výzkum soustředil na následující otázky:

- více hodnocení programů restorativní justice prostřednictvím náhodně stanovených zkoumaných a kontrolních podmínek spolu se zkoumáním *motivace* účastníků programů restorativní justice s cílem pochopení základního vlivu vlastní volby (*self-selection bias*);
- konkrétnější postupy hlášení u předkládání výsledků (tj. podle věkových skupin, pohlaví, trestního rejstříku, druhu trestného činu);
- podrobnější informace ve zprávách/článcích z výzkumu o postupech zahrnutých v programech a o organizátorech programů;
- účinnost kombinace přístupů restorativní justice a „adekvátního zacházení“;
- účinnost programů restorativní justice u ženských pachatele;
- řízená hodnocení modelů rozhodovacích cyklů a hojivých kruhů;
- vztah mezi odškodněním a uspokojením; a
- následný výzkum dlouhodobých účinků na oběti.

7.0 Závěr

Tradiční systém trestní justice, jež byl často kritizován jako příliš formální, kárný a adversní, se očividně mění. Velký nárůst počtu programů restorativní justice, které fungují v Kanadě, má nepochybně vliv na teorii a praxi trestní justice. Nyní se nacházíme v období podstatné změny, ale jak naznačují výsledky této meta-analýzy, směřujeme správným směrem. Připojení programů restorativní justice přispělo k uspokojení obětí v procesu, který byl ve své podstatě spíše neuspokojivý. Navíc má tato reakce na kriminální jednání silný dopad, neboť nabádá stále více pachatelů, aby přijali odpovědnost za své činy a prostřednictvím odškodnění napravili alespoň část újmy, kterou způsobili. A ačkoli výsledky v oblasti recidivy nejsou tak zřetelné jako u „adekvátního nápravného zacházení“, zdá se, že restorativní justice snižuje míru recidivy u těch jedinců, kteří se rozhodnou jejich programů zúčastnit. A konečně pachatelé v rámci programů restorativní justice uvádějí mírný nárůst uspokojení ve srovnání s pachateli v rámci tradičního systému.

Celosvětové rozšiřování programů restorativní justice tudíž není překvapivé. Teorie i empirický výzkum tuto reakci na kriminální jednání podporují. Dalším zásadním krokem vývoje výzkumu i programů je dosáhnout lepšího pochopení vlivu vlastní volby (*self-selection bias*), jež v současné době snižuje naši důvěru v tyto výsledky. Abychom mohli rozhodněji prohlásit restorativní justici za účinnou reakci na kriminální jednání, musíme být schopni řešit toto omezení, jež je neodmyslitelnou součástí metod výzkumu restorativní justice.

8.0 Bibliografie

**Označuje studii použitou v meta-analýze*

Andrews, D.A., and Bonta, J. (1998). *Psychology of Criminal Conduct (2nd ed.)*. Cincinnati, Oh.: Anderson Publishing.

Andrews, D.A., Zinger, I., Hoge, R., Bonta, J., Gendreau, P. and Cullen, F. (1990). Does correctional treatment work: A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology* 28: 369-404.

Barnett, R. (1977). Restitution: A new paradigm of criminal justice. *Ethics* 87: 279-301.

Bazemore, G., and Schiff, M.F. (1996). Community justice/Restorative justice: Prospects for a new social ecology for community corrections. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 20: 311-335.

Bazemore, G., and Walgrave, L. (1999). *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*. Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press.

Bonta, J., Law, M., and Hanson, R.K. (1998). The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders: A meta-analysis. *Psychological Bulletin* 123: 123-142.

**Bonta, J., Wallace-Capretta, S., and Rooney, J. (1998). Restorative Justice: An Evaluation of the Restorative Resolutions Project. Ottawa: Solicitor General Canada.*

Braithwaite, J. (1989). *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.

_____. (1999). Restorative justice: Assessing optimistic and pessimistic accounts. In M. Tonry (ed.), *Crime and Justice: A Review of Research* 25: 1-127.

Cooper, H., and Rosenthal, R. (1980). Statistical versus traditional procedures for summarising research findings. *Psychological Bulletin* 87: 442-449.

Crowe, A.H. (1998). Restorative justice and offender rehabilitation: A meeting of the minds. *Perspectives: Journal of the American Probation and Parole Association* 22: 28-41.

**Davis, R.C. (1982). Mediation: The Brooklyn experiment. In R. Tomasic and M. Feeley (eds), Neighbourhood Justice: Assessment of an Emerging Idea. New York: Longman Inc.*

Dowden, C. (1998). „A Meta-analytic Examination of the Risk, Need and Responsivity Principles and Their Importance within the Rehabilitation Debate.“ Unpublished M.A. thesis. Ottawa: Psychology Department, Carleton University.

Dowden, C., and Andrews, D.A. (1999). What works for female offenders: A meta-analytic review. *Crime and Delinquency* 45: 438-452.

_____. (2000). Effective correctional treatment and violent re-offending: A meta-analytical analysis. *Canadian Journal of Criminology* 42: 449-476.

_____. (v recenzi). „The Importance of Staff Characteristics in Delivering Effective Correctional Treatment: A Meta-analytic Review of Core Correctional Practice.“ Rukopis předložený k publikaci.

Dowden, C., and Brown, S. (v tisku). The role of substance abuse factors in predicting recidivism: A meta-analysis. *Psychology, Crime, and Law*.

Egash, A. (1977). Beyond restitution: Creative restitution. In J. Hudson and B. Galaway (eds.), *Restoration in Criminal Justice*. Lexington, Mass.: D.C. Heath.

*Evje, A., and Cushman, R.C. (2000). *A Summary of the Evaluations of Six California Victim Offender Reconciliation Programs*. The Judicial Council of California Administrative Office of the Courts, Center for Families, Children & the Courts.

Federal/Provincial/Territorial Working Group on Restorative Justice. (2000). *Restorative Justice in Canada: A Consultation Paper*. Ottawa: Department of Justice, Canada.

*Fercello, C., and Umbreit, M. (1998). *Client Evaluation of Family Group Conferencing in 12 Sites in 1st Judicial District of Minnesota*. Center for Restorative Justice & Mediation, School of Social Work, University of Minnesota.

Gendreau, P., Goggin, C., and Cullen, F. (1999). *The Effects of Prison Sentences on Recidivism*. Ottawa: Corrections Research Branch, Solicitor General of Canada.

Gendreau, P., Little, T., and Goggin, C. (1996). A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works! *Criminology* 34: 575-607.

Glass, G., McGaw, B., and Smith, M. (1981). *Meta-analysis in Social Research*. Newbury Park, Calif.: Sage.

Hanson, R.K., and Bussière, M. (1998). Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 66: 348-362.

Hawkins, J.D., Herrenkohl, T., Farrington, D.P., Brewer, D., Catalano, R.F., and Harachi, T.W. (1998). A review of predictors of youth violence. In R. Loeber and D.P. Farrington (eds.), *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk factors and Successful Interventions*. London: Sage.

Hooper, S., and Busch, R. (1996). Domestic violence and restorative justice initiatives: The risks of a new panacea. *Waikato Law review, Special issue: Domestic Violence* 4: 1-19.

Hughes, P., and Mossman, M.J. (2001). „Re-thinking Access to Criminal Justice in Canada: A Critical Review of Needs and Responses.“ Unpublished paper for the Department of Justice Canada.

LaPrairie, C. (1995). Altering course: New directions in criminal justice – Sentencing circles and family group conferences. *Australian and New Zealand Journal of Criminology, Special Issue: Crime, Criminology and Public Policy*: 78-99.

Latimer, J. (2001). A meta-analytic examination of youth delinquency, family treatment and recidivism. *Canadian Journal of Criminology* 43: 237-253.

Latimer, J., and Kleinknecht, S. (2000). *The Effects of Restorative Justice Programming: A Review of the Empirical Research Literature*. Ottawa: Research and Statistics Division, Department of Justice Canada.

Law Commission. (2000). *From Restorative Justice to Transformative Justice: Discussion Paper*. Ottawa: Law Commission of Canada.

Lipsey, M. (1995). What do we learn from 400 research studies on the effectiveness of treatment with juvenile delinquents: In J. McGuire (ed.), *What Works: Reducing Re-offending – Guidelines from Research and Practice*. Chichester, Eng.: John Wiley & Sons.

Lipsey, M., and Derzon, J. (1998). Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research. In R. Loeber and D.P. Farrington (eds.), *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*. London: Sage.

Lipsey, M., and Wilson, D. (1983). The efficacy of psychological, educational, and behavioral treatment: Confirmation from meta-analysis. *American Psychologist* 48: 1181-1209.

Llewellyn, J., and Howse, R. (1998). *Restorative Justice: A Conceptual Framework*. Ottawa: Law Commission of Canada.

Losel, F. (1995). The efficacy of correctional treatment: A review and synthesis of meta-evaluations. In J. McGuire (ed.), *What Works: Reducing Re-offending – Guidelines from Research and Practice*. Chichester, Eng.: John Wiley & Sons.

Marshall, T. (1985). *Alternatives to Criminal Courts: The Potential for Non-judicial Dispute Resolution*. Brookfield, Ver.: Gower Publishing Co.

_____. (1999). *Restorative Justice: An Overview*. London: Home Office, Research Development and Statistics Directorate.

*McCold, P., and Stahr, J. (1996). „Bethlehem Police Family Group Conferencing project.“ Paper presented to the American Society of Criminology Annual Meeting, Chicago, November 20-23, 1996.

*McCold, P., and Wachtel, B. (1998). *Restorative Policing Experiment: The Bethlehem Pennsylvania Police Family Group Conferencing Project – Summary*. Community Service Foundation, Pipersville, Penn.

*Moore, D., and Forsythe, L. (1995). *A New Approach to Juvenile Justice: An Evaluation of Family Conferencing in Wagga Wagga*. A report to the Criminology Research Council, Centre for Rural Social Research, Charles Stuart University, Wagga Wagga NSW, Australia.

Morris, A., and Maxwell, G. (1998). Restorative Justice in New Zealand: Family group conferences as a case study. *Western Criminology Review* 1: 1-16.

*Niemeyer, M., and Schichor, D. (1996). A preliminary study of a large victim/offender reconciliation program. *Federal Probation* 60: 30-34.

*Nuffield, J. (1997). *Final Report – Evaluation of the Adult Victim-Offender Mediation Program, Saskatoon Community Mediation Services*. Saskatoon, Sask.: Saskatchewan Justice.

*Nugent, W.R., and Paddock, J.B. (1995). The effect of victim-offender mediation on severity of re-offence. *Mediation Quarterly* 12: 353-367.

*_____. (1966). Evaluating the effects of a victim-offender reconciliation program on re-offence. *Research on Social Work Practice* 6: 155-178.

Rosenthal, R. (1991). *Meta-analytic Procedures for Social Research*. Newbury, Calif.

*Roy, S. (1993). Two types of juvenile restitution programs in two Midwestern counties: A comparative study. *Federal Probation* 57: 48-53.

*Schneider, A.L. (1986). Restitution and recidivism rates of juvenile offenders: results from four experimental studies. *Criminology* 24: 533-552.

*Sherman, L.W., and Strang, H. (2000). *Recidivism Patterns in the Canberra Reintegrative Shaming Experiment (RISE)*. Centre for Restorative Justice, Research School of Social Sciences, Australian National University.

*Strang, H., Barnes, G.C., Braithwaite, J., and Sherman, L.W. (1999). *Experiments in Restorative Policing: A Progress Report on the Canberra Reintegrative Shaming Experiment (RISE)*. Australian Federal Police and Australian National University.

*Umbreit, M.S. (1989). Crime victims seeking fairness, not revenge: Toward restorative justice. *Federal Probation* 53: 52-57.

_____. (1994a). *Victim Meets Offender: the Impact of Restorative Justice and Mediation*. Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press.

*_____. (1994b). Crime victims confront their offenders: The impact of a Minneapolis mediation program. *Research on Social Work Practice* 4: 436-447.

*Umbreit, M.S., and Coates, R.C. (1993). Cross-site analysis of victim-offender mediation in four states. *Crime & Delinquency* 39: 565-585.

*Umbreit, M.S., Coates, R.C., Kalanj, B., Lipkin, R., and Petros, G. (1995). *Mediation of Criminal Conflict: An Assessment of programs in Four Canadian Provinces – Executive Summary Report*. Center for Restorative Justice & Mediation, School of Social Work, University of Minnesota.

*Umbreit, M., and Fercello, C. (1997). *Interim Report: Client Evaluation fo Victim/Offender Conferencing Program in Washington County (MN)*. Center for Restorative Justice & Mediation, School of Social Work, University of Minnesota.

*Umbreit, M.S., Warner Roberts, A., Kalanj, B., and Lipkin, R. (1996). *Mediation of Criminal Conflict in England: An Assessment of Services in Coventry and Leeds – Executive Summary*. Center for Restorative Justice & Mediation, School of Social Work, University of Minnesota.

*URSA Institute. (1993). *Final Evaluation Report: Community Involvement in Mediation of First and Second Time Juvenile Offenders Project of the Community Board program of San Francisco*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice.

Van Ness, D., and Strong, K.H. (1997). *Restoring Justice*. Cincinnati, Oh.: Anderson Publishing.

Whitehead, J.T., and Lab, S.P. (1989). A meta-analysis of juvenile correctional treatment. *Journal of Research on Crime and Delinquency* 26: 276-295.

*Wynne, J. (1996). Leeds mediation and reparation service: Ten years' experience with victim-offender mediation. In B. Galaway and J. Hudson (eds.), *Restorative Justice: International Perspectives*. Monsey, N.Y.: Criminal Justice Press.

Zehr, H. (1990). *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*. Scottsdale, Penn.: Herald Press.

Zellerer, E. (1996). Community-based justice and violence against women: Issues of gender and race. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 20: 233-244.

Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů

Editor: Zdeněk Karabec
Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Určeno: Pro odbornou veřejnost
Tiskárna: Vydavatelství KUFR s.r.o.
Naskové 3, Praha 5
Dáno do tisku: leden 2004
Vydání: první
Náklad: 170 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 80-7338-021-8